

ЕКОНОМСКИ ВИДИЦИ

Часопис Друштва економиста Београда (Основано 1932.г.)

Година XV

Београд, новембар 2010.

Број 3 стр. 337-436

Издавач:

Друштво економиста Београда, Београд,
Кнеза Милоша 10, Тел/факс: 011/3230-120, жиро
рачун: 180-0183780101000-02
E-mail: debeograd@gmail.com

В. д. Председника Друштва

економиста Београда:

Проф. др **Гојко Рикаловић**

Главни и одговорни уредник:

Проф.др **Јелица Петровић - Вујачић**

Уредник:

Буде Шевер, дипл. ек, дипл. прав.

Редакција, Board of Editors, Редакциони колеги

Проф. др Јелица - Петровић Вујачић, Проф. др
Зорка Закић, проф. др Весна Милићевић, проф.
др Петар Ђукић, проф. др Бранко Медојевић,
проф. др Љубинка Јоксимовић, проф. др Гојко
Рикаловић, проф. др Ивица Стојановић, проф. др
Дарко Маринковић, др Милан Шојић, др
Југослав Мијатовић, проф. др Сретен Вуковић,
проф. др Сида Суботић, проф. др Наташа
Цветковић, проф. др Љиљана Јеремић, проф. др
Радмила Грозданић, др Снежана Грк, научни
саветник, проф. др Бојан Илић, проф. др
Гордана Кокеза, Буде Шевер, дипл. ек. дипл. прав.

Технички уредник:

Славомир Мирковић

Штампа:

ФОРМА Б, Чика Мише Ђурића 20,
Београд, тел. 2777-104

Часопис излази четири пута годишње

Publisher:

Economists Association of Belgrade (Founded
in 1932), Beograd, Kneza Miloša 10, Tel/fax:
011/3230-120

President of Economists Association of Belgrade:

Profesor dr **Gojko Rikalović**

Editor-in-Chief:

Prof. dr. Jelica Petrović - Vujačić

Editors:

Bude Šever, dipl. ecc, dipl. prav.

Technical Editor:

Slavomir Mirković

Издательство:

Сојуз економиста Белграда, Београд, Кнеза
Милоша 10, Тел/факс: 011/3230-120

Председател Сојуза економиста Белграда:

Проф. др **Гојко Рикаловић**

Главный и ответственный редактор:

Проф. др Јелица Петровић - Вујачић

Редактори:

Буде Шевер, дипл. ецц, дипл. прав.

Технический редактор:

Славомир Мирковић

Економски видици година XV Број 3 2010.

САДРЖАЈ

Реч главног уредника	335
Др ИВАН ВУЈАЧИЋ: ИНДУСТРИЈСКА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ - стари приоритети и нови изазови	337
Проф. др РАДМИЛА ГРОЗДАНИЋ, мр М. ВУЧИЋ, мр Г. ДАНИЛОВИЋ, Мр Б. САВИЋ: УТИЦАЈ ПОСЛОВНОГ АМБИЛЕНТА НА РАЗВОЈ РЕАЛНОГ СЕКТОРА У СРБИЈИ МЕРЕН МЕЂУНАРОДНИМ ИНДИКАТОРИМА	345
Проф. др ДРАГАН Д. МИЛАНОВИЋ, др МИРЈАНА МИСИТА, др ДРАГАН Љ. МИЛАНОВИЋ: СТРАТЕГИЈА ПОСЛОВАЊА И РАЗВОЈ ПРЕДУЗЕЋА У ЦИЉУ РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ	359
НИКОЛА ДОНДУР, ДРАГИ АНТОНИЈЕВИЋ, МИРКО КОМАТИНА: ЕФИКАСНОСТ ПРИВАТИЗОВАНИХ ПРЕДУЗЕЋА НА ПОДРУЧЈУ БЕОГРАДА	369
Мр СТРУГАР АЛЕКСАНДРА, проф. др РАДМИЛА ГРОЗДАНИЋ, мр МИЛИЦА ВОИНОВИЋ: ПРЕДУЗЕТНИЧКЕ СПОСОБНОСТИ МЕНАЏЕРА У РЕАЛНОМ СЕКТОРУ МСП У СРБИЈИ	381
МИРЈАНА МИСИТА, ДРАГАН Д. МИЛАНОВИЋ, ДРАГАН Љ. МИЛАНОВИЋ: ЛОНГИТУДИНАЛНА АНАЛИЗА ОРГАНИЗАЦИОНОГ ПРИЛАГОЂАВАЊА ВЕЛИКИХ ПРЕДУЗЕЋА У УСЛОВИМА ТРАНЗИЦИЈЕ	395
ЉУБАН ЖИГМУНД: РАЗВОЈ СЕКТОРА ИНДУСТРИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ЕФЕКТИ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ	407
Економска библиотека	
СЛАВОМИР МИРКОВИЋ: НОВЕ КЊИГЕ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ . .	421
СЛАВОМИР МИРКОВИЋ: НАУЧНИ И СТРУЧНИ СКУПОВИ.	429

РЕЧ ГЛАВНОГ И ОДГОВОРНОГ УРЕДНИКА

Саветовање под називом “Стање и перспективе реалног сектора - има ли изгледа за реиндустирајализацију и веће запошљавање” одржано је у Ивањици 10. и 11. јуна 2010. у организацији Друштва економиста Београда и Машиноског факултета Универзитета у Београду. У овом броју објављујемо још неколико радова са овог саветовања.

Јелица Петровић-Вујачић

Др Иван Вујачић*

ИНДУСТРИЈСКА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ - стари приоритети и нови изазови -

Резиме

У раду се разматра еволуција индустриска политика Европске уније од њеног настанка до данас. Први део рада се фокусира на кључне приоритетете индустриске политике који су се дуго задржавали. Најновија финансијска и економска криза, поред других фактора, намећу потребу за новом индустриском политиком, што је предмет разматрања у другом делу рада.

Кључне речи: Индустриска политика, Европска унија, стари приоритети, нови изазови

Abstract

The paper delas with industrial policy of the Euroepan Union from it's founding. The paper's first part is focused on key priorities of industrial policy which were longstanding. The recent financial and economic crises, among other factors, have created a need for a new industrial policy which is analyzed in the second part of the paper.

Key words: Industrial policy, European Union, old priorities, new challanges

1. Увод

Код разматрања индустриске политике јавља се проблем одвајања индустриске политике од свих других мера које имају утицај на индустрију. Европска комисија дефинише индустриску политику као ону која се односи на производну индустрију, међутим, у литератури се сусрећемо са ширим концептом који некад обухвата пољопривреду и одређене услуге. Индустриска политика се у највећој мери спроводи на нивоу појединих земаља чланица, а не на нивоу Европске уније (ЕУ).

Циљ индустриске политике је да повећа конкурентност. Европска комисија дефинише конкурентност као способност економије да становништву обезбеди висок и растући животни стандард, као и више стопе запошљавања на одрживом основу.¹ Присутни су веома различити погледи на то како се ово може постићи на најбољи начин, у зависности од различитих погледа на ефикасност тржишног механизма.

Према тржишно оријентисаној индустриској политици, најефективнији начин промовисања конкурентности и ефикасности је да се омогући несметано

*

¹ Економски факултет, Универзитет у Београду

European Commission (2007), "Competition Policy and the European Consumer",
www.ec.europa.eu/comm/competition

деловање тржишног механизма. Уклањање трговинских баријера и креирање заједничког тржишта ће интензивирати међународну конкурентност. Улога политике је да омогући деловање тржишта тако што ће спречавати злоупотребе монополске моћи и обезбеђивати да помоћ државе не нарушава конкурентију. Улога индустриске политике је, стoga, „негативна”, у смислу да се углавном бави уклањањем дисторзија конкурентије.

С друге стране, селективна, интервенционистичка индустриска политика би се могла употребити за побољшање положаја одређених предузећа. Некад активна индустриска политика помаже индустрију која се суочава са проблемима. Уколико је одређена индустрија важна за регион, њено пропадање би изазвало незапосленост у региону, са тешким социјалним трошком. Међутим, у многим случајевима изгледа вероватно да ће субвенције таквој индустрији само одложити незапосленост.

Активна индустриска политика ЕУ се може посматрати и као средство за промовисање кључних или стратешких индустрија, као што су авио индустрија, телекомуникације и аудиовизуелана индустрија, у настојању да се креирају национални или европски лидери. Ово је веома слично стратешкој теорији размене. Према овом приступу, државна интервенција се може употребити ради стварање конкурентских предности за предузећа. Међутим, бројне су замерке оваквим аргументима међу којима су оне о негативним импликацијама протекционизма и недовољном информисању.

Централне компоненте индустриске политике су истраживање и развој (R&D, Research and Development). Традиционално се овакав приступ објашњава величином екстерних ефеката од R&D. Друштвени принос од R&D и иновација је већи него приватни принос, тако да је оправдана државна интервенција која фаворизује такве активности.

Различити су инструменти индустриске политике и они обухватају: финансијску помоћ, пореске олакшице, помоћ R&D, трговинске баријере, помоћ код извоза и мере које јачају технолошку дифузију.

2. Еволуција индустриске политике ЕУ

Европска заједница за угљ и челик и Европска заједница за атомску енергију су обухватале кључне индустриске секторе у којима се спроводила државна интервенција. У то време се овакав приступ индустриске политици чинио подобан за секторе као што су пољопривреда и транспорт, који су били предмет интензивне државне интервенције. Сматрало се да је лакше увести заједничку политику за ове секторе него хармонизовати различите националне приступе.

Римским уговором се не спомиње индустриска политика, премда се правни основи за индустриску политику могу наћи у различитим члановима.² Са изузетима сектора који су претходно наведени, Уговор је заснован на тржишном приступу. Уклањање тржишних баријера се сматрало начином за

²

Susan Senior Nello (2009), The European Union - Economics, Policies and History, The McGraw-Hill, New York, pp. 404.

промовисање конкуренције и ефикасности, а задатак државне интервенције је био да уклони препреке за функционисање тржишта.

И у 1960-им је преовладавао тржишно оријентисан приступ о улози Заједнице, а индустријска политика се углавном састојала у уклањању препрека за несметано деловање тржишта. Међутим, индустрије земаља чланица су наилазиле на тешкоће приликом адаптирања на проширену тржиште и биле су мање активне у односу на америчке и јапанске фирме у привлачењу страних директних инвестиција у Заједницу.³

У то време су биле присутне значајне разлике у преовладавајућим идеологијама према индустријској политици земаља чланица. Немачка је фаворизовала неолибералан приступ, док су Француска и Италија традиционално биле више за интервенцију.

Пошто приступ слободног тржишта није дао очекиване резултате, 1970. године Комисија објављује Меморандум о индустријској политици. Он позива на индустријску политику Заједнице са циљем економске експанзије и технолошког развоја. Но, због различитих идеологија у земљама чланицама није било консензуса о томе шта би требало да буде индустријска политика Заједнице. Париски самит је 1972. године позвао на успостављање “једног индустријског основа за Заједницу као целину”. Децембра 1973. Европска комисија је објавила Spinelli Memorandum којим се предлаже политика Заједнице са циљем да се хармонизују националне регулативе, компанијско право и тржиште капитала, услови јавних набавки и уведу мере за оснивања фирм које би пословале у целој Заједници.

После нафтне кризе 1973. године, следиле су године европесимизма, са стагфлацијом и све већом фрагментацијом тржишта. Државе чланице су настојале да помогну своје сопствене индустрије. Индустриска политика Уније током седамдесетих година прошлог века се углавном карактерисала управљањем кризом за специфичне секторе као што су челик, бродограња и текстил.

На Европском савету у Копенхагену 1982. године постигнут је споразум о јачању појединачних тржишта, повећању индустријских истраживања и обезбеђењу више средстава за инвестиције у индустрију, технologију и енергију. Мада се наставило са интервенционистичким мерама за индустрије које слабије послују, од 1985. присутно је померање акцента у политици Заједнице од индустрија са проблемима у функционисању ка промовисању индустрија високе технологије.

Упркос очигледних предности окупљања око R&D, Римски уговор не спомиње заједничке напоре Европске Заједнице у вези R&D. Први програми Заједнице у области истраживања и развоја су лансирали раних 1980-тих. Европски сратешки програм за истраживање и развој у информационе технологије је почeo да се спроводи од 1984. године, као одговор на лобирање промinentних фирм у сектору информационих технологија. Од приватног сектора је затражена суштинска подршка овим пројектима кроз учествовање у фи-

3

Hitiris, T. (2003), European Union Economics, 5th ed, Prentice Hall, Harlow, UK.

нансирању, да би се избегле оптужбе, посебно од стране САД, да Заједница субвенционише индустрије.

Уведени су програми и за друге индустрије укључујући основна истраживања у ундустријску технологију за европске напредне материјале, истраживање и развој у напредне комуникационе технологије у Европи, заједничку европску групу за термонуклеарну физију. У 1985. формирана је Европска агенција за координацију устраживања, Еурека (European Research Co-ordination Agency) делом као одговор на Реганову иницијативу рата звезда. Основана је на француску иницијативу да се смањи фрагментираност европске индустрије. Еурека је пан-европска, укључујући и Турску, и обезбеђивала је јавну подршку за фирме које су пласирале нове производе високох технологија и подигле конкурентност у кључним областима за будућност.

Став Европске комисије је да је ефективна конкуренција најбоље средство за постизање индустријског успеха, што је и написано у Bangemann Меморандуму-у 1990. године, који је добио име по тадашњем Комесару задуженом за индустрију.⁴ Успостављен је широк скуп принципа на којима се од тада заснива индустријска политика Европске уније. Према Меморандуму, главна улога Заједнице је била да адаптира "хоризонтални" приступ са циљем да се:

* Одржава компетитивно окружење;

* Обезбеђују катализатори за структурна прилагођавања, укључујући завршну фазу стварања јединственог тржишта; и

* Развијају инструменти за брже структурно прилагођавања.

Компетитивна позиција би се најбоље обезбедила мерама које контролошу државну помоћ, онемогућују злоупотребу доминантног положаја и елеминишу баријере за међународну трговину. Речено је да је главна одговорност за структурна прилагођавања на економским актерима, али да би Заједница могла да помогне тако што би обезбедила неопходне предуслове у које спадају висок ниво образовања, социјална кохезија и заштита животне средине. Уводиле су се мере које промовишу истраживање и технологију, бољу употребу људских ресурса и фаворизују мала и средња предузећа.

Уговором из Мастихта, Заједница је први пут добила експлицитну одговорност за индустријску политику. Члан 130 овог Уговора позива Европску унију и земље чланице да обезбеде неопходне услове да Заједница постане конкурентна у систему отворених и компетитивних тржишта.

Европска унија је направила отклон од селективне индустријске политике, али је и даље предузимала мере усмерене на специфичне захтеве неколико сектора као што су челик, текстил и одећа, бродоградња, аутомобилска индустрија и индустрије напредних технологија (авиоиндустрија, комуникације, биотехнологија, информационе технологије и сл.).

Чланом 157 Уговора из Нице замењен је члан 130 Уговора из Мастихта којим се каже да би Заједница и њене државе чланице требало да осигурају

⁴

European Commission (1990), "Industrial policy in an open and competitive environment: Guidelines for a Community Approach", COM(90) 556.

постојање потребних услова за конкурентност индустрије Заједнице. За остварење овог циљ треба:

- * Убрзати индустриско прилагођавање структурним променама;
- * Стварати подесно окружења за иновативне подухвате, посебно подухвате малих и средњих предузећа;
- * Обезбедити услове за сарадњу у развојним и иновативним подухватима;
- * Больје користити потенцијале политика иновација, истраживања и технолошког развоја.

Промоција малих и срећњих предузећа (МСП) се сматра високим приоритетом, а процењено је да је до 2007. године било 23 милиона МСП која су обезбеђивала 75 милиона послова и чинила 99 одсто свих предузећа у ЕУ.⁵ За време Баросовог председавања Европском комисијом, доминирао је став да пословање треба ослободити сувишног регулаторног оптерећења, посебно МСП и то за 25 одсто до 2012. године. Процењено је да би се на тај начин повећао бруто друштвени производ Европске уније за око 1 одсто, или око 150 милијарди евра.

3. Савремени изазови

Европски савет у Лисабону је у марту 2000. године одлучио да лансира “нови стратешки циљ” о економској обнови, социјалној обнови и обнови животне средине у наредних десет година. Циљ је да ЕУ постане “најконкурентнија и најдинамичнија светска економија заснована на знању, способна за одрживи развој са већим бројем больших послова и већом социјалном кохезијом”. На путу ка остварењу овог циља, ЕУ се суочава са значајним потенцијалима.

За ЕУ је наступио период заостајања за САД у погледу раста и продуктивности. Као резултат економског успеха у раним годинама Заједнице, када су стопе раста и запослености биле без преседана, буто домаћи производ по становнику Заједнице је порастао на 70 одсто од ниво у САД до средине 1970их. После тога, овај јаз се није сужавао, већ ширио. Поред овог јаза који показује заостајање ЕУ у односу на САД, присутна је све већа забринутост у погледу изазова од стране азијских земаља, пре свега Кине као значајне економске силе и Индије као све веће локације за аутсорсинг.

Лисабонски Европски савет је приписао слабе економске перформансе ЕУ недостатку конкуренције на јединственом тржишту, ригидности на тржишту рада, недовољном инвестирању у образовање и тренинг и технолошком јазу између ЕУ и САД, посебно у погледу информационих наука. Постављени су циљеви и нови методи координације да би се превазишли слабости.

Сматрало се да је за сужавање овог јаза потребно да ЕУ као приоритет постави политике које доприносе расту укупне факторске продуктивности, а то

5

Directorate-General for Enterprise www.ec.europa.eu/enterprise and the overview of enterprise activities at www.europa.eu/pol/enterprise

су информационе и комуникационе технологије, истраживање, конкурентност, боља регулација, мере за унапређење људског капитала.

Извештаји који анализирају Лисабонску стратегију указују на то да су њени циљеви с правом амбициозни али да се састоји од великог броја задатака и слабог метода. Сапиров извештај препоручује фокусирање на раст и побољшање управљања стратегијом.⁶ Коков извештај критикује Лисабонску стратегију због обимног броја задатака и недовољне политичке определености.⁷ Предложено је фокусирање на раст и запосленост. Такође, предлаже се бенчмаркинг да би се оценио напредак појединачних држава чланица у реализацији стратегије.

Комисија којом је председавао Баросо настојала је да ревидира Лисабонску стратегију у 2005. години, фокусирајући се на довршавање процеса формирања јединственог тржишта, стварање више могућности за добро запошљавање, знање и иновације и побољшање њихове примене.

Недостаци Лисабонске стратегије као што су вишак задатака, недостатак политичке воље и недовољна координација још увек нису превазиђени.

Према Европској комисији (2007), уочено је да се раст, на секторском нивоу, концентрише у неколико сектора, посебно, услуга.⁸ Од производних сектора, само су производња електричне и оптичке опреме и хемијских производа доприносиле расту.

И поред нових напора Комисије и бољих економских перформанси ЕУ од 2006, Лисабонска стратегија је и даље имала тешкоће у надвладавању својих слабости. Издаци на конкурентност и раст су били мањи него што је иницијално предвиђено у финансијским перспективама за 2007-2013. У многим државама чланицама није дошло до стварања додатних фондова за образовање, тренинг и R&D, док су пројекти о креирању нових послова били ограниченог обима.

Многи циљеви из Лисабонске стратегије су били обухваћени другим програмима. На пример, мере у вези тржишта рада и покушаји да се адаптира европски социјални модел и искорени сиромаштво, могли су се решавати Социјалном политиком и Европском стратегијом запошљавања. Такође, мере у погледу заштите животне средине су обухваћене и програмима акција према животној средини и климатским променама. Повећање конкурентности ЕУ и промовисање економског раста су од суштинског значаја, али Лисабонска стратегија не нуди најбољи оквир за остварење овог циља.

Са финансијском и економском кризом од 2008. се јављају додатни проблеми у реализацији ових циљева. За излазак из кризе се примењује мере државне интервенције на националном нивоу. Поред тога, постоји потреба за

⁶

Sapir,A., Aghion, P., Bertola, G., et al. (2004), *An Agenda for Growing Europe: The Sapir Report*, Oxford University Press, Oxford

⁷

The Kok Report (2004), *Facing the Challenge, The Lisbon Strategy for Growth and Employment*, Report from the High Level Group chaired by Wim Kok, www.ec.europa.eu

⁸

European Commission (2007), *Raising productivity growth: Key messages from the European Competitiveness Report*, COM(2007)666final,www.ec.europa.eu

стварањем нове индустриске политике ЕУ и то осећају све земље ЕУ, како оне које заостају и потребне су им веће инвестиције у правцу модернизације, тако моћне индустриске земље које су велики извозници али су снажно погођене кризом у неким веома осетљивим секторима. Европска конфедерација синдиката наводи да би државе требало да буду способне да активирају јавне инвестиције са циљем креирања нових тржишта и новог запошљавања, те да инвестирају у енергију и енергетски интензивне индустриске политики, чиме би се обезбедила њихова дугорочна будућност.⁹

Климатске промене и економска криза још више наглашавају потребу за транзицијом ка економији која ће стварати мање загађења и користити мање енергије. Рецесија је ослабила секторе који су од суштинског значаја за нормално функционисање европске економије. Аутомобилски сектор, који обухвата 1/3 индустриске запослености, симбол је овог стања ствари. Европска конфедерација синдиката позива на преговоре о плану помоћи тако да се одреде услови и критеријуми алокације средстава.

4. Закључак

Индустријска политика оживљава у развијеним земљама и то из четири главна разлога. Први се односи на лоше стање светске економије. Владе се суочавају са захтевима да се смањи незапосленост и стимулише привредни раст. Тиме што би мерама индустриске политике помогле одабраним индустриским сачували би се послови и помогло локалним фирмама у борби са страним конкурентима. Друго, неке земље као што су Америка и Велика Британија, покушавају да поново успоставе равнотежу у привреди тако што се неће фокусирати на финансијски сектор. Поред старе производне индустриске политики, јављају се чисте технологије као пожељни правци развоја индустриске политике. Готово да свака већа привреда има план да освоји глобално тржиште и креира зелене послове. Треће, хитност употребе средстава индустриске политике води још већим захтевима за њима. Председник Обама је одговарао на оптужбе да су само велике компаније као што су General Motors и AIG, уживали државну дарежљивост у виду помоћи од 30 милијарди долара зајмовног фонда малог бизниса. Четврто, богате земље и помоћи индустриске политике одговарају на успех растућих економија, пре свега Кине и Јужне Кореје.

Европска комисије ће до краја године представити нову, активну индустриску стратегију која ће посветити више пажње производњи, а мање услугама и "индустриским знањем".¹⁰ Француска влада је лансирала снажну интервенционистичку политику, гласајући за раст производног аутпута за четвртину наредних пет година. Инспирисана Француском, Велика Британија је прошле године основала Стратешки инвестициони фонд да распореди 750 милиона фун-

9

European Trade Union Confederation, The climate change, the new industrial policies and the ways out of crisis, <http://www.etuc.org/a/6594>

10

The economist (2010), "Picking winners, saving losers", Briefing: The global revival of industrial policy, August 7th.

ти државног новца појединим индустријама и компанијама. Конзервативци ово називају “нови интервенционизам”.

Европска унија мора да манифестије лидерство и да оствари приступ инструментима који су потребни за организовање истраживања и развоја, иновирања и инвестицирања, образовања и тренинга на секторском и националном нивоу. У многим случајевима, мала и средња предузећа унутар индустријских ланца снабдевања носе највећи терет R&D и иновације.

Веома је јака социјална димензија европске политике ка развоју индустрија које смањују загађење. Све је израженија потреба за индустријском политиком која ће преко модерне стратегије запошљавања гарантовати креирање послова и заштитити мобилност радне снаге.

Литература

1. European Commission (2007), “Competition Policy and the European Consumer”, njnjn.ec.europa.eu/comm/competition
2. Susan Senior Nello (2009), The European Union - Economics, Policies and History, The McGraw-Hill, New York, pp.404.
3. Hitiris, T. (2003), European Union Economics, 5th ed, Prentice Hall, Harlow, UK.
4. European Commission (1990), “Industrial policy in an open and competitive environment: Guidelines for a Community Approach”, COM(90) 556.
5. Directorate-General for Enterprise www.ec.europa.eu/enterprise and the overview of enterprise activities at www.europa.eu/pol/enterprise
6. Sapir,A., Aghion,P., Bertola, G., et al. (2004), An Agenda for Growing Europe: The Sapir Report, Oxford University Press, Oxford.
7. The Kok Report (2004), Facing the Challenge, The Lisbon Strategy for Growth and Employment, Report from the High Level Group chaired by Wim Kok, www.ec.europa.eu
8. European Commission (2007), Raising productivity growth: Key messages from the European Competitiveness Report, COM(2007)666final,www.ec.europa.eu
9. European Trade Union Confederation, The climate change, the new industrial policies and the ways out of crisis, <http://www.etuc.org/a/6594>
- 10 The economist (2010), “Picking winners, saving losers”, Briefing: The global revival of industrial policy, August 7th., pp. 54.

Проф. др Грозданић Р,
Мр Вучић М,
Мр Даниловић Г, Mr Савић Б*

УТИЦАЈ ПОСЛОВНОГ АМБИЈЕНТА НА РАЗВОЈ РЕАЛНОГ СЕКТОРА У СРБИЈИ МЕРЕН МЕЂУНАРОДНИМ ИНДИКАТОРИМА

Резиме

Србија је чланица многих међународних организација, УН, Савета Европе, БСЦ, преседава CEFTOM, у 2010., ММФ је класификовао Србију у групу земаља са растућом економијом, Светска банка је сматра средње развијеном земљом, са БДП од 9.830 долара по становнику у 2007. години /по актуелном курсу/. Србија је лошије рангирана од Бугарске, али боље од Македоније и Босне и Херцеговине. Приступање Србије СТО се очекује 2010. године. Србија има висок Индекс хуманог развоја и слобода, у 2008. години којим је Србија у првом реду земаља Балкана. Србија је такође алијант за чланство у ЕУ и неутрална држава. Пословни амбијент би требало да буде бољи али се споро спроводе реформе које су иначе слабе.

Кључне речи: Пословни амбијент, економија реалног сектора, међународни индикатори и поређења

Abstract

Serbia is a member of the United Nations, Council of Europe, BSEC, and will preside over the CEFTA in 2010. Serbia is classified as an *emerging and developing economy* by the International Monetary Fund and an *upper-middle income economy* by the World Bank, with a gross national income of \$9,830 per capita in 2007 (at current exchange rates, World Bank data). Serbia ranks lower than Croatia and Bulgaria, but higher than Macedonia and Bosnia and Herzegovina. Social exclusion is quantitatively and qualitatively limited.

WTO accession is expected in 2010. Serbia has a *high Human Development Index and Freedom House*, in 2008 listed Serbia as one of the few free Balkan states. The country is also an EU membership applicant and a neutral country. Business ambient could have an more positive effect, but implementation of the reforms are very week.

Key words: Bussines conditions, economy real sector, international indicators and benchmarks

*

Технички факултет, Чачак

Увод

Општи пословни амбијент у Србији приказан у извештају Светске банке, Доинг Бусинес 2010, упозорава на низ елемената који чине пословни амбијент и пореде ранг Србије у односу на 180 земаља света. Такође су у овом прегледу издвојени и неки регионални индикатори због поређења са околним земљама у квалитету пословних услова. У поређењу са другим земљама Србија је најбоље рангирана у области започињања бизниса, који укључују и брзину добијања и расположивост кредита. Најлошије су оцењени услови, време, број процедуре и трошкови везани за добање дозвола за градњу, регистрацију имовине и спровођење уговора, што је за потенцијалне домаће инвеституре, а посебно за привлачење иностраних улагача, ограничавајућа околност. Општи ранг Србије по квалитету пословног амбијента у 2009. години јесте 88.

1. Квалитет пословног амбијента и предузетничка активност реалног сектора

Резултат квалитета пословног амбијента се директно види у демографији реалног сектора, настанку и гашењу малих и средњих предузећа у последње три године. Укупан број привредних друштава и предузетника у марта 2010. године /према подацима АПР/, је био 334.262, од чега су 111.661 привредна друштва¹, а 222.601 предузетници². Унутрашњи распоред фактора за рангирање у одређеним категоријама пословног амбијента за 2009. годину за Србију

Табела 1: Стопе настанка и стопе гашења МСПП

у %	Радње		Друштва		Укупно	
	стопа настанка	стопа гашења	стопа настанка	стопа гашења	стопа настанка	стопа гашења
2006	23.7	14.0	18.9	1.9	22.3	10.6
2007	22.6	14.9	16.2	5.0	20.7	12.1
2008	20.2	16.1	12.8	6.4	18.0	13.2

Извор: РЗР

1

МАЛО ПРЕДУЗЕЋЕ: просечан број запослених мањи од 50, годишњи приход мањи од 2.500.000 евра, просечна вредност пословне имовине мања од 1.000.000 евра.

СРЕДЊЕ ПРЕДУЗЕЋЕ: просечан број запослених од 50 до 250, годишњи приход од 2.500.000 евра до 10.000.000 евра, просечна вредност пословне имовине од 1.000.000 евра до 5.000.000 евра

2

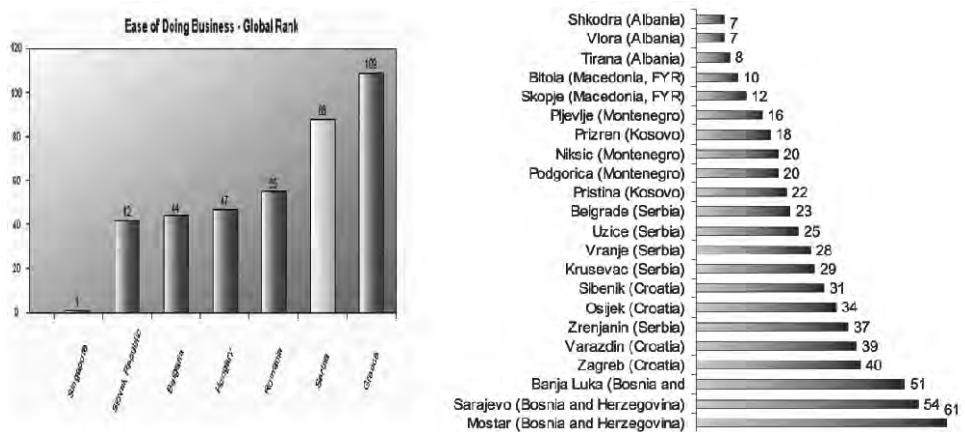
ПРЕДУЗЕТНИК: физичко лице које је регистровано и које ради стицања добити у виду занимања обавља све законом дозвољене делатности, укључујући и старе занате и послове домаће радиности

Табела 2: Број новонасталих и угашених МССП

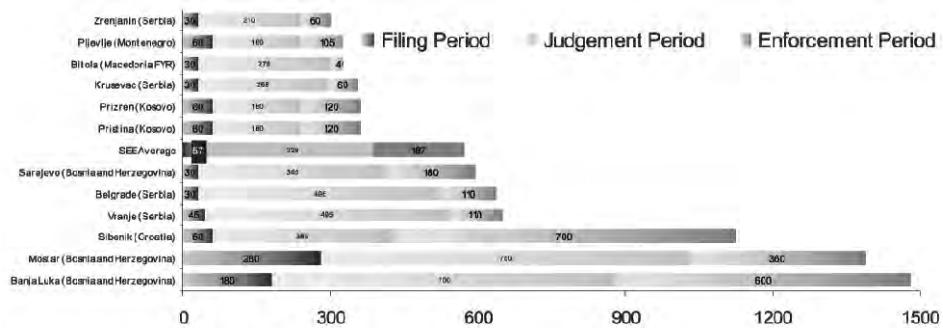
	Број друштва		Број радњи		Нето ефекат	
	основано	обрисано	основано	обрисано	основано	обрисано
2006	14,423	1,449	45,693	27,010	10.0	1.7
2007	13,602	4,184	47,951	31,619	3.3	1.5
2008	11,386	5,682	43,375	34,572	2.0	1.3

Извор: АПР

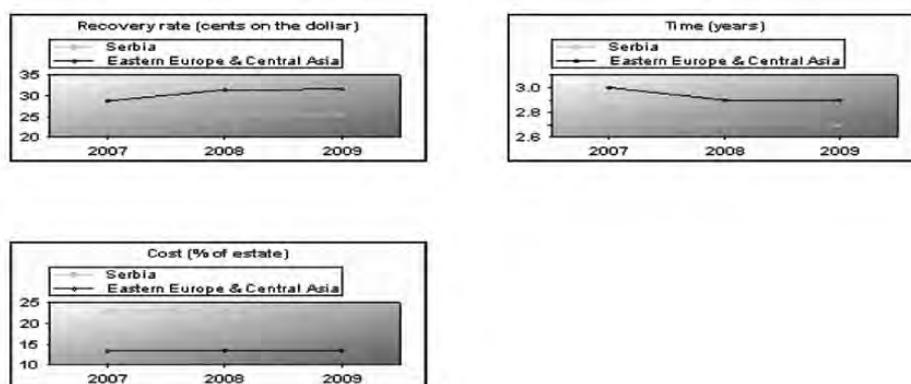
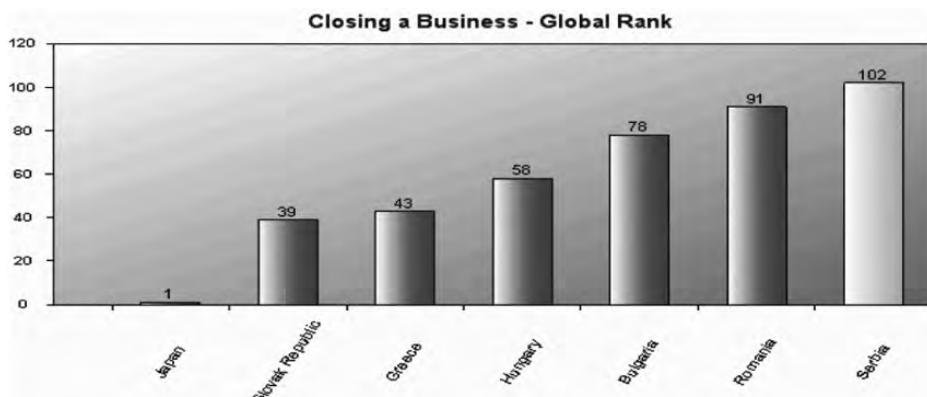
Графикон 1: Време за започињање бизниса (дани) Регион

Графикон 2: Реализација уговора о пословању

Престанак пословања

Табела3 : Пословна демографија по секторима према технолошком нивоу

	Стопа настанка		Стопа гашења		Нето ефекат	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Укупно	16.2	12.8	5.0	6.4	3.3	2.0
Прерадивачка индустрија	13.4	9.5	3.7	5.5	3.6	1.7
Ниско технолошки сектор	15.5	10.8	4.3	6.5	3.6	1.7
Средње-ниски технолошки сектор	12.6	9.8	3.6	4.9	3.5	2.0
Средње-високи технолошки сектор	9.1	6.1	2.5	3.1	3.6	2.0
Високо технолошки сектор	7.5	5.1	2.0	3.9	3.6	1.3
Производња електричне енергије	8.4	10.8	0.3	0.9	25.0	11.7

Извор: РЗР

Неки компартивни показатељи успешности пословања привреде кроз индексе укупне конкурентности Србије

Табела 4: Ранг привреде према развијености Светска банка, август 2010

Ниво развијености		Основни фактори	Ефикасност	Иновативност	БДП по становнику УСД \$
Фаза 1	Факторске привреде	60%	35%	5%	до 2.000
Транзиција из 1 у 2					2.000-3.000
Фаза 2	Ефикасна привреда СРБИЈЕ	40%	50%	10%	3.000-9.000
Транзиција из 2 у 3					9.000-17.000
Фаза 3	Иновативне привреде	20%	50%	30%	преко 17.000

Ранг	Економија	Код	Регион	Група земаља према БДП	Категорија зајмова
167	Србија	СРБ	Европа & Централна Азия	Upper middle income	ИБРД

Табела 5: GCI-Индекс 2009 / Индекс опште конкурентности

2008	Србија		БиХ		Румунија		Бугарска		Црна Гора		Македонија	
	P	V	P	V	P	V	P	V	P	V	P	V
Индекс опште конкурентности	85	3.90	107	3.56	68	4.10	76	4.03	65	4.11	89	3.87
Под индекс А: Основни фактори	88	4.15	98	3.93	87	4.15	82	4.20	59	4.52	68	4.42
1. стуб: Иституције	108	3.40	123	3.06	89	3.63	111	3.28	59	4.07	90	3.58
2. стуб: Инфраструктура	102	2.68	123	2.20	105	2.56	95	2.79	100	2.72	89	2.90
3. стуб: Макроекономска стабилност	86	4.72	57	5.15	76	4.85	54	5.21	35	5.46	31	5.51
4. стуб: Здравство/Образовање	46	5.79	82	5.30	66	5.55	68	5.53	42	5.83	55	5.67
Под индекс Б: Ефикасност	78	3.82	102	3.42	54	4.18	65	4.05	72	3.95	92	3.58
5. стуб: Високо образовање	70	3.91	109	3.13	52	4.29	61	4.09	55	4.18	73	3.85
6. стуб: Ефикасност тржишта	115	3.68	123	3.55	67	4.18	77	4.11	69	4.17	98	3.91
7. стуб: Ефикасност радне снаге	66	4.36	85	4.20	97	4.10	60	4.42	53	4.47	113	3.92
8. стуб: Сложеност финансијског тржишта	89	3.94	86	4.00	60	4.42	74	4.18	35	4.96	83	4.04
9. стуб: Величина тржишта	61	3.45	109	2.61	48	3.70	53	3.65	43	3.96	83	3.05
Под индекс Ц: Иновативност	91	3.30	129	2.80	75	3.53	92	3.30	88	3.33	105	3.16
10. стуб: Сложеност пословања	100	3.51	125	3.23	78	3.93	92	3.69	90	3.71	107	3.45
11. 12. стуб: Иновације	70	3.09	128	2.37	69	3.14	96	2.91	88	2.96	99	2.86

Извор: WEF Global Competitiveness Report 2009

Note: R - rang 134 земље; V - вредност индекса максимум 7

Табле 6: Елементи неконкурентности Србије

Основне конкурентске предности	ниво	Ранг	Помоћни фактори конкурентности	ниво	Ранг
Квалитет математике и научних знања	5	31	Државна административна дефинсантност	1	132
Квалитет високог образовања	5	49	Заштита малих акционара	1	132
Укупна пореска стопа	6	39	Ефикасност јавних предузећа	1	119
Време за започињање бизниса	6	48	Квалитет инфраструктуре	2	119
Учешће жена у радној снази	7	3	Квалитет путева	2	115
Процедуре запошљавања	7	32	Стопа штедње	3	125
Трошкови отпуштања радника	7	44	Обука запослених	5	121
Индекс законских права	8	16	Регулисаност тржишта	6	131
Ниво заштите инвеститора	8	50	Ефикасност анти- монополске политике	6	129
СДИ и трансфер технологије	9	14	Јачина локалне конкуренције	6	128
Коришћење персоналних компјутера	9	35	Одлив мозгова	7	131
Корисници Интернета	9	37	Професионални менаџмент	7	118
Квалитет научно истраживачких институција	12	49	Софистицираност финансијског тржишта	8	122
Комерцијализација патената	12	49	Увођење нових технологија у предузећа	9	126
Број инжењера и научника	12	50	Приступ новим технологијама	9	120

Извор: WEF Global Competitiveness Report 2009

Табле 7. Ранг Србије у хуманом развоју/УНДП

	Human development index value	Life expectancy at birth (years)	Adult literacy rate (% aged 15 and above)	Combined gross enrolment ratio in education (%)	GDP per capita (PPP US\$)	Life expectancy index	Education index	GDP index
HDI rank	2007	2007	1999-2007	2007	2007	2007	2007	2007
67	Сербија	0.826	73.9	96.4	74.5	10,248	0,816	0,891

Табле 8: Извештај за Србију/БТИ 2010

Status index	1-10	7.39	# 24 of 128	
Democracy	1 - 10	8.00	# 23 of 128	
Market Economy	1 - 10	6.79	# 33 of 128	
Management Index	1 - 10	5.95	# 35 of 128	

Извор: scale: 1 (lowest) to 10 (highest) score, rank, trend

Према индексу транформације за 2010. Годину, Србија је према тржишности своје привреде рангирана на 33 место од 128 земаља, са индексом од 6,79, а менаџмент индекс који је такође битан за реални сектор од 5,95 је Србију сврстао на 35.место од 128 земаља.

2. Укупне оцене ЕБРД за транзицију Србије

Према Tranzition Report 4, Европске банке за обнову и развој (EBRD) даје се увид у напредак у транзицији замљама Источне Европе и бившег СССР-а. Прва фаза реформи у Србији оцењена је оценом 3,66 што значи да је остварен велики напредак и да се економија Србије приближила стандардима развијених тржишних привреда. Међутим, друга фаза транзиције, која обухвата структурне реформе, тече прилично споро, што потврђује веома ниска просечна оцена од 2,13.

Табела: Напредак у транзицији Србије по фазама

Регион	I фаза	II фаза
Србија и Ц.Гора	3,60	2,13
Западни Балкан	3,70	2,20
Источни Балкан	3,00	2,10
Централна Европа	3,87	3,04
Балтик	3,70	2,73
ЗНД	2,80	1,85

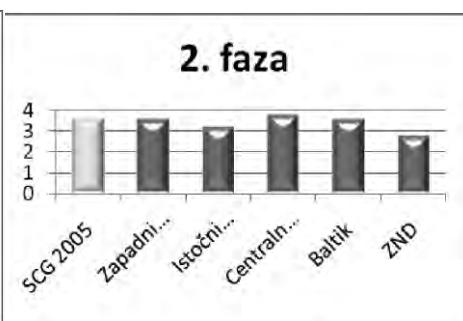
Извор: EBRD, Transition Report, 1990

На основу упоредне анализе напретка земаља у транзицији Србија је релативно успешно савладала реформе из прве фазе транзиције, док у спровођењу структурних реформи из друге фазе не заостаје значајније у односу на резултате најуспешнијих транзиционих земаља Централне и Источне Европе.

Графикон: Поређење напретка у I фази транзиције по регионима/Србија

Графикон: Поређење напретка у II фази транзиције по регионима/Србија

Извор: EBRD Transition Report 2005. и EBRD Transition Report 1996.

Према индивидуалним индексима, Србија је добила највећу оцену (4) за либерализацију цена, која представља стандард развијених тржишних привреда, 4- за режим спољнотрговинске размене (трговинска либерализација и девизни систем) и 3+ за приватизацију малих предузећа, где је транзициони процес највише одмакао. Напредак у односу на претходни период је остварен у процесу приватизације великих предузећа (3-), реструктуирању банкарског сектора и изградњи тржишта хартија од вредности (3-) и реструктуирању предузећа (2+). Скроман резултат (2) остварен је за сигурност тржишта и небанкарске финансијске институције и у области инфраструктурних реформи. Највеће заостајање, без напретка, је у области антимонополске политике, где је Србија постигла најнижу вредност индикатора (1). Наредној приказана је динамика напретка по оценама, највећи је напредак у домену либерализације цена и трговине, солидан напредак је остварен код приватизације великих предузећа и реформе банкарског сектора, док је забрињавујућа оцеан за политику конкуренције где се Србија није помакла за пет година транзиције.

Табела 9: Просечан скор за транзицију /рспон од 1 до 4.33/

Liberalisation and privatisation	Business environment and competition	Infrastructure	Financial sector	Social reform
Current account convertibility - full Controls on inward direct investment - no Interest rate liberalisation - full Exchange rate regime - managed float Wage regulation - no Tradeability of land - limited de jure	Competition office - yes Quality of insolvency law - medium Secured transactions law-modern/some defects	Telecoms regulatory assessment compliance - low Independence of the electricity regulator - partial Separation of railway infrastructure from operations - no Independence of the road directorate - no	Capital adequacy ratio - 8 per cent Deposit insurance system - yes Private pension funds - yes	Share of population living in poverty-na Government expenditure on health - 5,7 per cent of GDP (2008) Government expenditure on education - 3,8 per cent of GDP (2008) Household expenditure on power and water - 9,3 per cent

Извор: Is for Serbia 2.89

Либерализација цена и трговине. Реформе које је започела Влада Србије 2001. године представљале су значајан корак у правцу либерализације спољне трговине (укудање квантитативних ограничења, дозвола и сагласности, смањења просечне царинске заштите и др.) и истовремено су увеле привреду Србије у период макроекономске стабилности и стабилног девизног курса. Код либерализација трговине и цена очекује се даљи напредак јер се очекује даље олакшање спољне трговине због преговора са СТО и Европском унијом. Процес придрживања Србије Европској унији такође садржи либерализацију трговине /Споразум о стабилизацији и придрживању (CCP) који подразумева потпуну либерализацију трговине између Србије и земаља чланица Европске уније/. Наравно оставиће се прелазни период од пет или шест година како би се предузећа у Србији припремила за конкурентску трку са иностраним фирмама из Европске уније. Значај склапања CCP за Србију је изузетан, обзиром да је ЕУ најзначајнији трговински партнери Србије са којом се обавља више од половине укупне размене Србије са светом.

Запосленост. Укупан број запослених у периоду 2001-2008. смањивао се по просечној годишњој стопи од 0,6%, у предузећима по стопи од 2,7%, код приватних предузетника по стопи од 7,9%. Укупан број запослених у 2009. години смањен је за 5,5% у односу на претходну годину. Највише се смањила запосленост у прерађивачкој индустрији, трговини, грађевинарству, пљоопривреди, саобраћају, хотелима и вађењу руда. Раст запослености је забележен у: пословима са непретнинама, финансијском посредовању, комуналним делатностима, образовању, здравству, државној управи, производњи електричне енергије. Незапосленост је и даље на високом нивоу и претставља уз високу спољну неравнотежу главни проблем привреде Србије. Неусклађеност тражње и понуде радне снаге је висока препрека за стране директне инвестиције и за развој нових привредних грана. Предузећа више пажње посвећују обуци запослених. Образовање на државним универзитетима је неквалитетно, програми су застарели, а трошкови образовања у јавном сектору су нижи од просека ЕУ (3,7% БДП).

Табела 10: Кретање запослености 2001-2009. Србија

	Стопе раста/пада		
	2009	1001-2008	2009
Укупно	1.889.085	-0,6	-5,5
Приватни предузетници и запослени код њих	402.293	7,9	-13,8
Запослени у предузећима, задругама, установама и организацијама	1.396.792	-2,7	-2,2
Пљоопривреда, шумарство	45.091	-7,6	-7,1
Рибарство	1.038	-2,4	1,5
Вађење руда и камена	22.287	-6,3	-4,4
Прерађивачка индустрија	339.428	-7,1	-8,4
Производња електричне енергије, гаса и воде	45.817	-0,9	-0,1
Грађевинарство	78.936	-2,3	-4,4
Трговина	193.065	-0,5	-3,2
Хотел и ресторани	22.520	-6,5	-4,8
Саобраћај, складиштење и везе	106.730	-2,2	-1,6
Финансијско посредовање	36.670	-3,6	11,9
Послови са непретнинама	79.783	4,1	6,9
Државна администрација	71.222	1,2	2,6
Образовање	134.795	1,6	1,4
Здравство и социјалне службе	162.369	-0,2	1,1
Комуналне и личне услуге	57.035	1,5	3,9

Извор: Републички завод за статистику Србије, 2010.

Унапређење пословног окружења. IFC - Светска банка у годишњем извештају: анализира индикаторе пословног окружења у 181 земљи, и то: отварање новог предузећа, добијање дозволе, запошљавање и отпуштање радника, регистраовање својине, могућност добијања кредита, заштита инвеститора, плаћање пореза, прекограницна трговина, извршење уговора и затварање предузећа. Према овом извештају Србија је заузела 94. позицију, што је лошије од прошлогодишње позиције (91.) због релативног погоршања реформских дистигнућа у односу на друге земље. Оцена позиције посматраних земаља је важан сигнал за инвеститоре и стога Србија мора убрзати реформе и унапредити пословно окружење да би привукла капитал и отварала нова радна места.

Најлошију оцену Србија је добила за назадовање у добијању грађевинских дозвола, а најбољу за побољшање процедуре регистрације предузећа. Најнижи ранг Србије у овом извештају је код добијања дозвола (149. позиција), а највећи код добијања кредита (28. позиција).

Влада је у протеклих седам година транзиције посебну пажњу посвећивала припреми и доношењу системских закона којима се уређују поједина подручја система, у складу са правом ЕУ. У том погледу донет је нови Устав и велики број закона из унутрашњег права. Донети системски закони 2001-2007.: 48 закона усвојено 2001. године, 44 закона усвојено 2001, 45 закона -2002. године, 81 закона -2004, 108 закона 2005, 39 закона 2006, 40 закона 2007. године, укупно 405, 221 нови закон и 184 закона о изменама закона. 57 закона престало је да важи у протеклих седам година. Донетим системским законима унапређене су правне и институционалне основе, и унапређен је пословни амбијент, што је омогућило убрзање тржишних прилагођавања у реалном и финансијском сектору. Поред тога, донети закони значајно убрзавају процес приступања Србије ЕУ, будући да су усклађени са правним стандардима ЕУ (*acquis communautaire*), чиме су решења из права ЕУ у значајној мери уградјена у домаћи правни поредак. Влада је усвојила четврти по реду годишњи Акциони план за усклађивање 40 закона са прописма ЕУ, доношењем нових или изменама постојећих закона, са носиоцима и роковима припреме тих закона. Даља хармонизација домаћих законских и подзаконских аката одвијаће се у оквиру процеса стабилизације и придрживања на бази Одлуке Савета ЕУ о успостављању Европског партнерства, са циљем да се у 23 области утврђене Белом књигом ИИ ускладе домаћи прописи са правном регулативом ЕУ и тиме испуни један од услова за пуноправно чланство у ЕУ. Посебна пажња посвећује се усклађивању прописа који се односе на слободу промета робе, слободно кретање лица, слободно вршење услуга и слободно кретање капитала и на заједничке политике, чиме се обезбеђује и усклађеност домаћих прописа који су пресудно важни за успостављање и функционисање унутрашњег тржишта. Посебан проблем представља примена закона.

У извештају Светске банке: Управљање је важно: Индикатори државног управљања 1996-2007. анализиран је у 212 земаља квалитет јавног управљања путем демократичности и одговорности владе, политичке стабилности и наси-

ља, ефективности владе, квалитета регулације, владавине права и контроле корупције. У овом извештају оцењено је да је у Србији повећан политички ризик, смањена ефикасност владе, уз раст степена корупције, а с друге стране да је повећана демократичност и одговорност владе.

Према листи Transparency International из августа 2008. Србија је од 180 земаља рангирана по корупцији на 85 месту, што је значајно погоршање у односу 2007. годину када је по овом критеријуму заузимала 79. позицију.

По оцени Fraser Insstitut из Канаде у Извештају о Економским слободама у свету Србија се од 141 земље налази на зачелју рангираних земаља југоисточне Европе и заузела је 98. позицију. Са овим рангом Србија је земља са ниским индексом економских слобода, односно са повећаном улогом државе.

Према извештају ЕБРД о транзицији за Србију 2009. године, Србија је по-правила укупну просечну оцену за напредак у транзицији са 2,85 у 2008. години на 2,89 у 2009. години /4,3 представља стандард тржишних привреда/, и то у: трговини и спољнотрговинској размени захваљујући примени прелазног споразума са ЕУ. Очекује се да главни покретач раста у Србији буду инвестиције у инфраструктуру и регионално повезивање у трговини. Оцењено је да Србија има перспективу и да треба наставити процес интеграција у ЕУ.

Табела 11 Транзициони индикатори за Србију, период 2002-2009

ЕБРД индикатори	2000	2001	2002	2002	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Либерализација цена	2,3	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Трговина и систем спољнотрг.размене	1,0	2,7	3,0	3,0	3,0	3,3	3,3	3,3	3,7	4,0
Приватизација малих предузећа	3,0	3,0	3,0	3,0	3,3	3,3	3,7	3,7	3,7	3,7
Приватизација великих предузећа	1,0	1,0	2,0	2,3	2,3	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Реструктуирање	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
Политика конкурентности	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,7	2,0	2,0	2,0
Реформа банкарског система	1,0	1,0	2,3	2,3	2,3	2,7	2,7	2,7	3,0	3,0
Реформа не-банкарских финансијских институција	1,0	1,0	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Инфраструктурне реформе	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,3	2,3
Средња вредност ЕБРД транзиционих индикатора	1,48	1,86	2,33	2,40	2,43	2,59	2,71	2,74	2,86	2,89

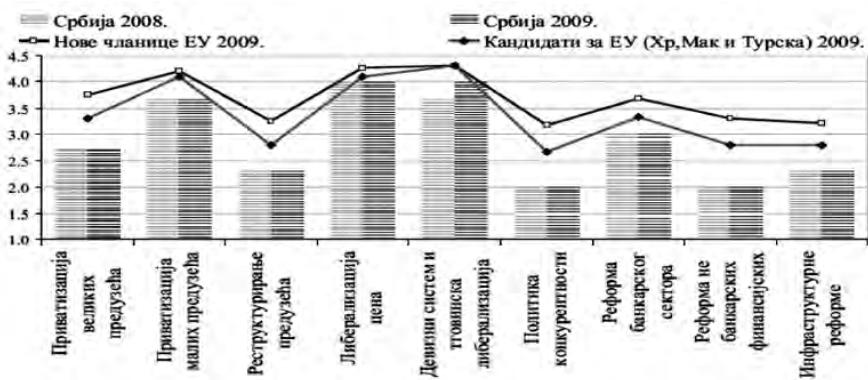
Извор: EBRD Transition Report 2009.

Табела 12а: Вредност транзиционих индикатора за Србију, 2009.

Држава	Учешће приватног сектора у БДП, 2008	Средња вредност укупно	Предузетна			Тржиште и трговина			Финансијске институције		Инфраструктура
			Приватиз. Великих предузећа	Приватиз. малих предузећа	Управљање реструкт.	Либерализ. цена	Трговина и систем спољнотрг.	Пол. конкуре	Банкарска реформа	Сигурност капитала	Инфраструктурне реформе
Србија	60%	2,9	2,7	3,7	2,3	4	4	2	3	2	2,3
Ранг Србије		21-22	23-25	22-25	13-18	15-25	19-22	18-26	11-18	19-23	17-23

Извор: EBRD, Transition Report 2009

Графикон 4: EBRD транзициони индикатори за Србију у 2009.

Србија је 2009. заузела 22 место међу 29 анализиране земаље у транзицији, слабије су: Азербејџан, Белорусија, БиХ, Ц.Гора, Тайикистан, Туркмештан и Узбекистан.

Европска комисија у Извештају о напретку земаља кандидата и потенцијалних кандидата у процесу придрживања ЕУ, оценила је да у Србији у 2008. години напретка има, али да он није импресиван. Наглашено је да је Србија у малом броју области у потпуности прилагођена стандардима и законима ЕУ. Инсистира се да се домаће законодавство прилагоди стандардима ЕУ и указује да треба убрзати усвајање многих закона и отклањати ограничења за њихову примену. Као најпроблематичније области наводе се неразвијеност приватног сектора, мешање државе у привредни живот, незапосленост, независност судства и корупција.

Оцењено је као веома значајно за европску интеграцију Србије потписивање Споразума о стабилизацији и придрживању и примена Прелазног трговинског споразума од 1. јануара 2009. године. Похваљује се капацитет администрације, а критикује капацитет Парламента и спора реформа судског система.

Закључак

Процењујући транзиционе изазове за Србију, за опоравак и развој реалног сектора, посебно према величини ентитета, виљиво је да ће ове изазове чинити: Унапређење пословања малих предузећа на домаћем и иностраном тржишту, умрежавање са Business Cooperation Network, (BCN), Јачање технолошког капацитета малих предузећа, и реализација бољег приступа новим идејама, иновативности, научноистраживачким резултатим и комерцијализацији нових приступа и производа.

Повећање Индекса политике подршке МСП је неопходно. У циљу унапређења ефикасности процеса примене ЕУ Повеље за развој МСП чији потписник је Република Србија, у наредном периоду, од стране Генералног директората за привреду Европске комисије, креиран је Индекс развоја и политике МСП. Овај инструмент треба да послужи националним креаторима политике МСП за самоочекивање и утврђивање достигнутог нивоа развијености политичке у свакој од земаља. Индекс дефинише нивое развоја од 1 до 5 за сваки индикатор развоја у оквиру свих 10 принципа, односно области у којима се пружа подршка развоја малим предузећима. Применом Индекса, може се сводно оценити да се Србија у процесу остваривања ЕУ повеље налази између нивоа 2 и 3 од пројектованих 5 нивоа развоја.

Укупна предузетничка активност (TEA) сврстава Србију у пету групу земаља са ниско развијеним активностима. Овај податак је забрињавајући у односу на потенцијал иновативности и стварање додате вредности и извоз МСП. Global Entrepreneurship Monitor (GEM), међународни конзорцијум за проучавање односа између предузетништва и привредног развоја, упозорио је на врло лош утицај економске кризе на предузетничку климу у Србији који се рефлектује кроз: смањење броја нових предузетника. Апсолутно опадање броја потенцијалних предузетника који у покретању новог посла виде прилику за запослење указује на знатно отежане услове за покретање и одржавање новог посла.

Табле 13: Процена транзиционих изазова за Србију према секторима привреде

	Korp				Energija						
/infra				Fin. inst.		,					
	Agrar	Indust	Tourism	Telek.	Ifrast.	Snaga	Energ.	Transp.			
Bank.	Ne bank.	MSP	Privat.								
vlasni.											
SE Europe	3.00	3.00	3.29	2.71	3.00	3.14	3.14	3.14	2.86	3.00	3.00
Serbia	3	3	3	3	3	4	4	3	3	3	3

*Др Драган Д. Милановић,
Доц.др Мирјана Мисића,
Доц.др Драган Љ. Милановић**

СТРАТЕГИЈА ПОСЛОВАЊА И РАЗВОЈА ПРЕДУЗЕЋА У ЦИЉУ РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Резиме

У раду се указује на улогу, значај и начин формирања производне стратегије. За успешну примену производне стратегије у управљању пословно-производним системом битно је реализовати ТЉМ - тотално управљање квалитетом, ЈИТ - производити тачно на време и ЦИМ компјутером интегрисану производњу. Такође се посматра производни задатак и фактори који детерминишу производну стратегију а то су: ниски трошкови, висок квалитет, висока флексибилност и испорука и сервис.

Кључне речи: производна стратегија, производни задатак, планирање и управљање.

Abstract

The present work points out the role, significance and the way of how to create production strategy. To successfully apply the production strategy to the management of business-production system production, it is important to achieve: TQM - Total Management Quality, JIT - Just-in-time production, and CIM - Computer Integrated Manufacturing. Also, the work observes the production task as well as the factors determining production strategy, i.e.: low costs, high quality, high flexibility, and distribution of products and services network.

Key words: production strategy, production task, planning and management.

Увод

У савременим условима привређивања производа чима се намеће веома тежак задатак да, са једне стране задовоље потребе и жеље купца, а са друге обезбеде сопствени опстанак и развој у условима јаке тржишне конкуренције и отежаних услова пословања услед светске економске кризе.

Да би производња ефикасно функционисала у веома сложеним условима пословања, ништа се не сме препустити случају. Ако доносилац одлуке жели да на рационалан начин постигне свој циљ, он ће свакако извршити планирање својих акција. Акција представља облик коришћења ресурса који стоје на располагању доносиоцу одлуке, па тако можемо рећи да стратегија представља одабрани ток акције, односно изабрани план у дужем временском периоду. У суштини, стратегија је додирна тачка спољашњих фактора околине, односно

*

Машински факултет у Београду

тржишта и унутрашњих способности и могућности предузећа. Стратегија покушава да генерише и интегрише знања предузећа и околине, схвати сложена кретања у окружењу и на основу тога предвиђи последице акција које су предузете или које треба предузети као и да постави приоритетне захтеве и време употребе ресурса.

Разрада стратеџијских варијанти представља креативну делатност. Кључна улога у развоју стратегије у производним предузећима припада технолођији и менаџменту, што је у фокусу овог рада. Истраживање производне стратегије нам указује на посебне могућности које се могу искористити у борби са конкуренцијом. Под производном стратегијом се подразумева скуп планова и политика помоћу којих предузеће жели да стекне предност над конкуренцијама. У производним предузећима као целини, стратегијом се повезују и предвиђају дистинктивне способности (у чему је она добра) са њеним примарним задатком (шта мора да ради у условима конкуренције).

Избор оптималне производне стратегије

У производном предузећу постоје два нивоа на којима се развија стратегија.

1. Стратегија на нивоу предузећа, која може бити део стратегије развијене на нивоу државе,
2. Стратегија на производном нивоу, која је део опште стратегије предузећа.

Задатак стратегије на вишем нивоу је да створи услове за развој креативне конкурентне производне стратегије. Стратегијске одлуке на нивоу предузећа треба да омогуће да предузеће постане конкурентно и да увек има своје место на тржишту, док производна стратегија треба да омогући оптимизацију производног процеса са што низким трошковима, бОљим квалитетом производа и смањењем времена трајања производног циклуса.

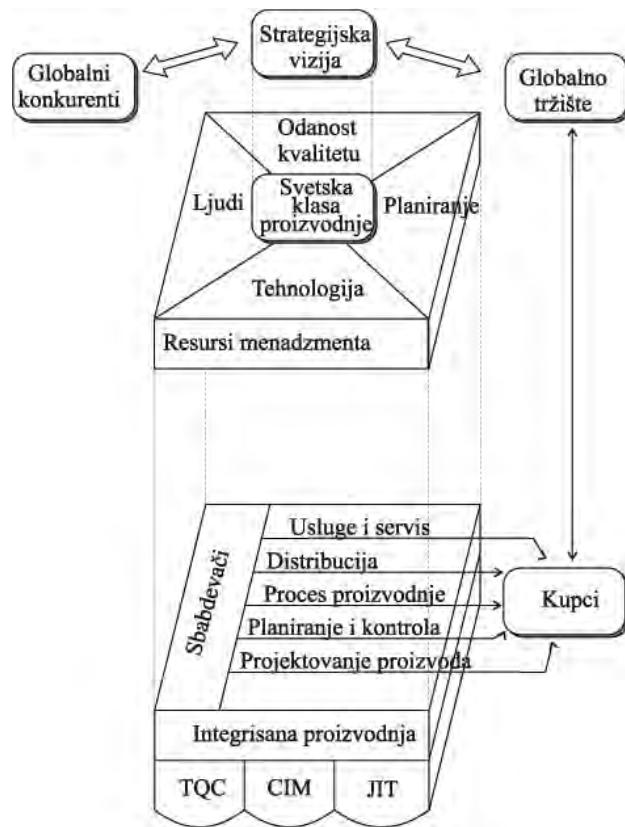
Ова истраживања указују на значај производне стратегије која треба да дефинишије јасну и конзистентну производну политику и циљеве које производња може постићи, па се њен значај у укупној стратегији предузећа не сме наћи у сенци економије. Хайес Њхеелњригхт (4) наводе пет карактеристика производне стратегије:

- Временски хоризонт. Реч стратегија се користи да опише активности које укључују један проширен временски хоризонт. Он се односи како на време потребно за обављање активности тако и на време да се уоче њихови ефекти.
- Утицај. Иако се последице реализације одређене стратегије могу учинити неприметним у дужем временском периоду, њихов коначан утицај ће ипак бити значајан.
- Концентрација напора. Да би одабрана стратегија била ефективна, потребно је уложити пуно напора и извршити низ усмерених акција у различитим областима.

- Начин одлучивања. Већина изабраних стратегија захтева да скуп значајних одлука буде донет унапред. Овакве одлуке морају подржавати једна другу, тако да следе један конзистентан модел одлучивања.

- Свеобухватност. Стратегија заокружује широк спектар активности од расподеле ресурса за процес производње, па све до свакодневних операција. Неопходно је остварити временску доследност у свим потребним активностима тако да сви нивои предузећа функционишу унапређујући стратегију.

Да би производна стратегија била ефективна, неопходно је да они који су непосредно укључени у њено постизање имају идеју и знање како да производне ресурсе повежу међусобно и са околином, слика 1. Постизање ових циљева захтева континуалну интеракцију са корисницима и интегрисану производњу кроз комбиновање компјутером интегрисане производње (CIM), тоталног управљања квалитетом (TQM) и Јуст-ин-тиме производњу (JIT). Овај модел дао је Thomas Gunn(3) и оно што је најзначајније уочити је да производња садржи широк спектар активности од пројектовања производа, преко планирања, производног процеса, контроле, дистрибуције све до праћења пр и сервисирања.

Слика 1. Производња у оквирима конкурентног напредовања (3)

Избор производне стратегије зависи од великог броја фактора, при чему се издвајају следећи циљеви:

- смањење цене производа,
- побољшање квалитета,
- смањење циклуса производње и времена допреме,
- побољшање функционалности производа итд.

Посебну пажњу свакако треба обратити на сањење трошкова производње у што краћем временском периоду. Исто тако треба схватити у чему је предузеће добро и које су њене слабости, применом СЊОТ анализе, па тако драгајивати позитивне и предузимати одговарајуће акције да се превазиђу негативне стране.

Да би се усвојила ефективна стратегија, неопходно је уочити све спољашње факторе за које се верује да ће имати утицаја на пословање у наредним годинама. То су обично фактори за које се верује да се на њих не може утицати и ту спадају промене вредности валуте, законодавство, несигурност снабдења од стране добављача итд. Такође треба размотрити унутрашње факторе као што су квалитет, дизајн, диверзификација, функционалност и други којима се може управљати (на пример увођењем напредне технологије). Побројани фактори треба да помогну при избору оптималне стратегије и доведу до неопходних промена које ће своебухватно побољшати пословање.

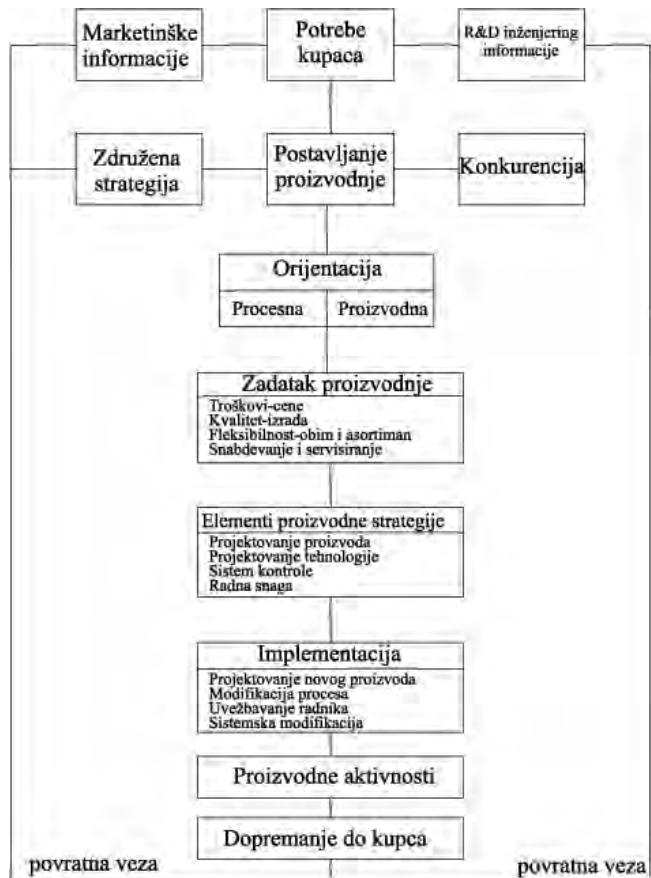
Процес развоја и имплементације производне стратегије почиње са анализом података о потребама купаца, прикупљеним од стране особља из одељења за истраживање и развој, као и од стручњака за маркетинг. Ове информације користе доносиоци одлука на вишем нивоу да дефинишу задатке производње. Даље се процес одвија као што је приказано на слици 2.

Оно што добро постављена производна стратегија треба да обезбеди су свакако ниски трошкови производње, ниске цене производа, флексибилност у погледу обима и асортиманда производа, адекватно снабдевање тржишта и сервисирање. Међутим, како једно предузеће не може бити подједнако добро, односно најбоље, у извршавању свих задатака, потребно је дефинисати приоритеће. Који ће од задатака бити примаран зависи од производних могућности и ситуације на тржишту.

Увођење нове, изменеене стратегије врши се као и сваки други пројекат, тј. израђују се листе активности, додељују одговорности за одлучивање, развијају механизми координације и контроле. Веома је битно дефинисати надлежности и одговорности појединих организационих целина у погледу активности које се морају обавити. Када су одговорности додељене може се применити нека од техника за управљање и руковођење пројектима.

Производња се и данас не сматра равноправним учесником у развоју стратегије предузећа. Важнији су углавном функције финансије и маркетинг које се углавном баве приходима и тржиштем на основу којих се доносе стратешке одлуке. С друге стране, када се прича о производњи, тема постају машине, залихе репроматеријала и делова, алати, технологија, што је непривлачно управној структури, јер такве активности имају мањи финансијски ефекат на пословање предузећа. Примена ових активности доводи до малих сит-

них уштеда упорном и доследном применом мера за рационализацију производње. Морамо напоменути да су ова размишљања и примена ових мера увек наилазила на разумевање и одобравање у добним и успешним предузећима, што само повећава њихову конкурентску способност.

Слика 2. Процес развоја и имплементације производне стратегије (4)

Развој производне стратегије је веома сложен посао из разлога јер се морају дефинисати нека општа правила и алгоритми, с обзиром на специфичности појединих поступака производње. Осим тога, развој производне стратегије обухвата низ сложених активности као што су: постављање производног процеса, одређивање приоритетних задатака производње, производња, допрема до потрошача, па и сама имплементација стратегије.

Дефинисање стратегије успеха предузећа је веома комплексан и сложен процес. У даљем раду биће приказана извесна правила којих се треба придржавати при дефинисању производне стратегије а то су:

- формирати управљачки тим који управља стратегијски
 - све функције пословања посматрати заједно, успешна стратегија је интегративна стратегија
 - посматрати објективно сопствене могућности
 - формирати јасну (експлицитну) стратегију
 - дефинисати крајњу тачку и истовремено пут до ње
 - укључити све извршиоце посла у формирање стратегије
 - поредити се са успешнима у датој области у свету
 - користити своја и туђа искуства, при чему је сопствено искуство најбоље искуство
 - припремити се за промену стarih начина производње
 - проводити више времене у разумевању својих купаца
 - не мора се бити у свему најбољи да бисте били најбољи
 - припремити предузеће за сталне промене
 - потребно је брзо реаговати на промене
 - треба се потпуно посветити креирању и примени успешне стратегије.
- Почетком двадесет првог века можемо рећи да чиниоци успеха производне стратегије обухватају следеће:

1. Познавати купце на основу процене тржишта која ће дати одговоре на питања “у чему си најбољи” и “која је стварна вредност производа на тржишту”. Одредити циљеве производње и могућности којима ће производ предузећа обезбедити конкурентску предност на тржишту. Ови циљеви морају бити тако постављени да могућности сопствене производње буду веће од могућности конкуренције и да конкуренција тешко налази путеве да их стигне.
2. Контролисати кључне технологије кроз обезбеђење улагања у истраживање и развој и праћење савремене технологије. При томе је потребно одредити кључне технологије сопствене производње, а сазнања о њима чувати као пословну тајну.
3. Креирати флексибилна решења која претпостављају крајни век трајања производа. Примењивати технологију пројектовања и конструисања производа која обезбеђује ниске трошкове производње, способност пројектовања нових производа и композицију и декомпозицију старих производа. Избегавати велике, централизоване погоне са уским грлима у производњи.
4. Запослени у предузећу су кључни ресурс. Формирати привлачне могућности запослења и напредовања, улагати у усавршавање, поштовати и наградити знање и вештину и изнад свега развијати одговорне и мобилне организационе структуре.
5. Посматрати време као кључни фактор производње, при чему је потребно пласирати у кратком временском интервалу нове производе и скратити време набавке, производње и дистрибуције. Размотрити политику коришћења ресурса, концентристи велика улагања на критичне и важне ресурсе.
6. Квалитет је императив, односно задовољство купаца високим квалитетом производа.

7. Екологија је један од кључних фактора за успех производне стратегије. Безбедност, сигурност и повећање рециклирања производа само су неке од активности које предузеће мора предузети.

8. Размотрити сарадњу и партнерство са другим предузећима, што може бити корисно због трошкова увођења нових технологија и ризика.

Ови чиниоци конкурентне стратегије заједно са спољашњим чиниоцима представљају услове у којима предузећа дефинишу кључне производне функције:

- нови производни процес
- рационално предузеће
- интегрисана логистика
- интегрисана организација
- интегрисано информисање.

Стратегија развоја предузећа - индустријски случајеви

1. Ефектан избор процеса производње

Један од коопераната британске наменске индустрије је пре неколико година увео линију CNC машину и време израде главног производа на тај начин смањио са 20 недеља на 10 дана. Користећи сличан приступ “Boing Aircraft Co” је редуковала процес који се састојао из 40 операција и трајао 21 дан на 13 операција и 4 дана. “Philips” је у последње две године смањењем сложености својих производа редуковао број операција за 70%, време монтаже за 72 % а трошкове опреме у монтажи производа за 60%.

2. Флексибилна предузећа

“Yamazaki Mazak Co”, предузеће за производњу машина алатки је потенцирала флексибилност у својој фабрици у Ворчестеру упоредо са задржавањем квалитета и ниских трошкова. На тај начин је “Yamazaki” уместо 15 модела који се нуде у Европи успео да понуди тржишту чак 55 модела машина алатки и то уз просечно време израде од 2 месеца (за разлику од европских 6 месеци).

3. Креирање поузданних фабрика

Недавно извршено поређење јапанских и америчких флексибилних производних система је показало да преко 50% јапанских система несметано ради током ноћи не захтевајући посебан надзор. Корисност CNC машина у Јапану је 84% према америчких 52%.

4. Заштита и унапређење човекове околине

Компанија “3М” већ годинама води стратегију увођења иновативних решења у проблеме загађења животне средине. То су програми “3П” који имају за циљ заштиту човекове животне средине и програми “Контрола загађења у циљу постизања више продуктивности и профитабилности”. На тај начин ком-

панија успева да истовремено подигне продуктивност и смањи загађење животне средине.

5. Креирање предузећа са великим одговоришћем

“Lucas Diesel Systems” је ушао у програм реорганизације предузећа. Фабрика у Sadberry-у је подељена на три мини фабрике, од којих свака прави једну фамилију делова користећи производне ћелије као основну јединицу производње. У таквим условима скраћено је време производње за 75%, квалитет је повећан за 15% и остварена је уштеда од 10 милиона фунти. Улагања у целокупну реорганизацију коштала су 1,5 милиона фунти.

Закључак

Савремену индустријску производњу карактеришу следећи чиниоци:

- пораст међународне конкуренције
- убрзан развој нових, све сложенијих производа
- повећање броја учесника у изради финалног производа
- појава све продуктивније и скупље производне опреме
- све већа несташица капитала за основна и обртна средства у производњи.

У таквим условима индустријска предузећа теже мерама рационализације више него икада, јер само тако могу обезбедити опстанак и потребан интензитет развоја. Постоје велике могућности оптимизације и рационализације у области унапређења технологије и метода рада, док у области управљања производњом нема доволно знања и вештина за отклањање узрочника губитака и повећање ефикасности пословања.

Истраживања ситуације у домаћој индустријској производњи показују следеће недостатке:

- машине, опрема, алати, транспортна средства, складишта су застарели,
- чести су застоји у производњи због недостатака репроматеријала, енергије и других потребних ресурса за нормално одвијање производног процеса, штета поред осталог доводи до традиционалног кашњења у испоруци,
- циклус производње траје дugo, због чега су ангажована средства у недовршеној производњи велика,
- степен коришћења производних капацитета је низак, док се уска грла, која лимитирају обим производње, често појављују а споро отклањају,
- производни планови нису у сагласности са захтевима тржишта, што доводи до превелике понуде појединачних производа, док других производа нема доволно,
- неусаглашеност производних планова са производним могућностима, тако да су капацитети неравномерно оптерећени, а велики део производа доноси губитке.

Већи део ових недостатака, који у многоме смањују ефикасност производње и укупног привређивања, могао би се отклонити увођењем и усавршавањем одговарајуће производне стратегије.

Литература

1. Јовановић Т., Милановић Д.Д., Спасојевић В., Савремена организација и управљање производњом, Машински факултет, Београд, 1996.
2. Милановић Д.Д., Мисита М., Информациони системи подршке управљању и одлучивању, Машински факултет, Београд, 2008.
3. Gunn T., Manufacturing for Competitive Advantage Becoming a World Class Manufacturer Cambridge, Mas: Bellinger Publishing, 1987.
4. Hayes H.R., Wheelwright C.S., Restoring Our Competitive Edge: Competing through manufacturing, Jon Wiley & Sons, New York, 1987.
5. Klarin M., Milanovic D.D., Misita M., Spasojevic Brkic V., Jovovic A., A method to assess capacity utilization in short cycle functional layouts, Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part E, Journal of Process Mechanical Engineering, p. 49-58, London,UK 2010, Vol. 224 No. E1, ISSN 0954-4089.
6. Milanovic D.D., Klarin M., Misita M., Milanovic Q.D., Zuwig A., Identification of invariant factors that determine labor output on the production line, Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part B, Journal of Engineering Manufacture, p. 1615-1625, London, UK, 2009. Vol 223 No B12, ISSN 0954-4054

Дондур Никола^{*}
Антонијевић Драги¹
Коматиница Мирко²

ЕФИКАСНОСТ ПРИВАТИЗОВАНИХ ПРЕДУЗЕЋА НА ПОДРУЧЈУ БЕОГРАДА

Резиме:

Користећи приступ кроз тоталну факторску продуктивност (ТФП) на панел узорку од 237 приватних предузећа из 33 привредна сектора за период 2005-2007 утврено је да су фирме са већинским страним власништвом имале за 43%, извозна предузећа за 63% а нова приватна предузећа за 36% већи ниво продуктивности од просечне продуктивности на подручју Београда. Укупни ефекти извоза и тражишне концентрације на додату вредност предузећа су били 0,511 и 0,11 респективно.

Кључне речи: Тотална факторска продуктивност, додата вредност, извоз, конкуренција

Abstract

By using Total Factor Productivity (TFP) approach on the panel sample of 237 private companies from 33 economic sectors for the 2005-2007 period, it was found that companies with majority foreign ownership had by 43%, export companies by 63% and new private companies by 36% higher level of productivity than the average productivity in the territory of Belgrade. Total effects of exports and market concentration on the companies' value added amounted to 0.511 and 0.11 respectively.

Key words: Total factor productivity, value added, export, competition

1. Увод

Постоји одређени број емпиријских студија које разматрају ефекте приватизације на ефикасност предузећа у Србији.(1),(2),(6),(9),(11),(12). Једна група ових студија (9),(11),(12) даје квалитативне оцене и квантитативне прегледе приватизационих процеса. Друга група студија (1), (2),(6) у емпиријској анализи користи различите економетријске приступе за оцену ефикасноти током и после власничке трансформације. Емпириске студије на нивоу предузећа су компаративног карактера и оцењују ефикасност поређењем тоталне факторске продуктивности предузећа у Србији са продуктивношћу предузећа у другим земљама у транзицији. (6). Студија (1) оцењује релативни утицај различитих аспекта пословног окружења на раст продуктивности. Као доминантни фактори

*

Машински факултет, Универзитет у Београду

1

Факултет за применену екологију, Универзитет Сингидунум

2

Машински факултет, Универзитет у Београду

утицаја на ефикасност се оцењују власничка структура, извоз, величина предузећа, локација, ниво тржишне конкуренције, квалитет инфраструктуре, флексibilност тржишта рада, квалитет корпоративног управљања. Сличан приступ је коришћен у овој студији која се односи на приватизована и нова приватна предузећа на подручју Београда за период 2005-2007.

2. Извори података и узорак

За потребе емпиријске анализе коришћени су различити извори података. Финансијски извештаји предузећа у којима се налази највећи број података су добијени директно од фирмe, центра за бонитет Народне банке Србије, Агенције за привредне регистре, Београдске берзе или независних ревизорских фирмe. Подаци који се односе на власничку структуру предузећа су добијени од централног регистра, независних ревизорских фирмe или директно од предузећа. Подаци о вредности и структури извоза су добијени од предузећа и привредне коморе Србије. Макроекономски подаци и дефлатори су добијени од републичког завода за статистику Србије.

Узорак садржи панел податке који се односе на нова приватна предузећа и предузећа приватизована тендерском, аукцијском или приватизацијом кроз тржиште капитала до краја 2007 године. За период 2005-2007 статистички су обухваћена приватизована предузећа из 33 привредна сектора (стандардна двочифрена класификација делатности). У узорак нису укључени здравство, образовање, финансијски сектор и сектор осигурања, невладине организације и агенције, спортске и културне организације као и предузећа која су у потпуности или већинским делом у државном или друштвеном власништву. Укупан број приватизованих предузећа обухваћен узорком је био 302 . За одређени број предузећа прикупљени подаци нису били потпуни. Нека предузећа су у посматраном периоду угашена или нису имала запослених радника. Услед тога је број посматраних предузећа значајно смањен. За потребе наше анализе су изостављена и предузећа која су у некој од посматраних година имала негативну додату вредност. При коначном избору узорка у анализу су укључена приватизована предузећа са потпуним подацима (198) и нова приватна индустијска предузећа основана до 2005 са бројем запослених већим од 10 радника (39). Коначни број посматраних предузећа у узорку је био 237.

Табела 1. Структура узорка (2005 - 2007)

		Београд		
Број предузећа		237		
		723424987		
Приход од продаје (000 РСД)	2005	2006	2007	
	156130933	193020957	374273097	
Капитал (стална имовина) (000 РСД)	509273995			
	2005	2006	2007	
	121776357	153154306	234343333	
Број запослених	177088			
	2005	2006	2007	
	61587	58939	56562	
Додата вредност (000 СД)	268333681			
	2005	2006	2007	
	54012417	56835056	157486208	

прорачун аутора

3. Метод

Емпириска оцена нивоа перформанси фирме кроз производну функцију је најчешће коришћен приступ у земљама у транзицији. (5),(6),(8). Транслогаритамска производна функција проширења специфичним променљивим преузећа је најбоља апроксимација података из нашег узорка.³ У првој спецификацији модел је коришћен за одређивање разлика у ефикасности приватних предузећа кроз тоталну факторску продуктивност (TFP).

(1)

$$\ln(VA = 0 + 1 \ln(K) + 2 \ln(L) + 3 \frac{1}{2} (\ln K)^2 + 4 \frac{1}{2} (\ln L)^2 + 5 \ln K \ln L + 6 (FOD) + 7 (EXD) + 8 (NFD) +$$

где (FOD) представља предузеће које има већинског страног власника (50%), (EXD) предузеће које је бележило извоз роба или услуга током посматраног периода (2005-2007) а (NFD) предузеће које је основано приватним капиталом и нема наслеђа друштвеног или државног власништва (није приватизовано). Променљиве (FOD), (EXD) и (NFD) су бинарне (квалитативне) променљиве, нису међусобно искључиве (не постоји проблем условне вероватноће) и тре-

³

Ф тест заједничке сигнifikантности променљивих у сва три облика производне функције - Cobb-Douglas, CES и транслог- показују супериорност проширеног модела - резултати Ф теста за сва три модела могу се добити од аутора студије.

ба да покажу колика је разлика у ефикасности предузећа која су у већинском страном власништву, извозници су или су нова приватна предузећа и просечне ефикасности свих предузећа у узорку.

У другој спецификацији спецификацији, транслогаритамска функција је коришћена да измери директне и укупне ефекте извоза и тржишне конкуренције на ниво перформанси (додату вредност) предузећа:

$$(2) \quad \ln(VA) = 0 + 1\ln(K) + 2\ln(L) + 3\frac{1}{2}(\ln K)^2 + 4\frac{1}{2}(\ln L)^2 + 5\ln K \ln L + 6(EX) + 7(MS) +$$

где (EX) представља учешће извоза у укупној продаји предузећа а (MS) учешће предузећа (и) у укупној продаји индустриског сектора (j) којем фирма припада. Параметри (6), (7) треба да измере директне ефекте извоза и тржишне концентрације на додатну вредност предузећа. Како свака претходна променљива може бити у интеракцији са другим променљивим потребно је израчунати укупни ефекат сваке променљиве на додату вредност. Уважавајући услов симетричности параметара (i_j) = (j_i) за одређивање укупног ефекта у транслогаритамској производној функцији коришћене су почетне променљиве модела, квадрати променљивих и међусобни производ свих променљивих:

$$(3) \quad \ln(VA) = 0 + 1\ln(K) + 2\ln(L) + 3\frac{1}{2}(\ln K)^2 + 4\frac{1}{2}(\ln L)^2 + 5\ln K \ln L + 6(EX) + 7(MS) + 8\frac{1}{2}(EX)^2 + 9\frac{1}{2}(MS)^2 + 10\ln(K)(EX) + 11\ln(K)(MS) + 12\ln(L)(EX) + 13\ln(L)(MS) + 14(EX)(MS)$$

Укупни ефекти (еластичности) страног власништва, извоза и тржишне концентрације су добијени као парцијални изводи по свакој променљивој:

$$(4) \quad \frac{\ln(VA)}{(EX)} = 6 + 8(EX) + 10\ln(K) + 12\ln(L) + 14(MS)$$

$$(5) \quad \frac{\ln(VA)}{(MS)} = 7 + 9(MS) + 11\ln(K) + 13\ln(L) + 14(EX)$$

где парцијални изводи додате вредности по свакој променљивој показују процентну промену додате вредности ако се зависна променљива промени за један проценат.

4. Променљиве

Емпириска студија има два циља. Први је одређивање разлика у ефикасности приватних предузећа у зависности од тога да ли су предузећа у већинс-

ком страном власништву, да ли су предузећа извозници и да ли су предузећа приватизована или новоформирана. Други циљ студије је квантификација обима утицаја извоза и тржишне концентрације на ниво ефикасности производње приватизованих и новоформираних приватних предузећа.

За мерење нивоа ефикасности као зависна променљива је коришћена додатна вредност. Независне променљиве су подељене у две групе. Прву групу чине апсолутне и релативне а другу бинарне (квалитативне) променљиве. Апсолутне и релативне независне променљиве су вредност капитала, број радника, учешће вредности извоза у приходу од продаје, учешће страног власништва у укупном власништву фирме и учешће фирмe на домаћем продајном тржишту сектора. Квалитативне променљиве коришћене у овој анализи дефинишу да ли је предузеће у већинском страном власништву, да ли је фирма извозила у посматраном периоду, да ли је фирма основана као нова приватна фирма и да ли је фирма била извозник и пре приватизације.

Додатна вредност је обрачуната на бази вредности производње и субвенција умањена за трошкове пореза на производе и вредност међуфазне потрошње. Вредност производње је одређена на бази вредности промета кориговане за промене у стању залиха готових производа и недовршене производње и умањене за вредност набавки производа и услуга за препродају. У обрачун додатне вредности је укључена вредност производње и субвенција умањена за трошкове пореза и вредност међуфазне потрошње која укључује трошкове материјала, трошкове материјалних и нематеријалних услуга и остале личне расходе. Номиналне вредности ставки коришћене за обрачун додатне вредности су кориговане одговарајућим индексима цена, при чему је као базни период узета 2004 година. Вредност промета је дефлационирана одговарајућим секторским индексом цена. Номинална вредност директних трошкова материјала и робе намењене за препродају је дефлационирана пондерисаним индексом цена сектора из којих материјал или роба потичу.

Вредност капитала је мерена кроз вредност сталне имовине предузећа. Вредност стална имовине у билансима стања приватизованих и приватних предузећа је набавна вредност коригована за износе амортизације. По новим рачуноводственим стандардима која су у пракси од 2004 године, предузећа су у обавези да, уколико дође до знатног одступања књиговодствене од реалне вредности, ревалоризују вредност сталне имовине по фер вредности која представља процењену тржишну вредност сталне имовине.

Производни фактор рад је мерен као просечни број запослених на kraју сваког месеца. Просечан број запослених је израчунат на основу броја радних часова.

У циљу оцене утицаја извоза на производну ефикасност приватизованих и новоформираних приватних предузећа коришћена је променљива учешће извоза у укупној продаји на домаћем и страном тржишту. Вредност извоза представља текућу фоб вредност изражену у динарима. Да би се израчунало реално учешће извоза у укупној продаји текуће динарске вредности извоза су дефлациониране истим секторским индексима којима је урађена дефлација прихода од продаје.

Утицај страног власништва на производну ефикасност је мерен кроз учешће иностраног капитала у укупном капиталу предузећа. Како се структура власништва приватизованих и приватних предузећа мења током године и како је јединични временски оквир у којем се посматра вредност променљиве једна година, то је за потребе ове студије коришћен податак о процентном обиму учешћу иностраног власништва у предузећу на крају године.

За оцену утицаја конкуренције на производну ефикасност у овом типу емпириских студија као промрнљиве се углавном користе Herfindahl-Hirschman Indeks (HHI) или учешће фирме у продаји као мере степена концентрације односно конкуренције. Учешће фирме на тржишту је за потребе ове студије израчунато као учешће продаје одреене фирме у укупној продаји производног сектора којој фирма припада.

Табле 2. Статистика променљивих коришћених у узорку (2005-2007)

Променљиве (средња вредност)	Београд
Додата вредност (000 РСД)	375817
Капитал (К) (000 РСД)	716278
Рад (Л)	248
Учешће на тржишту (%)	7,14
Учешће извоза у продаји (%)	5,06
Страни капитал (%)	14,58
Домаћи приватни капитал (%)	81,40
Друштвено и државно власништво (%)	3,98

Извор: прорачун аутора

Просечна фирма у узорку је средње предузеће са просечним учешћем на тржишту од 7,14% са учешћем извоза у приходу од продаје од 5% и учешћем страног власништва од 15%. Херфиндахл индекс од 1600 указује на олигополску конкоренцију.⁴ Поред фирм у грађевинарству и индустрији хране које су најчешће приватизоване у Београду су још заступљене фирме у области производње и одржавања машина и апарате, транспортних уређаја и издаваштва.

Нова приватна предузећа укључена у узорак имала су у просеку 111 радника, просечно учешће на тржишту 7,9%, просечно учешће извоза у приходу од продаје 2,4% и учешће страног власништва у укупној структури власништва од 24 %.

⁴ Herfindahl index $\sum_{j=1}^n S_j^2$ где је (S_j) учешће предузећа (j) у укупној продају сектора којој припада.

Табела 3. Статистика нових приватних предузећа у узорку (2005-2007)

Променљиве (средња вредност)	Београд
Додата вредност (000 РСД)	158072
Капитал (К) (000 РСД)	222924
Рад (L)	111
Учешће на тржишту (%)	7,90
Учешће извоза у продажи (%)	2,37
Страни капитал (%)	24,02

Извор: прорачун аутора

У Београду су, поред грађевинарства, који је далеко најдоминантнији сектор у коме су настала нова приватна предузећа, значајно заступљени, машинска индустрија и издаваштво.

Вредност извоза у узорку у посматраном периоду 2005-2007 у сталним ценама је расла по стопи од 14,5%.

Табела 4. Вредност извоза предузећа у узорку 2005-2007 (000 РСД)

Година	Београд
2005	11210717
2006	12211568
2007	14863073
Укупно	38285357

Извор: прорачун аутора

Учешће извоза у продажи на домаћем и страном тржишту на нивоу земље је опадало по просечној стопи од 2%, при чему је највећи пад од 16% забележен на подручју Београда.

Табле 5. Учешће извоза у приходу од продаје предузећа у узорку (%)

Година	Београд
2005	7,180
2006	6,327
2007	3,971
Укупно	5,292

Извор: прорачун аутора

На нивоу Србије око 90% извоза је концентрисано у 13 индустриских сектора при чему је у секторима производње хране и пића, преради основних метала и машинској индустрији концентрисано око 70% укупног извоза. Најмању секторску концентрацији извоза имало је управо подручје Београда,

Табела 6. Структура извоза по секторима предузећа у узорку (%) 2005-2007

	Београд
Сектор	%
Пољопривреда	8,009
Индустрија хране и пића	31,834
Индустрија папира	14,960
Хемијска индустрија	8,266
Индустрија неметала	3,075
Машинска индустрија	1,746
Индустрија електричних машина и апаратова	6,339
Индустрија мотора и моторних возила	3,702
Рециклажа	4,501

Извор: Прорачун аутора

Секторска структура страног власништва у посматраном периоду показује нешто већи степен концентрације. На нивоу Србије највећа просечна секторска концентрација страног власништва је у индустрији дувана, у производњи основних метала, индустрији рециклаже, хемијској индустрији, производњи хране и производњи неметала. На подручју Београда (Табела 7.) страни капитал је имао процентуално највеће учешће у текстилној индустрији, рециклажној индустрији, индустрији папира, индустрији хране и пића, хемијској индустрији, индустрији металних производа, производњи оптичких инструмената и производњи електричних машина и апаратова.

Табела 7. Учешће страног власништва по секторима у узорку (%) 2005-2007

	Београд
Сектори	%
Рибарство	16,98
Пољопривреда	22,61
Индустрија хране и пића	31,69
Текстилна индустрија	53,70
Индустрија папира	30,52
Хемијска индустрија	19,71

Индустрија гуме и пластике	18,54
Индустрија металних производа	13,50
Производња електричних машина и апарата	14,29
Производња оптичких инструмената	17,77
Рециклажа	50,00

Извор: прорачун аутора

5. Емпириски резултати

Примењујући модел (1) на панел податаке од 2005-2007 године за укупно 237 предузећа и користећи изворни метод најмањих квадрата (ОЛС) оцењена је регресиона зависност додате вредности предузећа на подручју Београда.

Табела 8. Регресиони резултати (OLS) (2005-2007)

Зависна променљива ln(VA)	Коефицијенти	Стд. грешка	т-статистика	п-вредност	
0	3,99997	1,0447	3,8288	0,00014	***
ln (K)	-0,0969	0,14349	-0,6753	0,49973	
ln (L)	1,77427	0,2762	6,4239	,00001	***
1/2 (ln K) ²	0,06593	0,01741	3,7873	0,00017	***
1/2 (ln L) ²	-0,0429	0,05131	-0,8368	0,40303	
ln K * ln L	-0,0737	0,02586	-2,8522	0,00448	***
FD	0,35864	0,12958	2,7677	0,0058	***
EXD	0,49145	0,1077	4,5634	,00001	***
NFD	0,31239	0,14104	2,2149	0,0271	**

Број опсервација = 711

R² = 0,679

Регресија укључује још 33 регресиона коефицијента који се односе на индустриске секторе и који нису дати у табели.

Регресиони коефицијенти бинарних променљивих који се односе на већинско страно власништво, извозна предузећа и нове приватне фирме су позитивни и статистички значајни. Фирме које су у целокупном посматраном периоду биле у већинском страном власништву имале су за 43% већу продуктивност од просечне продуктивности свих фирм на подручју Београда.⁵ Посматрано по годинама, позитивна разлика у продуктивности фирм у страном власништву је била релативно стабилна а највећа 2007. Ово је могуће објаснити чињеницом да се учешће страног капитала у фирмама у већинском страном

5

Израчунато као $100*(e^{0,358} - 1)$

власништу углавном није мењало. Повећање ефикасности ових фирм у посматраном периоду ишло је пре свега линијом смањења материјалних трошкова док је број запослених био релативно стабилан. Предузећа која су извозила имала су за 63% већу продуктивност од просечне продуктивности док су нове приватне фирме које немају социјалистичко друштвено и државно наслеђе (нове приватне фирме) у посматраном периоду имале за 3% већи ниво продуктивности од просечне продуктивности свих фирм у узорку. За разлику од емпиријских студија у окружењу где у раном постприватизационом периоду извоз и продуктивност нису у значајној корелацији (10),(13),(19), (20) у Београду извоз и извозна орјентација праве највеће разлике у ефикасности. Извозно орјентисана приватизована предузећа имају тржишта а приватни власник ефикасно трансформише управљачку и организациону структуру предузећа. Код нових приватних фирм позитивна разлика у продуктивности у односу на остale фирмe је имала благу тенденцију пада. Ова појава се објашњава чињеницом да се на тржишту производа нових фирм појављују конкуренти а пореске олакшице и релативно лакши приступ повољнијим кредитним изворима се постепено смањују.

За одређивање директног ефекта извоза и тржишне концентрације (конкуренције) коришћени су модели (2) и (3), а за одређивање укупног ефекта модели (4), (5). У посматраном периоду број фирм у укупном броју фирм у узорку са већинским страним власништвом био око 15%, док 56% посматраних фирм није имало страног капитала. Проценат фирм у узорку које су бележиле извоз био је 46%. Регресиони коефицијенти су одређени методом 2SLS.⁶ Табела 8. даје преглед коефицијената одређених на бази модела (3). Регресија укључује бинарне променљиве за индустријске секторе са статистичком значајности од 1%.

Табела 8. Регресиони резултати (IV) (2005-2007)

Зависна променљива ln(VA)	Коефицијенти	Стд. грешка	т-статистика	п-вредност	
0	3,37388	1.48711	2.2687	0.02328	**
ln (K)	0,15792	0.20811	0.7588	0.44796	
ln (L)	1,34863	0.33309	4.0489	0.00005	***
1/2 (ln K) ²	0,05259	0.01984	2.6504	0.00804	***
1/2 (ln L) ²	0,06016	0.04676	1.2865	0.19825	
ln K * ln L	-0,0868	0.02827	-3.07	0.00214	***
1/2(EX) ²	-0,0015	0.00065	-2.2554	0.02411	**

⁶

Hausman и Sargan тестови прихватају хипотезе о конзистентности метода и валидности коришћеног инструмента.

$1/2(MS)^2$	-0,0026	0.00045	-5.7685		***
$\ln K^*EX$	-0,0416	0.01432	-2.9074	0.00364	***
$\ln K^*MS$	0,00498	0.00536	0.9299	0.35244	
$\ln L^*EX$	0.0542	0.0064	0.8467	0.39717	
$\ln L^*MS$	-0,0122	0.0062	-1.9621	0.04975	**
EX^*MS	0,00067	0.0004	1.7063	0.08795	**
EX	0,54248	0.1848	2.9354	0.00333	***
MS	0,12207	0.04731	2.5804	0.00987	***

Број опсервација = 711

$R^2 = 0,691$

Регресија укључује још 33 регресиона коефицијента који се односе на индустиријске секторе и који нису дати у табели.

Ефекат извоза у посматраном периоду је позитиван и статистички значајан посматран директно али и у интеракцији са тржишном концентрацијом и производним фактором рад.

Квадрат извоза је негативан и сигнификантан што значи да позитивни ефекти извоза на продуктивност расту по опадајућој стопи. Директни ефекат просечног процентног учешће у продаји гране (тржишна концентрација) је позитиван и статистички значајан. Негативни квадрат тржишне концентрације имплицира раст позитивног ефекта по опадајућој стопи.

Укупни ефекти извоза и тржишне концентрације су добијени применом парцијалних извода за сваку од променљивих. Користећи моделе (4), (5) у Табели 9. су дати укупни ефекти (еластичности) посматраних променљивих на додату вредност.

Табела 9. Укупни ефекат

Променљиве	Еластичност (укупни ефекат)
EX	0,51
MS	0,11

Укупни ефекти или коефицијенти еластичности показују за колико се процената мења додата вредност ако се посматрана променљива промени за један проценат. Повећање извоза за 1% повећава додату вредност нових приватних и приватизованих предузећа на подручју Београда за 0,51%, док пораст учешћа на тржишту гране од 1% повећава додату вредност за 0,11%.

6. Закључци

У раду је емпиријски утврђен позитиван тренд у кретању тоталне факторске продуктивности приватизованих и нових приватних фирм на подручју Београда. Приватна предузећа у већинском страном власништву показују виши

ниво продуктивност од осталих приватних фирм. Извозно орјентисана предузећа имају већу продуктивност од осталих приватизованих или нових приватних предузећа у домаћем и страном власништву. Нова приватна предузећа показују супериорност у односу на просечни ниво продуктивности. У раду су доказани позитивни директни и укупни ефекти извоза и учешћа на тржишту на додату вредност приватних предузећа.

Литература

1. Anos-Casero,P . Udomsaph, C: What drives firm productivity growth? World Bank Policy Research Working Paper, 4841, 2009.
2. Cerović,B. (edit): Privatization in Serbia: Evidence and Analysis, Belgrade, 2006.
3. Djankov, Simeon, Murrell, Peter, 2002. Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey. Centre for Economic Policy Research Discussion Paper No.3319. London.
4. Djankov, Simeon, Murrell, Peter, 2002(a). Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey. Journal of Economic Literature, 40. 739-792.
5. Earle, John S., Telegdy, Almos., 2002. Privatization Methods and Productivity Effects in Romanian Industrial Enterprises. Journal of Comparative Economics 30. 657-682.
6. Goldberg, I.,Radulović, B. and Schaffer M.: Productivity , Ownership and the Investment Climate: International Lessons for Priority in Serbia, World Bank Policy Research Working Paper, 3681, 2005.
7. Greene, W: Econometric Analysis, Prentice Hall, 2003.
8. Horvatin N., Uršič S.: The determinants of firm performance after ownership transformation in Slovenia, Institute for economic research, Ljubljana, WP. N0 12. 2001-
9. Milovanović, M: Property Rights, Liberty, and Corruption in Serbia, The Independent Review, 2. 2007.
10. Orazem P.and Vodopivec M.: Do market pressure induce economic efficiency? The case of Slovenian manufacturing, 1994-2001.
11. Privatisation Agency of the Republic of Serbia, 2005. Impact Assessment of Privatisation in Serbia, Belgrade 2005.
12. Привреда комора Србије: Приватизација у Србији са посебним освртом на проблеме приватизованих предузећа реалног сектора, Београд, 2009.
13. Закон о приватизацији, 2005.Службени гласник РС, бр. 38/05.
14. Simoneti, Marko, Damjan, Joze P., Rojec, Matija, Majcen, Boris., 2005. Case-by Case Versus Mass Privatization in Transition Economies: Initial Owner and Final Seller Effects on Performance of Firms in Slovenia. World Development, 33. 1603-1625.
15. Smith S., Cin B.C. and Vodopivec M.: Privatization Incidence, Ownership form and Firm Performance: Evidence from Slovenia, Journal of Comparative Economics, 25.1997.
16. Статистички годишњак Републике Србије, 2006-2008, Републички завод за статистику, Београд.
17. Van Beveren, I: Total factor productivity: A practical Review, LICOS Discussion Paper, 182/2007, Leuven, 2007.
18. Warzynski, Frederic., 2003. Managerial Change, Competition, and Privatization in Ukraine, Journal of Comparative Economics, 31. 297-314.
19. Закон о привредним друштвима, 2004. Службени гласник РС бр. 125/04.

Мр Стјуарт Александра^{},
Проф. др Грозданић Радмила^{*},
Мр Воиновић Милица*

ПРЕДУЗЕТНИЧКЕ СПОСОБНОСТИ МЕНАЦЕРА У РЕАЛНОМ СЕКТОРУ МСП У СРБИЈИ

Резиме

С обзиром да мала и средња предузећа представљају значајан економски ресурс за привреду Србије и да је предузетнички менаџмент веома битан за успех бизниса, нарочито малог бизниса, циљ овог рада јесте утврђивање предузетничких способности менаџери у малим предузећима у Србији. У том смислу разматрано је неколико проблема, као што су: теоријски аспекти предузетничког менаџмента, људски ресурс као главна снага малих предузећа, образовање и спремност за даље усавршавање, учесталост увођења иновација у пословање, а анкетирани су оценили и резултате увођења иновација у својим предузећима. У данашњим условима предузетништво није само економски феномен, већ представља нови ресурс у привредном амбијенту и један је од битних услова повећања ефикасности ралног сектора у Србији.

Кључне речи: предузетнички менаџмент, људски ресурс, иновације, образовање и усавршавање, мала предузећа, реални сектор

Abstract

According to the fact that small and medium enterprises are representing very important resource of Serbian economy, as well as the entrepreneurial management is very important for small business success, the aim of this article, is to research entrepreneurial performances and capabilities of managers of SMEs in Serbia. The article is based on the field research of 100 SMEs in Moravicki distirct in 2010. Main issues are: theoretical aspetcs of entrepreneurial managemant, human resource as a main strength of SMEs, education and motivation for further long learning, innovation implementation. Currently, the Entrepreneurship is not esnonomic phenomena only, but more an new resource in business ambient as precondition of efficency of real sector increase.

Key words: Entrepreneurial Managemant, HR, innovation, education, SMEs, real sector

1. Увод

У савременој тржишној привреди функцију предузетништва (организовања, управљања, иновирања и сл.) све чешће врше менаџери. То су професионално оспособљени људи за вођење фирмe који по основној струци могу бити економисти, правници, инжињери или друге струке. Предузеће мора да приhvati живљење са променама, са неизвесношћу и са жељом да се буде водећи, а

*

Технички факултет у Чачку

не да се следи, па ради тога мора да прихвати нестајање непословних и рађање нових храбрих људи спремних да уђу у ризик. Такви људи поред храбости морају да поседују и адекватно знање и лидерске вештине.

Предузетнички менаџмент представља проверено успешан начин вођења бизниса и он по својим обележјима представља кључни фактор раста и развоја бизниса. Ово потврђује пракса најразвијенијих земаља света и по бројним истраживањима најбоље резултате бележе предузећа којима се управља на предузетнички начин. Бројни аутори сматрају да је предузетнички менаџмент, пре свега, својство власника малог предузећа или, још прецизније, његова предузетничка и менаџерска визија настанка, опстанка и развоја мале компаније чији је он искључиви власник. То не значи да се предузетнички менаџмент не појављује у другим средњим и великим предузећима, већ да се у малим компанијама испољава на очигледнији начин, стога је предузетнички менаџмент менаџмент малог предузећа. Мала предузећа представљају мали привредни субјект без обзира на степен своје организованости. Овакав привредни субјект је мали по својој економској величини, запошљава мали број радника, ангажује малу суму капитала, у њему је управљање и одлучивање централизовано. Мала предузећа поседују слабу специјализацију делатности и у њима је поред знања и интуиција власника подједнако добар фактор одлучивања. У малим предузећима је присутна једноставна и неформална комуникација између запослених.

Основне карактеристике малих предузећа су: величина, обављање различитих послова, ограниченост на мала тржишта, пресудна улога власника - менаџера, запослени обављају више различитих послова, значајнији утицаји иновација.

Менаџери у малим предузећима сносе велику одговорност за пословање предузећа и морају бити окренути предузетништву у свом пословању. Они морају бити активно укључени у иновационе стратегије и посебно треба да воде рачуна да те стратегије буду прихваћене од стране запослених.

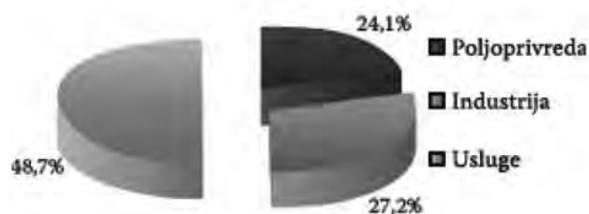
Предузетништво и менаџмент се међусобно допуњују, без обзира да ли се у овим предузећима често стапају у једној личности је власнику капитала (менаџеру менаџмента предузећа) или је реч о посебној групи плаћених руководилаца (менаџерима предузећа). Овде су предузетништво и менаџмент две нераздвојне функције. Предузетништво је узроковано поистовећивањем власника капитала са његовим капиталом ф својином у предузећу, јер у савременим условима пословања неопходна је потпунна посвећеност сопственим предузетничким подухватима. Знања се могу стећи и допунити, али склоност ка новим идејама, воља и упорност у њиховој реализацији представља предузетништво је личну особину предузетника. Међутим, власници малих предузећа у већини случајева морају бити менаџери. То претпоставља поседовање одговарајућих знања о управљању и руковођењу процесима и људима у предузећу. У Европи 80% запослених ради у малим (и средњим) предузећима. То је преко 100 милиона људи. У привреди Србије, по подацима Агенције за развој МСП, у еко-

номској структури најзаступљенија су мала предузећа. По истом извору, мала и средња предузећа у привреди Србије данас запошљавају око милион људи. На основу ових података може се закључити да МСП представљају значајан економски ресурс и да испуњавају све поре економског система. Овај сектор, као део ралног сектора значајно доприноси даљем димензионирању економског раста и развоја, посебно на плану развоја локалних економија.

2. Развијеност МСП у Србији

Према подацима Републичког завода за статистику, у Србији је, 2009. године регистровано је 353.894 предузећа, од чега највише предузетника, 222.092, 99 одсто привредног сектора чине мала и средња предузећа која запошљавају око милион људи у Србији и остварују бруто око 60 одсто домаћег производа, / ако се изузме финансијски сектор/, а мала предузећа / до 50 запослених/, која су предмет овог истраживања, чине 95% свих предузећа у Србији.

Слика 1: Приказ радне снаге према делатностима

Izvor: Republički zavod za statistiku, Anketa o radnoj snazi, oktobar 2008. godine

Извор: Републички завод за статистику, Анализа о радној снази, октобар 2008. године

Прилагођавање предузећа променама у окружењу, које су брзе и неочекиване, представља императив пословања. Пракса је доказала да су мала и средња предузећа најфлексибилнији део привреде и најлакше се прилагођавају насталим променама. Велики број новооснованих приватних предузећа, већином малих најважнији је економски успех транзиције. Као највећи економски и социјални проблем у привреди Србије наводи се незапосленост која је достигла бројку од близу 780.000 и стопу незапослености од око 33,4 одсто. Отварање нових радних места је спор процес у Србији, а то се може приписати лошем пословном окружењу и ригидном радном законодавству. Мала предузећа пружају шансе за смањење незапослености.

3. Значај предузетништва у пословању малог предузећа

Предузетништво представља делатност предузећа усмерену на иновирање пословања предузећа и освајања нових тржишта. За предузетништво се може рећи да је представља покретач привреде, а суштина предузетништва је да ствара нову вредност и запошљава нове људе. Треба истаћи да не постоји делтврно предузетништво нити предузетничко друштво без људи који су определjeni за ту активност. Предузетник (фран. ентрепренер) као појединац који спроводи предузетничке акције временски претходи предузећу као економском субјекту. Предузетништво је иновативан и динамичан процес креирања, организовања, остваривања и развоја конкретног пословног подухвата или пословне активности ради стварања неке нове вредности и пословног успеха у променљивом и неизвесном окружењу. Поента предузетништва је у способности проналажења добрих пословних идеја и њиховом претварању у успешан исход кроз производе и услуге које ће задовољити потребе купаца и донети предузетнику профит и друге сатисфакције.

Предузетништво је централни фактор привредног раста, јер уводи на тржиште нове производе и услуге, отвара нове дестинације за комерцијализацију технологија и иновација, али пре свега креира нове фирме и нове вредности у привреди.¹. Предузетништво као пракса старо је колико и сама људска делатност, независно од тога што се термин „предузетништво“ јавља много касније. Предузетнички подухвати били су карактеристични за све старе цивилизације и развојне периоде људског друштва, а резултати предузетничких идеја и послова налазе се у корену свих производа и услуга који су вековима задовољавали потребе потрошача. Значајан број теорија о предузетништву у предузетнику виде особу која реагује на спољне промене тржишног система и његов основни задатак је креативна деструкција, а кључна тачка самог предузетништва је креирање пословних иновација. Предузетничко понашање укључује ризик и креативну активност у којој се идеје појављују у форми стварања, развијања и трансформисања организације, креирајући тако пословни успех.²

Категорија МСП, укључује разне облике предузећа, што за теорију предузетничког управљања малим бизнисом представља велики проблем. У овом сектору предузетничко управљање суштински почива на иновацијама.

Успех предузећа зависи у многоме зависи од личности власника - менаџера. Улога власника - менаџера се мења од координирајуће и контролне истовремено до креирања и увођења иновација. У новије време сматра се да је предузетник истраживач (укључен је у процесе развоја на академском нивоу), производио (има радно место у непосредној производњи и развоју производа), корисник (већ је имао периферну улогу у развоју, радио је у маркетингу или

¹

Грозданић Р, Радојчић М.Весић Ј.: "Економија предузетништва", 2006.

²

Тодоровић, Живковић и други: "Предузетништво": Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, 2004., стр. 26-28.

продажи) и опортуниста (у новим технологијама препознаје шансу). Предузетник мора да има склоности и ка имагинацији, машти. У условима конкуренције могу да победе само они који иду испред времена. Стога је неопходно да власници/менаџери МСП буду предузетнички оријентисани и да свакодневно прате дешавања на тржишту.

Само у случају када власник капитала малог или средњег предузећа постане и његов главни менаџер реч је о предузетничком менаџменту. Предузетнички менаџмент представља својеврсно поистовећивање власника капитала малог предузећа са организационом формом коју је створио. Менаџер као предузетник, као власник капитала малог предузећа, у једној личности обједињује карактеристике власника, менаџера и предузетника. Индивидуална способност власника капитала да се искаже као стваралац богатства, успеха и одрживог развоја, битно је различита од индивидуалне способности личности која не поседује капитал, која нема финансијске могућности да започне свој сопствени приватни посао. Ниједан предузетнички подухват се не може започети без капитала или бар без могућности његовог обезбеђења. Зато је поседовање капитала или обезбеђење његових извора услов предузетничког менаџмента.

4.2. Особине власника - менаџера малог предузећа

Успех предузећа зависи од личности власника - менаџера. У малим предузећима често се дешава да је исти човек и власник и менаџер предузећа, а поред тога дешава се да обавља и још неку функцију. Улога менаџера - власника се мења од координирајуће до контролне истовремено.

Људи који желе да успешно воде предузеће најпре морају да преиспитају себе, своје жеље, радне капацитет, ресурсе и будуће приоритете. Један од примарних фактора у организацијама је личност власника односно менаџера. Личност се најчешће дефинише као јединствена комбинација карактеристика особе која произилази из начина на који се појединачно понаша и ступа у интеракције са другима³. Да би предузеће опстало и пословало остварујући профит менаџер мора да поседује одређене особине и вештине за обављање и вођење пословног подухвата, као што су: преданост послу, упорност, мотивација себе и сарадника, спремност на ризике, знања и искуство из области којом се бави. Менаџер мора да одреди време које се може посветити новом послу без жртвовања времена посвећеног породици, пријатељима и својим личним преокупацијама и хобијима. Предузетништво представља сет веровања, начин размишљања и приступ живљења.

Не постоји јединствен и коначно прихваћено схватање о особинама добrog предузетника. То је зато што постоје различити типови предузетника, они обављају своје активности у разним делатностима, различити су микро и макро амбијенти у којима остварују своју активност. Менаџер треба да поседује

³

Ранђић Д., Лекић С., "Менаџмент", 2008, стр.44.

квалитетне људске особине и да буде ауторитет за своје сараднике, како би могао да им се наметне као човек који ће да руководи њиховим радом и да их води ка остваривању заједничког циља. 4 Као типичне особине успешног предузетника могу се навести:

- **Склоност ка имагинацији, машти** - предузетник је визионар. Он мора да иде у сусрет будућности, они треба да наслућују долазеће време и промене које оно носи са собом нове идеје, нове програме, нове шансе.
- **Спремност за ризик** - када се примењују познати начини, зарада је у оквиру познатих износа. Када се ризикује, може да се изгуби, али чешће се добија. Када се добија, добит је готово редовно, веома висока.
- **Стваралачка иницијатива** - предузетник мора да врши одређене рационализације, иновације, адаптације. Битно је да не робује некој старој пракси, шемама и моделима. Он мора да буде критичан у односу на постојеће стање и отворен за нове идеје, за нова решења, за све што доприноси квалитету.
- **Способност да мотивише сараднике** - када добије одређену идеју и уђе у одређени ризик, предузетник мора да зна како да најбољи начин организује своје сараднике, како да их максимално заинтересује, мотивише, да се сви заједно заложе за остварење тога.
- **Непоколебљив у остваривању своје идеје** - за предузетника је битно да буде убеђен у идеју, односно у програм за који се залаже. То његово уверење га чини одлучним и непоколебљивим пред тешкоћама које искрсавају у току реализације усвојеног програма.
- **Спреман за перманентно усавршавање и образовање** - да би био "корак испред свих" предузетник мора да прати новине у технологији, законским прописима, информационим технологијама и осталим областима везане за његово пословање.

5. Истраживање предузетничких способности менаџера МСП у Србији

Аутори овог рада су извршили истраживање на подручју Србије, на узорку од 123 испитаника ($N=123$), представника малих предузећа, у периоду новембар 2009. - март 2010. године. Истраживање је спроведено методом анкете и применом технике личног интервјуја, лично и путем е-маила. Испитаним предузећима загарантована је анонимност, а за испуњавање обраћало се директору или власнику предузећа.

Према делатности: у истраживању је највише обухваћено малих предузећа који послују у области услуга (57), а то је 46.34%, затим из области производње (45) 36.59%, из занатства (8) што чини 6.50%, из информационих технологије (7) 5.6%, грађевинарства (5) 4.06% и образовања (1) 0.81%. Оваква структура анкетираних по делатности иде у прилог чињеници да је у Србији већи број предузећа која се баве услужним делатностима. У овом истраживању заступљено је (44) 35.77% предузећа из Западне Србије, из Централне Србије

заступљено је (26) 21.14%, из Београда (20) 16.26%, Из Војводине (18) 14.63% и из Југоисточне Србије (15) 13.41%.

Циљ овог емпириског истраживања било је да се утврди колико је присутно увођење иновација, у којим областима и према мишљењу анкетираних оцењени су резултати увођења иновација. Интерсантно подручје за овај рад и емпириско истраживање је и образованост менаџера тј. колико су они обучени за посао који обављају и колико су спремни за даље усавршавање.

Хипотезе овог истраживања су следеће:

1. Оријентација менаџера ка увођењу иновација позитивно утиче на пословање предузећа;
2. Образовање (формално и неформално) је битна карактеристика пословања менаџера јер је у малим предузећима у Србији људски ресурс главна снага предузећа.

Резултати добијени на основу анкете обрађени су најпре основним, дескриптивним статистичким методама. Одговори испитаника на свако од појединачних питања из упитника груписани су по броју предузећа и проценутуално.

Допринос овог рада огледа се у области планирања и прихватавања предузетништва као саставног дела пословања. Истраживања у овом раду прате увођење иновација у сектору МСП и лоцирање главне снаге предузећа.

Према **образовању власника/директора предузећа** у анкетираним предузећима основно образовање заступљено је (8) 6.50%, средње образовање (45) 36.59%, више образовање (23) 18.70% и високо образовање (47) 38.21%.

На питање да ли у њиховом предузећу постоји посебно радно место менаџера потврдно је одговорило (15) 12.20%, а негативно (108) 87,80%. Ово истраживање је показало да послове везане за менаџмент уколико не постоји посебно радно место обавља углавном власник (115) 93.50 %, директори (7) 5.69% а један је испитаник одговорио да сви запослени учествују у организацији а то је 0.81%. Из приложеног се види да су за менаџмент малог предузећа у великом броју задужени власници.

Што се тиче **образовања особа задужене за менаџмент** анкетирани су дали следеће одговоре: основно образовање (8) 6.50%, средње образовање (40) 32.52%, више образовање (27) 21.95%, факултетско образовање (48) 39.02%. Као што се види из приложених података очађијућа чињеница је да највише менаџера има високо образовање. На питање да ли је менаџер у њиховом предузећу завршио **одговарајућу школу**, потврдно је одговорило (12) 9.76%, а негативно (111) 90.24%.

На питање да ли посећују **едукативне семинаре** везане за менаџмент (58) 47.15% се изјаснило да не посећује семинаре, повремено посећује (50) 40.65% а редовно посећује (15) 12.20%. Ово питање указује да власници/директори су

слабо мотивисани за посећивање семинара, али остало је нејасно да ли због садржаја семинара којима су обухваћени или због неинформисаности.

На питање да ли су познавали неког предузетника пре него што су почели да се баве менаџментом, потврдно је одговорило (115) 93.50%, а негативно (8) 6.50%. Ова чињеница говори да се власници предузећа пре одлучују на покретање сопственог бизниса уколико имају пример добре праксе из окружења.

Што се тиче долaska до пословне идеје, на основу научног истраживања дошло је (1) 0.81%, на основу тестирања познавалаца тржишта (2) 1.63%, на основу индивидуалног проучавања тржишта (45) 36.59%, а на основу сопствене жеље да се баве том делатношћу (75) 60.98%. У већини случајева власници предузећа баве се одређеном делатношћу на основу своје жеље, не пратећи потребе тржишта. Све ово указује да је једна од основних особина предузетника спремност и прихватање ризика, али и одговорности. Ово иде и у прилог чињеници која је заступљена у теоријским разматрањима да интуиција код предузетника често има одлучујућу улогу. Предузетници су људи који воле да буду сами "своје газде" тако да је као један од мотива за отварање малог предузећа навођен овај разлог.

Као главну снагу свог предузећа анкетирани су означили људски ресурс (85) 69.91%, организациони ресурс (10) 8.13%, физички ресурс (12) 9.76%, технологија (14) 11.38%, један испитаник је навео CEO оптимизацију и Интернет маркетарство 0.81%, а један испитаник је навео као снагу свог предузећа иновације које конкуренција не прати 0.81%. Овакав податак говори да се недовољно прати развој технологије и да се мало пажње посвећује организацији посла и физичком простору. Мала предузећа се углавном ослањају на људски ресурс и управо у њима један човек често обавља више функција истовремено. Ово умеће власници препознају као главну снагу свог предузећа.

Током анкетирања посебна пажња била је посвећена увођењу иновација. На питање да ли је Ваше предузеће у последње три године увело иновације (116) 94.31% испитаника је одговорило да јесте, а 7 испитаника су одговорили негативно 5.69%. На основу овог питања може се закључити да менаџмент МСП инсистира на праћењу иновација. Овом чињеницом показује се да постоји предузетничка оријентација менаџера у малим предузећима и да је предузећиштво заступљено у великом проценту у овим анкетираним предузећима. Од испитаника који су увели иновације (47) 38.21% увело је иновације у технологији, (40) 32.52% је увело у информационо-комуникационој технологији (ИКТ), затим (18) 14.63% увело је иновације у људским ресурсима, и такође (18) 14.63% у организацији. Под иновацијама у људским ресурсима подразумевало се повећање броја радника или достизање већег степена образовања код запослених. Посебно је интересантан податак да у малим предузећима је најмање иновирано у области организације. Очигледно је да су предузетници спремни да улажу новац и у нове технологије, у ИКТ и у образовање сарадника али

слабо прихватају промене у самом начину рада и организацији посла. Током овог анкетирања испитаници су требали да **оцене увођење иновација** по скали од 1 до 5, при чему је оцена 1 означавала веома лоше, 2 - лоше, 3 - неодлучни, 4 - добро, 5 - најзначајније. Испитаници су увођење иновација углавном оцењивали оценом 4, (78) 63.41%, затим оценом 5 (26) 21.14%, неодлучно је било (15) 8.13%, са оценом 2 оценио је један испитаник и то испитаник који је увео новине у технологији, а то је 0.81% и оценом 1 одговорио је један испитаник 0.81% који је увео иновације у информационо-комуникационој технологији.

Испитаници су навели да је у **њиховом пословању најбитније задовољни и лојални потрошачи** тако је оценио највећи број испитаника (105) 85.37%, као веома битно (10) 8.13%, неодлучни (7) 5.69% и најмање битно (1) 0.81%. Управо ово питање и ови одговори усмjerавају у ком правцу иде оријентација власника/менаџера малог предузећа. Овај податак говори да предузетник посматрајући потрошача константно прати дешавања на тржишту а све у циљу благовременог реаговања.

Ауторе овог истраживања интересовало је и колико су менаџерима значајни **стручни и образовни сарадници** резултати су били следећи: највећи број испитаника (40) 32.52% сматра да је најзначајније, као веома битно одговорило је (37) 30.08%, неодлучно је било (28) 22.76%, као битно одговорило је (9) 7.32%, а толики број испитаника сматра да је то најмање битно.

На питање да ли сте Ви или Ваше предузеће **члан неког удружења или мреже предузетника** негативан одговор дало је (75) 60.98%, а позитиван одговор дало је (48) 39.02%. Резултати истраживања показују да скоро две трећине испитаника нису чланови удружења или мрежа што смањује ефикасност пословања јер се спорије долази до информација за пословање.

Испитаници су на питање **на који начин долазите до потребних информација** које су потребне за пословање предузећа, највише одговора је било да до информација долазе од колега предузетника (73) 59.35%, затим од институција директно (25) 20.33%, посредством медија (24) 19.51% и један испитаник је одговорио да до информација долази случајно (од познаника) 0.81%. Ово иде у прилог чињеници да иако велика већина предузетника не припада удружењима ипак постоје интерни канали комуникације међу самим предузетницима.

На основу овог истраживања може се закључити да се потврђују основне особине предузетника која је навођена од стране бројних а то су: спремност за ризик и склоност ка праћењу сопствене интуиције. Велики број испитаника је почeo да се бави сопственим бизнисом на основу сопствене жеље а иницирани су били од стране других предузетника.

На основу анализе резултата истраживања долази се до закључка да је постоји иницијатива за увођење иновација у пословању, али да је та иницијатива на самим предузетницима и њиховој спремности да преузму ризик на себе. Приликом давања јаснијих одговора о иновацијама, већи број испитаника навео је да је иновације увело у технологији (ово се посебно односи на произ-

водна предузећа), а одмах након увођења иновација у технологији следи број испитаника који су увели иновације у информационо-комуникационој технологији (ИКТ) под овим су испитаници подразумевали израду програма за обраду података, израду веб сајтова и других облика презентација.

У овом истраживању испитаници у највећем броју сматрају да је главна снага њиховог предузећа у људским ресурсима, а потрошач (купач/клијент) ставља се на прво место. Управо и увођење свих иновација има за циљ остваривања задовољног и лојалног купца.

У следећој фази истраживања извршено је статистичко тестирање међусобне зависности одређених варијабли добијених на основу одговора у анкетном упитнику. Оне омогућавају формалну проверу двеју поменутих хипотеза:

1. Оријентација менаџера ка увођењу иновација позитивно утиче на пословање предузећа;
2. Образовање (формално и неформално) је битна карактеристика пословања менаџера јер је у реалном сектору МСП у Србији људски ресурс главна снага предузећа.

У ту сврху коришћен је χ^2 тест независности ових варијабли. Прецизније речено тестиране су обе хипотезе користећи тзв. **Пирсонову χ^2 статистику**

$$\chi^2 = \frac{(f_{ij} - f_{ij})^2}{f_{ij}}$$

Овде су f_{ij} опсервиране (емпиријске) фреквенције добијене на основу резултата упитника, а f_{ij} очекиване фреквенције које се добијају при супротној претпоставци, односно хипотези о независности датих варијабли. У том случају, разлика емпиријских и очекиваних фреквенција биће тек незнатна, па χ^2 статистика има вредности близске нули. У супротном, ако су горе наведене хипотезе истините, одговарајуће варијабле биће статистички зависне, па долази до значајне разлике емпиријских од очекиваних фреквенција узорка.

Реализована вредност χ^2 статистике тада има вредност које се значајно разликују од нуле, чиме указује на висок степен зависности посматраних варijабли.

На овај начин доказане су обе хипотезе.

Хипотеза бр. 1:

1. Оријентација менаџера ка увођењу иновација позитивно утиче на пословање предузећа;

За доказивање ове хипотезе релевантна су питања која се односе на увођење иновација у предузећа у последње 3 године где је 116 од 123 испитаника одговорило потврдно. Од тога броја наведено је тачно колико је у којој области уведено иновација. С друге стране испитаници су требали да оцене увођење иновација, при чему су испитаници увођење иновација углавном оце-

нили оценом 4 78 испитаника што означава добро, а оценом 5 - 26 испитаника, што означава одлично., неодлучно је било 10 испитаника док је по један испитаник оценио оценом 2, а такође један је оценио оценом 1.

Када иновативност предузећа, са једне стране, се стави у однос са оцењеном успешности увођења иновације, као друге варијабле, добијена вредност статистике:

$$^2 = 15,888$$

која се знатно разликује од нуле.

Дакле, на овај начин доказано је да постоје статистички заначајне разлике у емпириским и очекиваним фреквенцијама ова два модалитета. С тога постоји изражена зависност оцена и врста иновација као посматраних варијабли, тј. може се тврдити да улагања малих предузећа у иновације заиста позитивно утиче на пословање самих предузећа. Када се овоме дода да је на листи приоритета у пословању највишом оценом 5 оцењено задовољство потрошача (105 испитаника) може се закључити да менаџери уводе иновације да би задржали интересовање потрошача и да им таква стратегија доноси профит у пословању.

Хипотеза бр.2:

Образовање и усавршавање је битна карактеристика пословања менаџера јер је у малим предузећима у Србији људски ресурс главна снага предузећа.

Ова хипотеза је формално тестирана помоћу две “подхипотезе”:

Хипотеза 2А: Образовање и усавршавање менаџера (власника) у значајној мери утиче на избор стручних и образованих сарадника.

Хипотеза 2Б: Образовање и усавршавање менаџера (власника) у значајној мери утиче на њихово даље усавршавање и едукацију.

Као главну снагу свог предузећа анкетирани су означили људски ресурс (85). С тога хипотезе 2А и 2Б проверавили смо на делу узорка од 85 предузећа која на првом месту стављају људски ресурс. Код њих је, што се тиче образовања власника ситуација следећа:

- Висока стручна спрема - 37,
- Виша стручна спрема - 14,
- Средња школа - 29,
- Основна школа - 5.

С друге стране у питању где су испитаници требали да означе значај стручних и образованих сарадника као кључ успеха добијени су следећи резултати:

- Најзначајније - 37,
- Веома битно - 34,
- Неодлучни - 6,
- Мање битно - 6,

- Небитно - 2.

Тестирање међусобне зависности варијабле зависности која описује обра-
зовање власника са једне, у односу на значај стручних и образованих сарадни-
ка са друге стране (хипотеза 2А) извршено је Пирсоновим тестом ²

Добијена вредност Пирсонове статистике је доста висока, износи:

$$^2 = 68,023$$

па, слично као и у претходном доказивању претходне хипотезе, тврдимо
да мишљења испитаника о значају стручних и образованих сарадника битно
зависи од образовне структуре власника. Дакле можемо прихватити хипотезу
2А као тачну.

Најзад, формалну проверу хипотезу 2Б вршимо упоређивањем раније
описане варијабле образовања власника са варијаблом о посећивању одговара-
јућих семинара. Посматрајући опет узорак од 85 (испитаници који су навели
људски ресурс као главну снагу), добијена је следећа структура одговора:

- Да, посећује редовно семинаре - 35,
- Не посећује семинаре - 20,
- Повремено посећује семинаре - 30.

Овде је добијена вредност Пирсонове статистике:

$$^2 = 24,554.$$

која опет потврђује статистички значајну зависност образовања власника
предузећа у односу на њихово даље усавршавање и едукацију. Дакле, овим је,
са статистичког становишта потврђена валидност хипотезе 2Б.

Образовање и усавршавање је битна карактеристика пословања менаџера
јер је у сектору МСП људски ресурс главна снага. Менаџери такође велики
значај придају и стручним и образованим сарадницима јер су свесни да да би
се пратиле иновације није доволно да само један човек буде укључен у савре-
мене токове. Такође овде се и потврђује напред наведено да су власници/мена-
џери свесни да морају да мотивишу сараднике и да морају да негују добре са-
радничке односе.

На основу овог истраживања може се закључити да је реткост да у секто-
ру МСП у Србији постоји посебно радно место менаџера и да се менаџментом
углавном бави власник. Мали број власника/менаџера поседује формално обра-
зовање за обављање функције менаџера. Ово истраживање показује да мали
број посећује редовно семинаре који би им помогли у стручном усавршавању,
а да већина то чини повремено.

Неопходно је и нужно ојачати институционалну подршку у самим
почецима оснивања малих предузећа и пружити им конкретнију финансијску
помоћ или неке друге олакшице. Охрабрујућа чињеница је да већи број власни-
ка/менаџера предузећа приликом планирања неких даљих пословних активнос-

ти прати потребе потрошача и као кључ успеха управо сматрају задовољство потрошача производом/услугом. Такође охрабрује чињеница да велики број власника/менаџера константно уводи иновације у свом пословању.

Поред свега изнетог резултати показују да удружења и мреже предузетни-ка треба да постану привлачније за предузетнике, јер предузетници приликом размене информација више се ослањају на интерне канале комуникације.

6. Закључак

Проблематика менаџмента МСП може се изучавати са различитих аспеката. Сви аспекти изучавања треба да буду у функцији подизања квалитета економије пословања малих предузећа. Специфичност менаџмента малих предузећа огледа се у томе што је често инокосни власник капитала малог предузећа и његов најзначајнији менаџер. За ова предузећа је карактеристично да један човек обавља више функција. Менаџер предузећа мора да поседује предузетничку вештину управљања процесима, ресурсима, капиталом, информацијама, али и управљање другим значајним људима који управљају свим овим процесима и догађајима у малом предузећу. На основу овог истраживања може се закључити да се власници МСП труде да прате иновације али да је све повлашћено крајњим потрошачима и да све иновације иду ка стварању задовољних и лојалних потрошача. Предузећа којима се управља на предузетнички начин имају визију, склона су иновацијама, перманентно едукују запослене, брзо расту, дефинишу дугорочне стратегије....а све то утиче на успех.

Један од услова предузетничког менаџмента је и интелект предузетника, као и његово лидерство, храброст и лична харизма у остварењу предузетничке идеје. Креативност је услов без кога мали индивидуални капитал нема никакву практичну шансу, а његов власник никакву различитост од других власника новчаног капитала. **Предузетник мора бити оријентисан:**

- на коришћење свих указаних и потенцијалних могућности производње, пласмана и пружања услуга (ово иде у прилог тези да је потрошач на првом месту);
- на свакодневно вршење послова од значаја за даље будуће пословање;
- ка остварењу дугорочних циљева предузећа, а то произилази из чињенице да предузетник има глобалну слику о перспективи предузећа;
- ка новим идејама и на тај начин фаворизује непосредну комуникацију са запосленима и подстиче конфротацију мишљења без икаквих персоналних последица (ово се односи на људски ресурс као главну снагу малог предузећа).

Такође, неизвесност у пословању не сме да се третира само као опасност, него и као пословна шанса коју треба искористити, а стално преиспитивање постојећих решења и отварање нових могућности утиче на стварање нових пословних визија. Предузетничка активност се понекад односи на оснивање новог предузећа, а понекад и на покретање новог пројекта у оквирима посто-

јећег предузећа. У анализи предузетничке идеје неопходно је размотрити и будућу форму организовања. Управо мисију и визију предузећа чини представа (тренутног или/и будућег) простора пословања - у коме ће се реализовати предузетничка идеја. Димензије тог простора одређене су: врстом производа/услуга, купци/клијенти (и принципи односа са њима), као и њихови добављачи (и односи са њима). Предузетник мора да буде свестан да је његов посао непрекидно иновирање и улагање у предузеће и у себе. Он мора бити спреман да прихвати и сугестије али мора бити и окружен разумевањем и подршком од стране свих институција. Из свега овога произилази да менаџер као кључна фигура мора да буде окренут ка предузетништву, јер проактивни однос према променама обезбеђује највише шанси за успех.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Грозданић Р, Радојичић М, Весић Ј,: Економија предузетништва, 2006.
2. Тодоровић Л,: Преуређење привреде: предузетништво и мала и средња предузећа, Графопромет, Крагујевац, стр.38, 2008.
3. Јовановић, Живковић и други: Предузетништво, Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, стр.26-28, 2004.
4. Јанићијевић Н,: Организационо понашање, Београд, 2008., стр. 38.
5. Ранђић Д., Лекић С., Менаџмент, Београдска пословна школа - висока школа струковних студија, Београд, 2008., стр. 44.
6. Јокић Д.,: Предузетништво, Виша пословна школа, Београд, 1999.
7. Павличић М,: Менаџмент малог предузећа - елементи предузетничке економије, Факултет за индустриски менаџмент, Крушевац, 2006.
8. Петковић В,: Предузетништво, Виша пословна школа, Чачак, 2006.
9. Петковић В, Каравидић С. и други: Предузетништво и предузетнички менаџмент, Виша пословна школа, Чачак, 2007.
10. www.stat.gov.rs

*Мирјана Мисића,
Драган Д. Милановић,
Драган Љ. Милановић**

ЛОНГИТУДИНАЛНА АНАЛИЗА ОРГАНИЗАЦИОНОГ ПРИЛАГОЂАВАЊА ВЕЛИКИХ ПРЕДУЗЕЋА У УСЛОВИМА ТРАНЗИЦИЈЕ

Резиме

У раду је приказано истраживање промена организационих структура великих предузећа металске индустрије као последица пословања у условима транзиције. Истраживање представља лонгитудиналну студију током које су праћене промене параметара величине предузећа, профитабилности, промене у броју хијерархијских нивоа и распону менаџмента. Коришћењем вишеструке корелационе анализе испитиван је утицај релевантних фактора на промену параметара организационе структуре. Поређењем резултата добијених код предузећа која су успешно пословала и резултата предузећа која су пословала са губитком утврђене су разлике у броју хијерархијских нивоа и распону менаџмента као и карактер промена ових параметара током посматраног временског периода.

Кључне речи: величина предузећа, организациона структура.

Abstract

The paper displays investigation of changes in organizational structure across large size firms of metal industry, which are the outcome of doing business in transitional economy. The investigation is a longitudinal study that involved the follow-up of changes in parameters, such as firm size, profitability, number of hierarchy levels and span of control. Using multiple regression analysis, the effects of relevant factors on organizational structure parameters were examined. By comparing the results that indicated successful and unsuccessful business operations across firms, the differences were established in number of hierarchy levels and span of control as well as the nature of those changes throughout the period under study.

Key words: firm size, organizational structure.

1. Уводна разматрања

У последњих 15-так година предузећа у српској привреди у транзицији, најчешће под утицајем фактора из спољашњег окружења, морала су да прилагоде свој начин пословања, да послују по тржишно оријентисаном принципу и да се прилагоде новој конкурентској пословној клими. Прилагођавање у новим условима пословања највише се односи на велика предузећа која су са планске производње морала да пређу на тржишно-оријентисан модел пословања. Како

*

Машински факултет Универзитета у Београду

су велика предузећа углавном била предимензионисана у погледу броја запослених, у периоду транзиције предузећа металског комплекса реаговала су на промене програмима реструктуирања. У оквиру програма реструктуирања најчешће се подразумевало смањење броја запослених (downsizing), одвајање основних и споредних делатности, рационализација трошкова, итд. Промене организационе структуре у појединим предузећима пратиле су промене у начину пословања и прелазак на тржишно-оријентисан принцип рада, док у појединим предузећима организациона инертност гломазних система представљала је једну од највећих препрека у процесу прилагођавања.

Aulakh и Kotabe (2008) наводе да током последње две декаде постоји повећано учешће земаља у развоју у глобалној економији као последица либерализације тржишне економије. У контексту институционалних реформи један од највећих изазова предузећима земаља у развоју је како да одговоре на изазове из окружења.

Циљ овог истраживања је испитивање да ли постоје промене у броју хијерархијских нивоа и распону менаџмента код великих предузећа у условима транзиције. На основу резултата истраживања промена организационе структуре код великих предузећа металског комплекса можемо да изведемо закључке да ли у предузећима која су обухваћена узорком постоје неискоришћени организациони потенцијали, а који настају услед неприлагођавања организационе структуре предузећа величини предузећа и чије боље искоришћење би могло да допринесе већој конкурентности српских предузећа на тржишту.

Blaus (1970) је утврдио да се са повећањем организационе величине генерише деференцијација у опадајућем степену. Marsh and Mannari (1989) су на основу истраживања у јапанским производним предузећима, као и закључцима лонгитудиналне анализе Freeman и Hannan (1978), Ford (1980), слажу са закључцима Cullen, Anderson и Nakera-a (1986) да Blaus-ова теорија објашњава структурну диференцијацију у предузећима током времена. Они то објашњавају ефектом жточка' где се број менаџера повећава брже у организацијама које су у фази раста него што њихов број опада у организацијама које су у фази смањења своје величине.

Овај закључак је веома значајан за наше истраживање промена у организационим структурама код великих предузећа металске индустрије као последица пословања у условима транзиције, јер је евидентано смањење броја запослених као мера реструктуирања, па отуда моземо очекивати да су предузећа обухваћена узорком у фази смањења своје величине. Ако важе закључци Marsh и Mannari-ja (1989) коефицијенти корелације између броја хијерархијских нивоа и распона менаџмента у односу на организациону величину требало би да буду мањи него што је то случај код предузећа у расту.

Blunt и Jones (1980) су на основу резултата емпиријских истраживања утврдили постојање јаке позитивне корелације између организационе величине и параметара организационе структуре. Резултати су такође указали да у аус-

тралијским организацијама постоји већа зависност између организационе величине и броја хијерархијских нивоа него између организационе величине и распона менаџмента.

Mileti, Gollespie i Hass (2001), истраживали су зависност између организационе величине и просторне, вертикалне и хоризонталне комплексности организације у мешовитом узорку државних установа у Калифорнији. Закључци истраживања указују на одређене измене и проширења у односу на закључке уопштене Blaus-ове теорије формалне диференцијације. Организациону величину мерили су само преко броја запослених. Хоризонталну диференцију мерили су преко броја одељења, сектора (департмана, дивизија). Вертикална диференцијација исказана је бројем различитих радних позиција рачувано од врха до дна у организационој структури. Просторна дисперзија исказана је бројем географски удаљених, одвојених организационих јединица. На основу резултата они су утврдили постојање позитивне зависности између вертикалне и хоризонталне диференцијације у опадајућем степену са порастом величине организације (слично закључцима Blau и Schoenherr, 1971), и јачи утицај величине на вертикалну диференцијацију од утицаја величине на хоризонталну диференцијацију (кофицијенти зависности су 0,51 и 0,24). Овакви закључци потврђују закључак да у већим организацијама више су изражене, подељене организационе јединице.

Gareth (2004) наводи да постоји зависност између броја запослених у предузећу и броја хијерархијских нивоа, при чему је утврђено да:

* предузеће са 1000 запослених има 4 хијерархијска нивоа

* предузеће са 3000 запослених има 7 хијерархијских нивоа

* предузећа са 10000 до 100000 запослених имају 9 или 10 хијерархијских нивоа

* повећање хијерархијских нивоа је мање него пропорционално повећању величине организације.

Gareth (2004) је такође изучавао факторе који утичу на облик хијерархијске структуре. Утврдио је да са порастом децентрализације мањи је број хијерархијских нивоа у организационој структури јер се ауторитет делегира на ниже нивое. Са повећањем стандардизације смањује се потреба за надређеним менаџерима јер правила замењују директне надзорнике.

2. Опис истраживања

У овом делу рада постављене су хипотезе у истраживању промена у организационим структурама код великих предузећа металске индустрије као последица пословања у условима транзиције.

Ознаке релевантних параметара:

B_3 - број запослених

B_3 за велика предузећа

$B_z = 250 \log B_3 = 2.3979; B_z = 250 \log B_3 = 2.3979$

$\log B_3(\%)$ - процентуална промена логаритамски трансформисаног броја запослених за i -то предузеће и j -ту годину,

$$\log B_{zy} = (\log B_{zj} - \log B_{z(j-1)}) \frac{1}{100}; i = 1, 2, \dots, 23; j = 2, 3, \dots, 12.$$

U_a - укупан годишњи приход

U_A - укупна годишњ актива

Дакле, за i -то предузеће имамо матрицу:

$$F_i = \begin{bmatrix} \Delta \log B_{zi1} & \Delta U_{pi1} & \Delta U_{ai1} \\ \Delta \log B_{zi2} & \Delta U_{pi2} & \Delta U_{ai2} \\ \dots & \dots & \dots \\ \Delta \log B_{zi11} & \Delta U_{pi11} & \Delta U_{ai11} \end{bmatrix}_{3 \times 11}; i = 1, 2, \dots, 23.$$

са процентуалним променама независних варијабли за посматрани период од 12 година.

Зависне варијабле представљају параметри организационе структуре: број хијерархијских нивоа и распон менаџмента:

B_N - број хијерархијских нивоа

R_M - распон менаџмента

Такође и за ове параметре уводимо појам процентуалне промене како би пратили карактер промене параметара организационе структуре током посматраног временског периода

$$B_{Nij} = (B_{Nj} - B_{N(j-1)})_i \cdot \frac{1}{100}; i = 1, 2, \dots, 23; j = 2, 3, \dots, 12.$$

$$R_{Mij} = (R_{Mj} - R_{M(j-1)})_i \cdot \frac{1}{100}; i = 1, 2, \dots, 23; j = 2, 3, \dots, 12.$$

за i -то предузеће током j година које је обухватила лонгитудинална студија.

За i -то предузеће имамо матрицу са зависним и независним варијабилама:

P_{ij} (%) - процентуална промена профита за i -то предузеће и j -ту годину,

$$P_{ij} = (P_j - P_{(j-1)})_i \cdot \frac{1}{100}; i = 1, 2, \dots, 23; j = 2, 3, \dots, 12.$$

Тако добијамо матрицу зависних и независних варијабли за i -то предузеће:

$$F_i = \begin{bmatrix} \Delta U_{ai1} & \Delta U_{pi1} & \Delta \log B_{zi1} & \Delta B_{ni1} & \Delta R_{mi1} \\ \Delta U_{ai2} & \Delta U_{pi2} & \Delta \log B_{zi2} & \Delta B_{ni2} & \Delta R_{mi2} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \Delta U_{ai11} & \Delta U_{pi11} & \Delta \log B_{zi11} & \Delta B_{ni11} & \Delta R_{mi11} \end{bmatrix}_{5 \times 11}; i = 1, 2, \dots, 23.$$

3. Методологија

Методологија за истраживање промена организационих структура код великих предузећа металске индустрије у условима транзиције представља низ следствених корака помоћу којих се јасно и прецизно дефинишу параметри (и услови под којима се ти параметри посматрају) помоћу којих описујемо величину предузећа, параметри помоћу којих квантитативно описујемо организациону структуру као и њене промене током времена и статистички метод помоћу којег математички доказујемо постојање зависности између посматраних параметара.

Формирани су следећи методолошки кораци:

1. формирање узорка предузећа,
2. дефинисање нивоа детаљисања,
3. избор релевантних параметара за испитивање постављених хипотеза,
4. идентификација реалних ограничења,
5. избор квантитативне, квалитативне или комбиноване методе коју је потребно применити у циљу решавања постављеног проблема,
6. извођење експеримента што подразумева: прикупљање података, систематизација података и обрада података,

4. Резултати

У оквиру табеле 1 изложени су коефицијенти корелације за параметре праћене током посматраног периода код великих предузећа металског комплекса, а то су: проценутална промена укупне активе, проценутална промена укупног прихода, проценутална промена логаритамски трансформисаног броја запослених, проценутална промена броја хијерархијских нивоа и проценутална промена распона менаџмента.

Табела 1. Корелација између релевантних параметара

	UA _{ij} (%)	UP _{ij} (%)	logB _{3ij} (%)	B _{Hij} (%)	R _{Mij} (%)
UA _{ij} (%)	1				
UP _{ij} (%)	0,600016	1			
logB _{3ij} (%)	0,013132	0399939	1		
B _{Hij} (%)	0,580158	0472261	-0,174	1	
R _{Mij} (%)	0,654485	0,795378	0,277253	0,604981	1

Резултати приказани у табели 1 указују да постоји значајна позитивна корелација између проценуталне промене укупног прихода и проценуталне промене распона менаџмента (0,79). Несто слабија зависност постоји између проценуталне промене распона менаџмента и проценуталне промене укупне годишње активе (0,65), као и односа између проценуталне промене распона менаџмента и проценуталне промене броја хијерархијских нивоа (0,6).

Иако у реалности постоје значајне корелационе везе између посматраних парметара организационе структуре и величине сто је и опсежно описано у стручној литератури, у нашем случају испитивање су само њихове проценуталне промене како би се утврдила њихова флексибилност и карактер промене у условима привреде у транзицији. Утврдили смо да распон менаџмента представља параметар који фреквентније прати промене параметара величине предузећа него сто је то случај са бројем хијерархијских нивоа.

Вишеструком регресионом анализом прво ћемо утврдити повезаност између проценуталне промене параметара величине предузећа (U_{Pi} , U_{Ai} , $\log B_{3i}$) и проценуталне промене броја хијерархијских нивоа B_{Hi} , табела 2.

Табела 2. Вишеструка регресиона анализа (U_{Pi} , U_{Ai} , $\log B_{3i}$); B_{Hi}

Regression Statistics	
Multiple R	0,669384
R Square	0,448075
Adjusted R Square	0,360929
Standard Error	5,874669
Observations	23

Затим, вишеструком регресионом анализом цемо утврдити повезаност између проценуталне промене параметара величине предузећа (U_{Pi} , U_{Ai} , $\log B_{3i}$) и проценуталне промене распона менаџмента, табела 3.

Табела 3. Вишеструка регресиона анализа U_{Pi} , U_{Ai} , $\log B_{3i}$; R_{Mij}

Regression Statistics	
Multiple R	0,826045
R Square	0,68235
Adjusted R Square	0,632195
Standard Error	10,27783
Observations	23

У табели 2 дат је коефицијент висеструке регресије (0,67) који указује да постоји одређена зависност између проценуталне промене параметара величине предузећа и проценуталне промене броја хијерархијских нивоа, међутим коефицијент вишеструке регресије (0,82) у табели 3 указује да је значајнија повезаност између проценуталне промене параметара величине предузећа и проценуталне промене распона менаџмента.

Како су у протеклом периоду (1994-2006) велика предузећа углавном смањивала број запослених, смањиван је и укупан годишњи приход као последица отварања тржишта, смањивани су и расходи као последица рационализације пословања, организациона мера која је пратила те промене углавном се огледала у промени распона менаџмента.

Надаље посматрали смо билансе успеха и на основу њих извршили поделу предузећа обухваћена узорком на две контролне групе: прву у којој је присутан тренд раста профита и другу у којој предузећа послују са губитком. У прву контролну групу сврстали смо 9 предузећа, у другу 10 предузећа, док код четири имамо статус љуо. Приликом разврставања предузећа у две контролне групе, основни показатељ нам је позитиван или негативан биланс успеха, тако да предузеће мозе имати позитиван или негативан тренд профитабилности у било којој од две контролне групе што показује прираст профита или губитка.

Уводимо следеће ознаке:

P_{ij} - профит за i -то предузеће и за j -ту годину

$P_{ij} (\%)$ - проценутална промена профита за i -то предузеће и j -ту годину,

G_{ij} - губитак за i -то предузеће и за j -ту годину

$G_{ij}(\%)$ - проценутална промена губитка за i -то предузеће и j -ту годину,

У првој контролној групи, односно групи предузећа које профитабилно послују имамо следећу матрицу:

$$F' = F + P_{ij} = F + \begin{bmatrix} \Delta P_{i1} \\ \Delta P_{i2} \\ .. \\ \Delta P_{i11} \end{bmatrix}$$

У другој контролној групи, односно групи предузећа која послују са губитком имамо следећу матрицу:

$$F'' = F + G_{ij} = F + \begin{bmatrix} \Delta G_{i1} \\ \Delta G_{i2} \\ .. \\ \Delta G_{i11} \end{bmatrix}$$

	Y _{Aij} (%)	Y _{Pij} (%)	логБ _{Zij} (%)	Б _{Nij} (%)	P _{Mij} (%)	П _{ij} (%)
Y _{Aij} (%)	1					
Y _{Pij} (%)	0,782214	1				
логБ _{Zij} (%)	-0,86386	-0,54683	1			
Б _{Nij} (%)	0,635931	0,817999	-0,53436	1		
P _{Mij} (%)	0,658354	0,854188	-0,3892	0,878767	1	
П _{ij} (%)	-0,18277	-0,12278	0,333209	0,205681	0,240505	1

Резултати корелационе анализе у првој контролној групи указују на значајну повезаност између процентуалне промене укупне активе и укупног прихода (0,78), негативну корелациону зависност између проценуталне промене укупне активе и проценуталне промене логаритамски трансформисаног броја запослених (-0,86) што указује да је смањењем броја запослених расла укупна активија предузећа. Проценутална промена укупног прихода позитивно је корелисана са проценуталном променом броја хијерархијских нивоа (0,817) и проценуталном променом распона менаџмента (0,85). Проценутална промена броја хијерархијских нивоа значајно је корелисана са проценуталном променом распона менаџмента (0,87).

Негативна корелациона веза постоји између проценуталне промене логаритамски трансформисаног броја запослених и скоро свих осталих праћених параметара што указује да је поред смањења броја запослених током посматраног временског периода повећаван укупан приход и активија.

Табела 5. Корелација у другој контролној групи

	У _{Aij} (%)	У _{Pij} (%)	логБ _{Zij} (%)	Б _{Nij} (%)	Р _{Mij} (%)	Г _{ij} (%)
У _{Aij} (%)	1					
У _{Pij} (%)	0,396777	1				
логБ _{Zij} (%)	0,758499	0700241	1			
Б _{Nij} (%)	0,400187	0,039544	0,129988	1		
Р _{Mij} (%)	0,533579	0,669554	0,676654	-0,20804	1	
Г _{ij} (%)	0,061511	-0,19464	0,033807	0,332345	-0,33642	1

У другој контролној групи, табела 5, коефицијенти корелације нису изражани као у првој контролној групи. Значајнија корелација присутна је између проценуталне промене логаритамски трансформисаног броја запослених и проценуталне промене активе (0,76) и између проценуталне промене логаритамски трансформисаног броја запослених и проценуталне промене укупног годишњег прихода (0,7). У другој контролној групи постоји позитивна кореалција између проценуталне промене логаритамски трансформисаног броја запослених и проценуталне промене укупне активе, као и проценуталне промене логаритамски трансформисаног броја запослених и проценуталне промене укупног прихода, док у првој контролној групи у овим релацијама егзистирала је негативна корелација. У обе контролне групе у скоро свим предузећима присутан је ефекат доњисизинг-а, док у првој контролној групи при том имамо у појединим предузећима повећање укупне активе и укупног прихода сто објашњава негативну корелативну зависност са проценуталном променом логаритамски трансформисаног броја запослених.

У табели 6 изложена је вишеструка регресија која се односи на утицај фактора организационе величине на параметре организационе структуре у првој контролној групи.

Табела 6. Вишеструка регресиона анализа У_{Пи} У_{Аи} логВ_{Зи} В_{Ни} и (У_{Пи}, У_{Аи}, логВ_{Зи}); R_{Mij}

SUMMARY OUTPUT			
Утицај параметара организационе величине на број хијерархијских нивоа		Утицај параметара организационе величине на распон менаџмента	
Regression Statistics		Regression Statistics	
Multiple R	0,841912	Multiple R	0,866652
R Square	0,708816	R Square	0,751086
Adjusted R Square	0,534106	Adjusted R Square	0,601737
Standard Error	8,091564	Standard Error	10,7005
Observations	9	Observations	9

У табели 7 изложена је вишеструка регресија која се односи на утицај фактора организационе величине на параметре организационе структуре у другој контролној групи.

Табела 7. Вишеструка регресиона анализа У_{Пи} У_{Аи} логВ_{Зи} В_{Ни} и (У_{Пи}, У_{Аи}, логВ_{Зи}); R_{Mij}

SUMMARY OUTPUT			
Утицај параметара организационе величине на број хијерархијских нивоа		Утицај параметара организационе величине на распон менаџмента	
Regression Statistics		Regression Statistics	
Multiple R	0,484982	Multiple R	0,739138
R Square	0,235207	R Square	0,546325
Adjusted R Square	-0,14719	Adjusted R Square	0,319487
Standard Error	4,516024	Standard Error	11,78475
Observations	10	Observations	10

Следи да је:

$$R^{''}_{BHij} = 0,84$$

$$R^{''}_{RMij} = 0,86$$

$$R^{''}_{BHij} = 0,48$$

$$R^{''}_{RMij} = 0,74$$

што указује да важи $R^{''}_{BX_{uj}} > P^{''}_{BX_{uj}}$ као и да важи $R^{''}_{M_{uj}} > P^{''}_{\text{mc}} P M_{uj}$ чиме је утврђено да утицај процентуалних промена параметара организационе величине на процентуалну промену броја хијерархијских нивоа значајније корелира у првој контролној групи у односу на другу контролну групу. Такође, утицај процентуалних промена параметара организационе величине на процентуалну промену распона менаџмента значајније корелира у првој контролној групи у односу на другу контролну групу.

Висок кофицијент вишеструке регресије (0,84) за утицај процентуалних промена параметара организационе величине на процентуалну промену броја хијерархијских нивоа у првој контролној групи (табела 7) указује да су ова предузећа коришћењем унутрашњих потенцијала као што су прилагођавање величине предузећа као и прилагођавањем броја хијерархијских нивоа и распона менаџмента, показала боље пословне резултате. У другој контролној групи кофицијент вишеструке регресије (0,48) за утицај процентуалних промена параметара организационе величине на процентуалну промену броја хијерархијских нивоа указао нам је на постојање неискоришћених организационих потенцијала.

У обе контролне групе корелација је заначајнија код испитивања вишеструког утицаја процентуалних промена параметара организационе величине на процентуалну промену распона менаџмента него што је то случај код испитивања вишеструког утицаја процентуалних промена параметара организационе величине на процентуалну промену броја хијерархијских нивоа. Овај податак нам указује да су предузећа на промене одреаговала пре прилагођавањем распона менаџмента него прилагођавањем броја хијерархијских нивоа.

5. Закључак

У привредама у транзицији велика предузећа металске индустрије, теже да смање своју величину како би се прилагодила новонасталим условима привређивања и постала флексибилнија. Отварање тржишта, притисак конкуренције, смањена потражња за производима, и др. утичу на смањење прихода, а затим и смањење броја запослених. Профитабилно пословање у таквим условима захтева рационално пословање и коришћење унутрашњих потенцијала. Једна од мера за коришћење унутрашњих потенцијала јесте управљање организационим променама. Величина и форма организационе структуре представљају алат који менаџмент може да користи у ефикаснијем прилагођавању новонасталим условима привређивања.

У изложеном истраживању приказане су промене организационих структура код великих предузећа металске индустрије која су позитивно пословала и промене организационих структура код великих предузећа металске индустрије која су пословала са губитком. На основу резултата истраживања закључено је да су велика предузећа у условима транзиције реаговала прилагођавањем распона менаџмента у значајнијем степену него прилагођавањем броја хијерархијских нивоа.

Ови подаци се односе само на период транзиције, сто значи да у дужем временском интервалу би смо вероватно добили другачију слику с обзиром да број хијерархијских нивоа није величина која често подлеже променама. У про-менљивим условима привређивања, распон менаџмента представља организациони потенцијал чијим прилагођавањем предузеће може брже да реагује на промене у окружењу.

Литература

- Abdel-khalik, A. R. (1988), Hierarchies and Size: A Problem of Identification, *Organization Studies*, January 1, 9(2): 237 - 251.
- Aulakh S.P., Kotabe, M., 2008, Institutional changes and organizational transformation in developing economies, *Journal of International Management*, 14, 209-216.
- Blau P.M., (1970), A Formal Theory of Differentiation in Organizations, *Amer. Sociol. Rev.*, University of Chicago, IL, 35:201-18
- Barry R.Armandi, Mills W.E., (1982), Organizational Size, Structure, and Efficiency: A Test of Blau Hage Model, *American Journal of Economy and Sociology*, Vol. 41. No1., 43-60.
- Blau, P.M., and Schoenherr, R.A. (1971), *The Structure of Organizations*, New York: Basic Books.
- Blunt, P., Jones, M. (1980), Structural Correlates of Organizational Size: Some Australian Evidence, *Journal of Industrial Relations*, Vol.22, No. 3, 312-316.
- Cullen, B.J., Anderson S.K, Baker, D.D., 1986, Blau's theory of strucura differentiation revised: a theory of structural change or scale? *Academy of Management Journal* 29/2, 203-209
- Delmastro, M., The determinants of the management hierarchy: evidence from Italian plants *International Journal of Industrial Organization* Gareth R. Jones, (2004), *Organizational Theory, Design, and Change*, 4th ed, Prentice Hall.
- Ford D.J., 1980, The administrative componenet in growing and declining organization: a longitudinal analysis, *Academy of Management Journal* 23/4, 615-630
- Freeman, J., Hannan T.M., 1978, Internal plitics of goowth and decline 177-199 in Environments and Organizations, Marchall W Mayer (ed). San Francisco: Jossey-Bass.
- Marsh, R., Mannari, H., (1989), The Size Imerative? Longitudinal Tests, *Organization Studies*, Vol. 10/1, 82-95.
- Mata, J., (1996), Markets, Entrepreneurs and the Size of New Firms, *Economics Letters*, 52, 89-94.
- Mileti, D., Gillespie, D., Haas, J.E., (1977), Size and Structure in Complex Organizations, *Social&Forces*, Vol. 56:1, 208-216.
- Newman, K., 2000. Organizational trasformation during institutional upheaval, *Academy of Management Review*, 25(3), 602-619

Љубан Жићмунд, дилек.*

РАЗВОЈ СЕКТОРА ИНДУСТРИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ЕФЕКТИ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ

Резиме

У раду се анализирају ефекти процеса приватизације на запосленост и индустриску производњу. Приказана је индустриска производња по секторима. Поред тога, анализира се неусклађеност система образовања са потребама тржишта рада.

Кључне речи: Приватизација, индустриска производња, тржиште рада

Abstract

The effects of privatization on employment and industrial production are analyzed in the paper. The industrial production by sectors is presented. Also, the incompatibility of the educational system with the demands of the labor market is analyzed.

Key words: Privatization, industrial output, labour market

Светска економска криза привреду Републике Србије затиче са слабостима израженим у спољно-трговинском и буџетском дефициту, високом незапосленошћу, неоптималном коришћењу капацитета и расположивих ресурса, сивом економијом, пореском евазијом, неликвидношћу привредних субјеката и другим слабостима које су додатно потенциране под дејством спољних фактора.

У развијеним земљама у последњих четврт веку значајан раст БДП-а се генеризовао преко финансијских тржишта, тржишта некретнина односно услуга, што је нарочито до изражaja дошло у последњој деценији. Међутим са друге стране, та неравнотежа је између осталог створила и претпоставку за појаву глобалне економске кризе.¹

Земље у транзицији су након пада берлинског зида, следиле различиту индустриску политику. Међутим, код свих је приватизација стављена у средиште трансформационих процеса и све су предузеле бројне кораке у сфери освајања нових производних програма, у сарадњи са инвестиционим и стратешким партнерима.

* Савез самосталних синдиката Србије

¹ Према Бечком институту за међународну привреду, основни узрок кризе лежи у билансној неравнотежи САД-а (нето дужник), Јапана и са друге стране Кине (нето поверилац), што је новији феномен када је у питању земља која се развија

И у условима када се измешта производња на подручја са јефтинијим факторима инпута, ниједна земља Европске уније није се одрекла властите индустријске производње јер је то предуслов за развој секундарног и терцијарног сектора.

Индустрија Србије у време своје пуне развијенсоти била је оријентисана на производњу за извоз сировина и готових производа, а са становишта домаће тражње велики значај је имала производња инвестиционих, трајних и потрошних добра. Када је у питању извоз опреме, за извознице бивше Југославије, значајне су биле земље у развоју, за трајна и потрошна добра - земље СЕВ-а, те земље Европе и западног блока за сировине и полуфабрикате.

И поред очекивања да ће реструктуирање привреде и приватизација предузећа допринети томе да се производни капацитети активирају, производња повећа, увоз супституише и остваре позитивни извозни ефекти, позитивни резултати су у многоме изостали.

Мала и средња предузећа као услужне делатности тешко могу да се развијају ако не постоје одређена значајна производна предузећа која су носиоци технолошког напретка и имају потребу за мрежом коопераната на унтрашињем тржишту и значајна привредне партнere на спољном тржишту.

Видимо да је у земљама Европске уније, у периоду од 1998. - 2008. године, сектор индустрије (са изузетком текстилне робе), угља, нафте и гаса и предмета од коже, у константном порасту.²

Са друге стране, у Европи, у 2006. години је од укупно запослених у праћивачкој индустрији, 79% запослених је радио у оквиру металског сектора.

Просечан годишњи раст везан за непроизводни сектор привреде, земља Европске уније, у периоду од 2002. - 2007. годин, је за саобраћај и сектор информисања близу 7%, колико је износио и просечан раст компјутерских услуга, трговине на велико, трговина возилима око 5%, угоститељство 3,5% и појединачна трговина 3,2%.³

Са друге стране, имамо просечан раст појединих грана индустрије: производња метала и обрада метала је расла по стопи од 9% годишње, ливење, прераде минералних уља по стопи од 8%, добијање енергената (угаљ, нафта, гас, уран, торијум) по стопи од 8%, израда машина нешто испод 7%, итд.

У периоду од 1998. до 2008. године, укупан раст производног индекса је износио око 18%, а индекс производњачких цена порастао је укупно 36%.

У поменутом периоду, знатан купан раст бележи и трговина појединим индустријским артиклима, 25%, док су побројане услуге оствариле укупан раст 35 - 75 индексних поена, рачувано на базу од 100 која је фиксирана у првом

²

Еуростат - Статистички годишњак Европске уније 2009., поглавље VIII - Индустрија и услуге. Приказ 8.9, 2009.

³

Eurostat Pocketbooks Schlusseldata über Europa, Ausgabe 2009.

кварталу 2002. године. Гледано по структури, највећи су били профити који су се остваривали у индустрији енергената, око 27%, затим у области становања и издавања некретнина око 24%, у сеобраћају и информатици око 17%, у производњи роба око 8%, итд.

Посматрано по промету, нефинансијски сектор привреде је остварио 5.360 мио.евра, при чему је производња роба реализована са 1.630 мио. евра, трговина са 1.022 мио.евра, некретнине, станови и издавање 1.171 мио.евра.⁴

У оквиру same индустрије, највећа продуктивност је реализована у области енергетике (индекс 125), потом следи хемијска индустрија (индекс 90), производња возила (индекс 60), производња машина (индекс 50), итд.

По вредности индустријских производа, на првом месту долази производња моторних возила на бензински погон (126.510 мио.евра), затим производња возила са дизел погоном (106.824 мио евра), производња платине (103.435 мио. евра), монтажа конструкција машинске индустрије (98.959 мио. евра), издавачка делатност (35.500 мио. евра), итд.

Металски сектор представља основу и подлогу развоја већине других грана привреде и непривреде кроз испоруке делова и опреме. У области личне потрошње на његов значај је веома висок.

Индустријска производња у Србији 2006. године стварала је 29,1% бруто додатне вредности и 21,4% бруто домаћег производа.

Индустријска производња у Републици Србији, у августу 2009. године, мања је за 10,0% у односу на август 2008. године. У периоду јануар-август 2009. године у односу на исти период 2008. године, остварен је пад индустријске производње од 16,2%. Посматрано по секторима, у августу 2009. године, у односу на исти месец 2008. године, забележена су следећа кретања:

- сектор прерадивачке индустрије - пад од 15,0%,
- сектор вађења руда и камена - раст од 9,6%,
- сектор производња и дистрибуција електричне енергије, гаса и воде - раст од 4,7%.

Подаци о индустријској производњи - по наменским групама, у августу 2009. године, у односу на август претходне године, показују да је дошло до пада у производњи:

Индекс кретања индустријске производње према 2000. години								
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Индустрија - укупно	100,0	100,1	101,9	98,8	105,9	106,7	111,7	115,9
Прерадивачка индустрија	100,0	100,7	103,4	98,7	108,1	107,4	113,2	118,0

⁴

Исто.

- капиталних производа, за 33,3%,
- трајних производа за широку потрошњу, ја 20,8%,
- интермедијарних производа, осим енергије, за 18,1% и
- нетрајних производа за широку потрошњу, ја 7,9%.

Забележен је раст у производњи енергије, за 4,9%.

Укупна вредност извоза смањена је за 113 милиона евра док је вредност увоза у првом месецу 2009. године, и поред тога што је била за 37,5% мања него пре годину дана, износила 636,8 милиона евра.

Негативни спољно-трговински дефицит, као доминантан проблем привреде Републике Србије:⁵

У мил.евра

	2008. година	2009. година
Извоз Србија	643,5	475,8
Увоз	1.211,4	846,9

Србија мора изгледити сопствени модел индустриске политике, који ће, делујући у оквиру тржишног механизма, утицати на усмеравање индустриске производње и алокацију њених ресурса у будући развој. Потребно је стварање услова за бржи развој оних грана које у постојећим околностима међународне конкуренције и технолошког развоја пружају више стопе раста и запослености.⁶

Очигледно да индустрија Србије мора да изврши одређена реструктуирања како би се прилагодила захтевима ино-тржишта за одређеним полуфабрикатима и сировинама, да ступи у одређене сложене привредно- зависне односе са значајним произвођачима опреме, првенствено у Европи, а потом у Азији и Америци, у циљу унапређења технолошке основе производа. Мора да има стратешке партнере како би био успешан у свом тржишном наступу и био конкурентан и прихваћен на страном и домаћем тржишту . Ова потреба је још

5

РЗС, Саопштење ст. 16 - август 2009. године.

6

Мађарска и Чешка Република су се оријентисале на подстицање више индустриских грана високе технологије истовремено. Тако је Мађарска формирала Национални комитет за технолошки развој (ОМФБ) још пре почетка транзиције и ово тело је преузело на себе целокупну оперативну стимулisanја и развијања производа који спадају у хи-тех продукцију. Данас ова земља остварује динамичан извоз моторних возила одређених типова, неких електронских машина, биро опреме и оптичких инструмената. Аналитички материјали Европске уније наговештавају да би у скоро будућности Бугарска међу свим земљама у транзицији средње Европе треба да постане највећи извозник хемијских производа, Пољска се специјализије на подручју транспорта, а Чешка Република на подручју машинске индустрије, као и производње инструмената за ову грану. Све поменуте земље убрзано затварају јаз кјон постоји у нивоу квалитета, дизајна и асортимана између сопствених производа и производа који долазе из ЕУ. (Давор Савин, "Кључни елементи индустриске политике Србије", Институт економских наука, Београд).

више изражена када су у питању тржишта на којима су промовисани високи технолошки стандарди и јака конкуренција.

Високоразвијене земље воде специфичну развојну политику. Савезна Република Немачка је свој концепт регионалног развоја пројектовала и развија га у складу са потенцијалнима региона.

Сервисној делатности као посебној делатности индусрије мора бити посвећена много већа пажња него што је то сада случај. Она треба да буде прилагођена потребама производа који су у савременим условима великим делом састављени од машинских и електронских компоненти, (механотроника, опто-троника) полимера, итд., те је у том погледу потребна референтна и значајна едукација кадрова, који пружају те услуге, као и њихово техничко опремање.

Приватизација

Иако је процес приватизације у Србији започео 1989. доношењем савезних закона, којима се давала могућност запосленима да откупе акције предузећа у којима су запослени, па преко републичког закона који је омогућавао да запослени постану већински власници фирм у којима раде (на основу **Закона о својинској трансформацији** Републике Србије, „Службени гласник РС“ бр. 32/97 и 10/01, у Србији је приватизовано 807 предузећа), можемо да оценимо да су интензивни транзициони токови српске привреде озбиљније кренули 2001. године, доношењем Закона о приватизацији („Службени гласник РС“ број 38/01, 18/03 и 45/05).

Мала и средња предузећа, као и услужне делатности, тешко могу да се развију ако не постоје одређене капиталне корпорације које су носиоци технолошког напретка и имају потребу са мрежом коопераната на унутрашњем тржишту и значајне привредне корпоративне партнere на спољном тржишту. (Најбољи пример за то су били својевремено „Заводи Црвена застава“, „ИДА-ОПЕЛ“ - Кикинда, итд., а данас „Тигар“ - Пирот).

Поставља се питање и какав је положај запослених у предузећима која су добила приватне власнике и да ли су ти власници учинили доволно да осавремене производне линије, уведу нове производе и отворе нова радна места.

По нашој оцени, средства од приватизације користила су се у оквиру буџетске потрошње, а требало би да су у много већој мери усмерена у сферу производње и њеног оспособљавања да буде тржишно ефикасна и конкурентна. Овај став произилази из чињенице да највећим делом потичу из постојаног капитала привреде.

7

Презентација регионалног Министарства области Тирингија, Студијска посета, Немачка, јуни 2009.

Приватизација у Републици Србији у периоду од 01.01.2002. до 25.07.2009. године

- у 000 евра

Ред. број	Приватизација 2002-2009.	Бр. фирмi	Број запосл.	Књигов.вредност	Продајна цена	Инвестиције	Соц. програм
ПРОДАЈА КАПИТАЛА							
1	Тендери	108	83.891	934.645	1,213.029	1,145.501	276.689
2	Аукција	1.717	143.699	1,098.008	1,097.646	229.462	
	Тендер+аукција	1.825	226.590	2,032.653	2,310.675	1,374.963	276.689
ТРЖИШТЕ КАПИТАЛА							
1	-претходно раскинути уговор	134	17.720	57.661	60.400	-	-
2.	- претходно приватизовано	(817)	(82.946)	4.997	3.614	-	-
3.	- остало	545	113.190	503.253	521.859	5.902	-
	УКУПНО	2.504	357.500	2,598.564	2,896.548	1,380.865	276.689
РАСКИДИ УГОВОРА							
1.	Аукција	403	43.184	233.345	286.589	52.106	
2.	Тендер	21	13.783	86.167	471.878	154.306	2.042
	Укупно:	424	56.967	319.512	758.467	206.412	2.042

Од укупног броја приватизованих предузећа раскинути су уговори код 424 предузећа или код 23,23% предузећа, и то 21 уговор продатих путем тендера и 403 уговора код предузећа продатих на аукцијама.

У највећем броју случајева узрок раскида уговора је што купци нису измиривали своје финансијске обавезе, односно плаћали рате одређене у купопродајном уговору, било да се ради о другој, трећој или четвртој рати дуга, а таквих је било нешто више од 40 купаца. Следећи разлози за раскид су били непоштовање континуитета пословања, непоштовање радно правних односа (колективних уговора), изостанак инвестиционих улагања, једнострани раскид од стране купца, изостанак банкарске гаранције, непоштовање социјалног програма, располагање имовином предузећа преко 10% без сагласности Агенције, отуђивање имовине, неинвестирање у облику који је наведен у уговору, изостанак производње, а све је то обично праћено и изостанком зарада.

Реструктуирање подразумева статусне, правне, економске и организационе промене, које су имале за циљ да смање дугове, повећају производне могућности и укупну вредност предузећа, како би оно било конкурентски оспособљено и успешније приватизовано. Велики број предузећа који су имали изражене финансијске проблеме, стављен је на листу предузећа за реструктуирање. Од момента доношења социјалног програма, преко 70 предузећа, односно великих привредних система нашло се на овој листи. Неповољна је чињеница да реструктуирање привредних субјеката у процесу приватизације неоправдано дуго траје.

Сагласно донетом Закону о изменама и допунама Закона о приватизацији, предузећа која су остала неприватизована а нису ушла у процес приватизације, предвиђена су за ликвидацију. Преглед “Предузећа за ликвидацију”, обухв

вата 235 предузећа у којима ради 1.256 запослених. Индикативно је да 164 предузећа од наведених 235 предузећа (69,8%), код којих се приватизација спроводи њиховом ликвидацијом, зараде нису исплаћиване од 2002. године, када је ступио на снагу Закон о приватизацији (“Сл. гласник РС” број: 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007 и 123/2007 - др. закон). До уласка у процес приватизације по наведеном Зјакону, наведена предузећа су исплаћивала зараде својим запосленима.

Запосленост

Цену прилагођавања захтевима конкурентности и економски рационалног пословања, поднели су у првом реду запослени.

Крајем 2001. године, у предузећима, установама, задругама и другим облицима организовања, било је запослено 1.752.226 запослених, да би тај број у 2008. години пао на 1.431.581 запослених.

Република Србија	Број запослених		Смањење 2001-2008	Повећање 2001-2008	Разлика 2001-2008
	2001	2008			
Запослени у предузећима, установама, задругама и другим организацијама	1752226	1428457	323769		323769
Приватни предузетници, лица која самостално обављају делатности и код њих запослени	349442	571019		221577	-221577
В. Вађење руда и камена	36628	23317	13310		13310
Г. Прерађивачка индустрија	619113	370354	250230	1478	248752
Д. Произв.ел.енерг. гаса и воде	48731	45786	4569	1624	2945
Ђ. Грађевинарство	97521	82569	14952		14952
Индустрија	801993	522026	283061	3102	279959
Привреда остало	604480	543422	115971	54724	61247
Привреда укупно	1755915	1634467	399032	279403	119629
Ванпривреда укупно	345793	363011	2001	19219	-17218
ЗАПОСЛЕНИ УКУПНО	210668	19999476	401033	298622	102411

У реалном сектору: пољопривреди, шумарству, водопривреди, рибарству, вађењу руда и камена, прерађивачкој индустрији, грађевинарству итд., дошло је до отпуштања запослених.

Стављањем у однос 1.999.476 запослених у 2008. години наспрам 2.101.668 запослених у 2001. години, долази се до смањења броја радних места од 102.192 што би износило 4,9%, а то би била релативно прихватљива цена реструктуирања и транзиције. Међутим, анализом уожавамо да је отпушено 401.033 радника, од којих 399.032 у привреди, односно 283.061 у индустрији. Истовремено је Република Србија у доброме деиндустријализована. Металска индустрија Србије је осталла без 90.000 запослених. Текстилна индустрија је више него преполовљена и осталла је без више од 66.000 запослених. Напоми-

њемо да је и пољопривреда остала без 1/3 свог кадра (преко 62.000 запослених), а она је заједно са са туризмом и саобраћајем требала да буде једна од главних окосница развоја. Ове потоње две гране су исто тако остале без 30 односно 20.000 запослених.

Смањење броја запослених у појединим гранама и делатностима би имало своје оправдање у сфери економије (али не и у сфери социјалне политике), да је довело до повећања компаративне предности и конкурентности наше привреде на светском тржишту. Приватизација, сагласно утврђеној економској политици је требала да доведе до побољшања асортимане роба и услуга које нудимо на светском и домаћем тржишту, подизања квалитета, обима промета, дохотка и акумулације, не само у развијеним центрима, већ у регијама и областима Републике Србије.

Насупрот овоме, 221.557 новозапослених лица која раде као предузетници или у њиховим радњама, без ослонца на индустрију, као њен кооперативни део, не могу да дају прави подстрек иновативном развоју. Развој услуга захтева претходно остварен ниво јаке индустрије, јер она управо као тржиште конзуира највећу вредност високо акумулативних софицицираних услуга. Тада развој је јединствен и повезан.⁸ Развој базиран на сектору услуга у наведеном смислу, захтева специфичне инпуте, те у том погледу даје могућност регијама које поседују одређени потенцијал високообразованог и стручног кадра, технолошке ресурсе, итд. Међутим, за средине које немају критичну масу наведених фактора, оптималнији метод развоја је на основама индустријске производње, која се стандардизује, у процесу времена развија, да би у перспективи могла да нуди хај-тек услуге.

У делатностима, које су највише заступљене код приватних предузетника, доминира трговина са малим радњама и услугама оправки и одржавања (45%), затим следи приватно угоститељство (11%), производња у области хране и пића (7,4%), грађевинарство (9,5%), активности у вези са изнајмљивањем и посредовањем у продаји некретнине (5,6%), итд.

Међутим, већина услуга која се пружа на локалном нивоу у Републици Србији, намењена је ужем локалном тржишту и не представља прави експанзиони потенцијал који би могао да уравнотежи биланс спољнотрговинске размене, компензује увоз, наступа у извозу и динамично повећава БДП.

Тржишно финансијски притисци у Србији су за пола године (2009) затворили 17.000 приватних радњи, са једне стране, док истовремено на запослење дуже од једне године чека преко 580.000 незапослених, што представља 80% од укупно незапослених, а да према благим проценама, извршеним на бази разлике у административној и анкетираној незапослености. У Србији непријављено ради око 300.000 лица.

8

Већину услуга у 27 земаља ЕУ 2005. године, представљале су услуге предузећима преко 22%, Eurostat, Jarbuch 2009, Поглавље VIII - Индустрија и услуге, приказ 8.11.

Стање по секторима - индустријским синдикатима⁹

Графичка, издавачка, информативна делатност и кинематографија Србије

Поштовање куипопродајних уговора од стране власника приватизованих предузећа су ван контроле, која се врши од стране Агенције, углавном формално. Повећава се рад на црно и хонорарни рад уз мизерне надокнаде. Измене и допуне колективних уговора послодавци предлажу искључиво у делу који се односи на социјалне програме, односно на штету запослених.

Металци

У 2003. години, укупна номенклатура производа који имају статистички значај из области металске индустрије Србије, у многоме је смањена. Врло мало позиција је данас које металска индустрија Србије производи у хиљадама тона.

Положај запослених у металском сектору је веома тежак, знатан број предузећа је још увек у фази реструктуирања, производни капацитети се недовољно користе а плате и остала примања су упала мање него што је просек у Републици Србији.

Посебан проблем у металском сектору представљају системи који су пре-више дugo у реструктуирању као електронска индустрија, индустрија алатних машина итд.

Грађевинари

Према свим показатељима, за данашњу ситуацију у грађевинској оперативи је карактеристично да ради велики број непријављених запослених или да су запослени пријављени са минималном ценом рада. Поред приватизације и реструктуирања која је довела до смањења броја запослених у грађевинској индустрији и до нестајања великих грађевинских система, повећање обима изградње и радова указује на то да је требало да дође до одређеног повећања броја запослених, међутим, то се у евидентијама не исказује.

У овом моменту наш цемент је за 20% скупљи од нпр. талијанског, грађевинска предузећа, кадровски оспособљена, добро организована и опремљена, била су окосница нашег извоза. Нажалост, приватизација ових предузећа није довела до њиховог јачања већ до дефрагментације.

Нашим просторима владају грађевинске фирме које имају испод 1.000 запослених и које у најбољем случају могу преузети неке подизвођачке задатке. Земље у окружењу су задржале своја јака грађевинска предузећа, а приватизацију дозволије искључиво кроз докапитализацију.

⁹

Због задатог ограничења и обима рада, дат је само фрагментарни извод из документације Савеза самосталних синдиката Србије, 2009.

Грађевинска предузећа данас нису у могућности да обезбеде потребан број кваликованих, стручно оспособљених и обучних кадрова за извођење радова у грађевинарству. Према међународном истраживању Светске банке, "Ease of doing business 2007" које је објављено у септембру 2006. године, са аспекта конкурентности Србија је рангирана на 68 месту од 180 обухваћених компанија.

Текстил

Текстилна индустрија Србије спада у привредне гране која је натеже погођена процесом приватизације и реструктуирања. Од значајног извозника и кооперанта на светском тржишту, дошло се до ситуације да већина предузећа не ради, а да су примања запослених практично најнижа у Србији. Многа су угашена: "Беко", Београд, "Цвета Дабић" и др. Предузеће "Клуз" је у поступку приватизације као и Индустриска обуће "Београд". То практично значи да ова предузећа од 2001. године, не раде. Позитивне резултате пословања показују предузећа која су приватизована на основу Закона о својинској трансформацији, као што је "Синтелон", Бачка Паланка.

Шумарство и прерада дрвета

ЈП "Србија шуме" успешно послује. Међутим, дрвна индустрија Србије је уситњена и осим "Симпа", нема озбиљнијег производија, а таква ситуација се одражава и на кластер дрвореда Србије, где постоје 113 чланица али нема предузећа које би било стратешки партнери. Углавном се ради о предузећима која су изникла из радионица.

Иза текстилне индустрије, када су у питању најниže зараде, налази се прерада дрвета.

Прехрамбена индустрија

Проблеми који се очитују у овом сектору, везани су за прераду уља, шећера, индустрији меса.

Општа констатација је да се у области польопривреде:

— не поштују колективни уговори,

— врши се анексирање у смислу укидања права из дела који се односе на увећање зарада по основу сменског рада, ноћног рада, прековременог рада, топлог оброка, регреса,

— отпуштају се запослени.

Зараде

Просечна бруто зарада у Републици Србији у 2008. години износила је 45.674 динара (670 евра), односно 32.746 динара (409 евра) беј пореза и доприноса. Истовремено је зарада у прерадивачкој индустрији износила 36.540 дина-

ра бруто (457 евра), односно 26.391 нето (330 евра). Просечна зарада у Републици Србији, исплаћена у августу 2009. године износи 43.597 динара (466 евра). Ако посматрамо укупне зараде у Републици Србији, онда је заостајање пре-рађивачке индустрије у платама од 25%-30% у односу на просек у републици.

Неусклађеност система образовања са потребама тржишта рада

Јдан од кључних проблема привреде Републике Србије је неусклађеност структуре и квалитета радне снаге која се налази на тржишту рада, са потребама интензивног привредног развоја, а посебно индустрије. Да би се побољшале производне перформансе, једнако је важно као прилив директних инвестиција, ако не и важније, унапређење радних вештина и знања послопримаоца. Неопходно је извршити реформу средњег стручног образовања, наставити реформу високошколског образовања и имплементирати образовање одраслих. Примена активних мера тржишта рада може да да задовољавајуће резултате уколико нови запослени имају одговарајућа знања. (За запослене би то значило, сагласно утврђеним Лисабонским циљевима, сталну надоградњу знања).

Реформа би укључивала стратешке правце који се мењају и подешавају, у зависности од токова на тржишту рада:

- а) у оквиру оснивања малих и средњих предузећа, потребно је будућим запосленима пружити потребна предузетничка знања;
- б) код запошљавања у сектору индустрије, поред знања стечених у теку редовног процеса школовања, треба пружити запосленима специфичну обуку, како би запослени усвоили посебна потребна знања.

Непостојање одговарајуће политike перманентног усавршавања кадрова - унапређење радних вештина представља негативан фактор у погледу могућности развоја индустрије.

Уместо отпуштања запослених потребно им је пружити могућност доквалификације, преквалификације, обуке и усавршавања.¹⁰

Реформа тржишта рада захтева:¹¹

- развој социјалног дијалога;
- закључивање гранских колективних уговора у свим гранама делатности;
- реформу и прилагођавање образовног система потребама привреде;
- већу извозну експанзију српске привреде;
- завршетак процеса реструктуирања у реалном сектору;
- унапређење производних могућности реалних сектора;

¹⁰

Johannes Jakob, Qualifizieren statt entlassen, DGB (Немачки Савез синдиката), Bielefeld 2009..

¹¹

Славица Савић, Савез самосталних синдиката Србије, интерни документи, ИСЦОД, 2009.

- развој малих и средњих предузећа, са ослонцем на значајне привредне капацитете који имају потенцијалне извозне могућности;
- оспособљавање инфраструктуре Републике Србије у смислу привлачења значајних гринфилд инвестиција;
- оријентацију ка активној политици тржишта рада (уместо додељивања социјалне помоћи - пасивних мера тржишта рада, отварање нових радних места);
- веће укључивање региона и локалних соц. економских савета у спровођење политике запошљавања;
- модернизацију рада Националне службе за запошљавање.

Савез самосталних синдиката Србије, када је реч о **запошљавању**, захтева:

- Да се примене све расположиве мере како би се решио проблем незапослености. Ово питање се мора решавати трипартитно, социјалним дијалогом и да се у пуној мери стави у средиште пажње Социјално-економског савета, како на нивоу Републике, тако и на локалним нивоима.
- Реформу тржишта рада и система образовања, као и дефинисање социјалне политике која ће допринети промовисању запошљавања и расту незапослености.
- Свеобухватну анализу како би се на основу констатованих потреба и потенцијала, поред општих, спровеле и посебне мере подстицаја запошљавања за сваки регион и локалну заједницу посебно.
- Да буде укључен у све фазе доношења закона и прописа који регулишу област запошљавања, почев од израде нацрта закона до контроле и спровођење усвојених мера у пракси.
- Потпун социјални дијалог на свим нивоима.
- Да се питање запошљавања радника који су у процесу приватизације, реструктуирања и стечаја остали без посла, решава кроз активне програме запошљавања, доквалификацију, преквалификацију, усавршавање, обуку, кроз помоћ и посредовање у тражењу посла.
- Да пасивне мере буду секундарне, само у случајевима када не постоји реална могућност запошљавања и примена активних мера. Досадашња пракса апоказала је бројне недостатке у реализацији оваквих социјалних програма. Отпремнине, недовољне за озбиљне инвестиције, у већини случајева одлазиле су у прекомерну личну потрошњу. Из таквих разлога се залажемо да активна политика запошљавања буде на првом месту, а пасивне мере да се спроводе само док се не створе услови да запослени могу своје проблеме да реше путем налажења новог радног места.
- Да у оквиру мера за решавање незапослености посебно место заузму програми за подстицање запошљавања младих, програми запошљавања лица

са умањеном радном способношћу (лица без квалификација, жене са малом децом, лица са застарелим квалификацијама, старији радници).

- У спровођењу политике и мера у области запошљавања, залаже се за транспарентности јавност, као и ефикасну контролу од стране надлежних државних органа.
- Указује на потребу доношења свеобухватног социјалног програма са мерама за побољшање животног стандарда и ублажавање негативних ефеката транзиције како би се обезбедила социјална сигурност запослених који су остали без посла док се не остваре услови за њихово поновно запошљавање.
- Стимулисање развоја предузетништва, малих и средњих предузећа уз олакшани приступ кредитима, ниže камате и повољније рокове отплате, паралелно са процесом реструктуирања и приватизације великих привредних система, и њихово кооперантско повезивање, умањило би последице радионализације радних места и абсорбовало део вишке запослених. Залажу се да оваква решења буду саставни део социјалних програма.
- Да се предузму све расположиве мере како би се повећао ниво директних инвестиција у привреду и тиме створиле могућности за отварање нових радних места.
- Да се применом постојећих прописа, односно њиховим евентуалним изменама и допунама, створи привредни амбијент у коме ће бити што мање рада на црно и да се конкретним мерама против несавесних послодаваца утиче на елиминисање рада на црно у свим привредним сферама наше земље.
- Да се сива економија у могућим оквирима преведе у легалне економске токове.

Literatura

1. Арадаренко, М. и Голцин, П., "Политика запошљавања и тржиште рада Србије", ISCOD, 2009.
2. Auftragseingange in der Industrie der Eurozone um 2,6% gestiegen, Pressemitteilung 136/2009, Eurostat, septembar 2009.
3. Astrov V. Wachstumsvorsprung gegenüber Westeuropa bleibt erhalten, Wiener Instituts fur Internationale, Mai 2008.
4. Western Balkan Countries: Adjustment Capacity to External Shocks, with a Focus on Labour markets, The Vienna Institute for International Economic Studies, decembar 2008.
5. European business, Facts and figures, 1995-2005. god. Eurostat 2006.
6. Економска криза и њен утицај на привреду Србије, Оквирни програм мера Владе Републике Србије, децембар 2008.
7. Индустрија Републике Србије 2008. РЗС 2009.
8. Косановић Р. и др., Информација о ефектима светске економске кризе на положај запослених у Србији, Савез самосталних синдиката Србије, март 2009.
9. Макроекономске анализе и трендови и коњунктурни барометар, бр. 7/8. Економски институт, Београд, јули/август 2009.

10. Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2010. годину са пројекцијама за 2011. и 2012. годину, Влада Републике Србије - Министарство финансија, Београд, јун 2009.
11. Национални програм за интеграцију у Европску унију, Влада Републике Србије, Београд, јун 2008.
12. Plant-level responses to the economic crisis in Europe, EUROPEAN Trade Union Institute for Research, Education and Health and Safety (ETUI-REHS), WP 2009.01
13. Приказ основних макроекономских показатеља у Републици Србији у 2008. и 2009. години, Саопштење бр. 8/2009, Савез самосталних синдиката Србије, Београд, септембар 2009.
14. Приватизација у Републици Србији (1989, 2009), Савез самосталних синдиката Србије, Београд, септембар 2009.
15. Предузена у Републици Србији, према величини, у 2007. год., РЗС, Београд, 2008.
16. Саопштење ЗП 21 бр. 26, РС 10 бр. 155, СТ 16 бр. 278, РЗС, Београд 2009.
17. Статистички годишњак 2008., РЗС, Београд 2008.
18. The main features of the EU manufacturing industry, 37/2008, Eurostat.

**Економска библиотека
НОВЕ КЊИГЕ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
- избор -**

- АВЛИЈАШ, Радослав
ПРЕДУЗЕТНИШТВО
Универзитет Синђикум, Београд, 2010.
- АЛЕКСИЋ, Марија
ЗАДУЖБИНЕ КУЛТУРЕ СРБИЈИ И ЈАВНОСТ
Чијоја штампа, Београд, 2010.
- БАБОВИЋ, Марија
РОДНЕ ЕКОНОМСКЕ НЕЈЕДНАКОСТИ
У КОМПАРАТИВНОЈ ПЕРСПЕКТИВИ: СРБИЈА И ЕВРОПСКА
УНИЈА
*Институција за социолошка истраживања Филозофској факултети и
СеЦонс - Група за развојну иницијативу*, Београд, 2010.
- БАЦКОВИЋ, Вера
СОЦИОПРОСТОРНИ РАЗВОЈ НОВОГ БЕОГРАДА
*Институција за социолошка истраживања Филозофској факултети и
и Чијоја штампа*, Београд, 2010.
- БЕГОВИЋ, Борис; МАТКОВИЋ, Гордана
МИЈАТОВИЋ, Бошко, ПАУНОВИЋ, Марко
СОЦИЈАЛНО СТАНОВАЊЕ У СРБИЈИ
Службени гласник и Центар за либерално-демократске студије,
Београд, 2010.
- БЕГОВИЋ, Борис; ПАВИЋ, Владимир
ШТА ЈЕ ТО КОНКУРЕНЦИЈА И КАКО СЕ ШТИТИ
Центар за либерално-демократске студије, Београд, 2010.
- БОГАВАЦ-ЦВЕТКОВИЋ, Наташа
ФИНАНСИЈСКЕ СТРАТЕГИЈЕ КОРПОРАЦИЈА
Мегатренд универзитет, Београд, 2010.
- ВАСКОВИЋ, Војкан; КРШИЋ, Дарио
ДИПЛОМАТИЈА И ПРЕГОВАРАЊЕ
У ИНФОРМАЦИОНОМ ДРУШТВУ
Промет, Београд, 2009.
- ВИДОЛЕВИЋ, Зоран
ДЕМОКРАТИЈА НА ЗАЛАСКУ:
АУТОРИТАРНО-ТОТАЛИТАРНА ПРЕТЊА
Службени гласник и Институција друштвених наука, Београд, 2010.
- ВУКОВИЋ, Бранко
МОБИНГ
Логос арт, Београд, 2009.
- ВУКОТИЋ, Светлана
ОСНОВИ ЕКОНОМИЈЕ
Универзитет Унион, Факултет за привреднички бизнис, Београд, 2010.

ГЕЛ, Јан

ЖИВОТ МЕЂУ ЗГРАДАМА:

КОРИШЋЕЊЕ ЈАВНОГ ПРОСТОРА

Превео Дарко Савић

Урбанистички завод *Београда*, Београд, 2010.

ГОРДИЋ, Гордана

ЗАДУЖБИНЕ И ЗАДУЖБИНАРСТВО

У ТРАДИЦИЈИ СРПСКОГ НАРОДА

Српски ћословни клуб "Призведник", Београд, 2010.

ГРАНДОВ, Зорка; ЂОКИЋ, Мара

СТРАТЕГИЈЕ ПЛАНИРАЊА И БУЏЕТИРАЊЕ

Београдска преговачка омладина, Београд, 2010.

ЂУРАН, Јелена

АКАДЕМСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО

Задужбина *Andrejević*, Београд, 2010.

ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА СРБИЈЕ У 2010:

КА НОВОМ МОДЕЛУ МАКРОЕКОНОМСКЕ СТАБИЛНОСТИ

Редактори Бошко Живковић и Стојан Стаменковић

Економски факултет, Београд, 2010.

ЕКОНОМСКО-СОЦИЈАЛНА СТРУКТУРА СРБИЈЕ:

Учинак прве деценије транзиције

Редактори: Михаил Арандаренко, Александра Прашчевић и Слободан

Цвејић

Економски факултет, Београд, 2010.

ЖЖИВОТ СА РЕФОРМАМА:

ГРАЂАНИ СРБИЈЕ ПРЕД ИЗАЗОВИМА "ТРАНЗИЦИЈСКОГ",

НАСЛЕЂА

Чиђоја штампа и Институција за социолошка истраживања

Филозофској факултету у Београду, Београд, 2010.

ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ РЕФОРМЕ У 2009. ГОДИНИ

(Борис Беговић, Милица Бисић, Илија Вујачић, Милош Живковић,

Гордана Матковић, Бошко Мијатовић, Марко Пауновић, Слободан,

Самарџић)

Редактор Бошко Мијатовић

Центар за либерално-демократске студије, Београд, 2010.

ЈЕРЕМИЋ, Љиљана

ИСТРАЖИВАЊЕ ТРЖИШТА И ПРОДАЈА ОСИГУРАЊА

Универзитет Сингидунум, Београд, 2010.

ЈОКОВИЋ, Славиша

ИНВЕСТИЦИОНИ РАДОВИ У ИНОСТРАНСТВУ

И ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ

Институција за ћословна истраживања, Београд, 2010.

КОЛИН, Марија; ЧИЧКАРИЋ, Лилијана

ЕКОНОМСКА И ПОЛИТИЧКА ПАРТИЦИПАЦИЈА ЖЕНА У СРБИЈИ

У КОНТЕКСТУ ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА

Институција друштвених наука, Београд, 2010.

- КОЧОВИЋ, Драгослав**
РЕЛИГИЈСКА УЧЕЊА: СОЦИЈАЛНЕ ВРЕДНОСТИ РЕЛИГИЈСКИХ
УЧЕЊА
Факултет политичких наука, Београд, 2010.
- КРАЈ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ, ПОСЛЕДИЦЕ**
ПО ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ И НЕЗАПОСЛЕНОСТ У СРБИЈИ
Уредник Божо Драшковић
Институт економских наука, Београдска банкарска академија и Савез
самосталних синдиката србије, Београд, 2010.
- КРИЗА И РАЗВОЈ**
Зборник радова за научни скуп
Центар за економска истраживања
Институт друштвених наука, Београд, 2010.
- КУДА ИДЕ КОНКУРЕНТНОСТ СРБИЈЕ**
Уредници Небојша Савић и Горан Питић
ФЕФА - *Факултет за економију, финансије и администрацију*, Београд,
2010.
- КУЛЕНОВИЋ, Рифат**
ИНДУСТРИЈСКО НАСЛЕЂЕ БЕОГРАДА
Музей науке и технике, Београд, 2010.
- ЛИБЕРАЛИЗАМ И ЗАШТИТА КОНКУРЕНЦИЈЕ**
Зборник радова са научног скупа
Правни факултет Универзитета, Институт за правне и друштвене
науке, Крагујевац, 2010.
- МАРИНКОВИЋ, Владимира**
УПРАВЉАЊЕ ЉУДСКИМ РЕСУРСИМА
Медијренг универзитет, Београд, 2010.
- МАЦАР, Јубомир**
ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА ПРЕД ИЗАЗОВИМА
СКУЧЕНЕ УПРАВЉИВОСТИ
Министарство финансија Републике Србије, Београд, 2009.
- МАЦАР, Јубомир**
НЕДОСТАЈУЋА ДИМЕНЗИЈА У ЕВАЛУАЦИЈИ
МАКРОЕКОНОМСКИХ ПЕРФОРМАНСИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Министарство финансија Републике Србије, Београд, 2009.
- МИЈАТОВИЋ, Бошко**
ПЕНЗИЈСКО ОСИГУРАЊЕ ПОЉОПРИВРЕДНИКА
USAID SEGA пројекат, Београд, 2010.
- МИЛОСАВЉЕВИЋ, Александар**
САВРЕМЕНА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈА И
СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКЕ ПАРТИЈЕ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Народни универзитет, Врање, 2010.
- МИХАИЛОВИЋ, Добривоје**
ПСИХОЛОГИЈА РАДА И ОРГАНИЗАЦИЈЕ
Факултет организационих наука, Београд, 2010.

МОЈИЋ, Душан

КУЛТУРА И ОРГАНИЗАЦИЈЕ:

Утицај културних претпоставки, веровања и вредности на организационе структуре, системе и процесе

Чиџоја штампа и Институција за социолошка истраживања

Филозофској факултету, Београд, 2010.

МОХОРА, Дорел

ОСНОВИ МОДЕРНОГ АКЦИОНАРСТВА

Рес публици, Београд, 2010.

НИКИТОВИЋ, Владимира

ДЕМОГРАФСКА БУДУЋНОСТ СРБИЈЕ:

ИМИГРАЦИЈА КАО ИЗВЕСНОСТ?

Службени гласник и Институција друштвених наука, Београд, 2010.

НИКОЛИЋ, Горан

ЕКОНОМИЈА СВАКОДНЕВНИЦЕ

Стубови културе, Београд, 2010.

НОВАКОВИЋ-КОСТИЋ, Радмила

ТУРИЗАМ И КУЛТУРА

Издање аутора, Смедерево, 2010.

ОРГАНИЗАЦИОНЕ НАУКЕ И МЕНАЏМЕНТ ЗНАЊА

Зборник радова са 12. међународног симпозијума у Врњачкој Бањи, 9-12.

јуна 2010. године. Електронски извор

Факултет организационих наука, Београд, 2010.

ОСТОЈИЋ, Славица С.

ОБРТНА СРЕДСТВА У МАЛОМ БИЗНИСУ

Мегатренд универзитет, Београд, 2010.

ПАЛЕРЕ, Мишел

БАЛКАНСКЕ ПРИВРЕДЕ ОКО 1800. ДО 1914. ГОДИНЕ:

ЕВОЛУЦИЈА БЕЗ РАЗВОЈА

Превој Александар Стевановић

Службени гласник, Београд, 2010. године

ПЕТРОВИЋ-ВУЈАЧИЋ, Јелица

ОСНОВИ ЕКОНОМИЈЕ

Саобраћајни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.

ПОДСЕТНИК ЗА МЕНАЏЕРЕ

Југдохемија, Београд, 2010.

ПОЛОЖАЈ РАЊИВИХ ГРУПА

НА ТРЖИШТУ РАДА СРБИЈЕ

Уредница Горана Крстић

Програм Уједињених нација за развој (УНДП), Београд, 2010.

ПОПОВИЋ, Ненад; ЈАШКО, Ондреј

СПОЉНОТРГОВИНСКИ ОДНОСИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

ПРИВРЕДНЕ САРАДЊЕ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ

СРБИЈЕ

Фонд Српски економски центар, Београд, 2010.

ПОРЕСКА ПОЛИЦИЈА

Марко Арсић, Никола Алтипармаков, Саша Ранђеловић
Александар Бућић, Душан Васиљевић и Тони Левитас)
USAID Segal пројекат, Београд, 2010.

ПРОГРАМ РАЗВОЈА СРБИЈЕ 2010-2015. ГОДИНА

Демократска странка Србије, Београд, мај 2010.

ПУШОЊА, Мирослав С.

АСКЕТСКА ЕКОНОМИЈА
Издање аутора, Београд, 2009.

РАНКОВИЋ, Миодраг

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ИМПЕРИЈАЛИЗАМ
Издање аутора, Београд, 2009.

РЕХАБИЛИТАЦИЈА И РЕСТИТУЦИЈА

Зборник радова са окружног стола
Центар за унайрење правних студија, Конгрес српског уједињења и Задужбина Студеница, Београд, 2009.

САВРЕМЕНА ДРЖАВА:

СТРУКТУРА И СОЦИЈАЛНЕ ФУНКЦИЈЕ
Приредили Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић
Фондација Конраг Аденауер и Факултет политичких наука,
Центар за демократију, Београд, 2010.

СИМОНОВИЋ, Љубодраг

УСТАЈ РАДНИЧЕ
Издање аутора, Београд, 2010.

САЛВАТОРЕ, Доминик

МЕЂУНАРОДНА ЕКОНОМИЈА
Превели Стојан Бабић и Даница Поповић
Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд, 2009.

СЛОБОДАНУ ЈОВАНОВИЋУ У СПОМЕН

Уредник Данило Н. Баста
Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање,
Београд, 2009.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА И КРИЗА

приредили Зденка Вуковић и Михаил Арандаренко
Факултет политичких наука, Београд, 2009.

СОЦИЈАЛНА ТРЖИШНА ПРИВРЕДА:

основне идеје, принципи и концепт
превела Ивана Антић
Фондација Конраг Аденауер, Београд, 2009.

СОЦИЈАЛНА ТРЖИШНА ПРИВРЕДА 2

Позив за обнову социјалне тржишне привреде из Јене:
60 година социјалне тржишне привреде и смернице за благостање,
социјалну правду и одрживи пословни развој
превела Сања Катарић
Фондација Конраг Аденауер, Београд, 2009.

СОЦИЈАЛНО СТАНОВАЊЕ:

ПРИКАЗ СТАМБЕНИХ ПОЛИТИКА СРБИЈЕ

И ОДАБРАНИХ ЗЕМАЉА ЕВРОПЕ

Уредници Душан Дамјановић и Жаклина Глигоријевић,

преводилац Дарко Савић

Палго ценитар, Београд, 2010.

СОЦИОЛОГИЈА У СРБИЈИ 1959-2009

урдник Марија Богдановић

Службени ћасник и Филозофски факултет Универзитета, Београд, 2009.

СРБИЈА И ЕВРОПА: ЕКОНОМИЈА, ДРУШТВО И ПОЛИТИКА

урдник Снежана Грк

Институција друштвених наука, Београд, 2009.

СТАЈИЋ, Дубравка

МОГУЋНОСТИ СОЦИЈАЛНОГ ДИЈАЛОГА У ВРЕМЕНУ КРИЗЕ

Институција за политичке студије, Београд, 2009.

СТАЈИЋ, Дубравка

ЗАБЛУДЕ О СОЦИЈАЛНОЈ ДРЖАВИ

Институција за политичке студије, Београд, 2010.

СТАМАТОВИЋ, Милан; ВУКОТИЋ, Светлана

УПРАВЉАЊЕ МАРКЕТИНГОМ: СТРАТЕШКИ ПРИСТУП

Цеком боокс, Нови Сад, 2009.

СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ РЕАЛНОГ СЕКТОРА -

ИМА ЛИ ИЗГЛЕДА ЗА РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈУ И ВЕЋЕ
ЗАПОШЉАВАЊЕ

Зборник радова, саветовање у Ивањици 10. и 11. јуна 2010. године
Друштво економиста Београда (*Часопис "Економски видици"*, број
2/2010),

Београд, 2010.

СТАРИ ЗАНАТИ У СРБИЈИ

урдник Весна Душковић

Етнографски музеј, Београд, 2009.

СТЕВАНОВИЋ, Симо

РАЗВОЈ ТРЖИШНЕ ПРОИЗВОДЊЕ

У ПОЉОПРИВРЕДИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Друштво аграрних економиста Србије и Пољопривредни факултет Универзитета, Београд, 2009.

СТЕФАНОВИЋ, Зоран

ИНСТИТУЦИОНАЛИСТИЧКИ ПРАВАЦ ЕКОНОМСКЕ МИСЛИ

Задужбина Андрејевић, Београд, 2009.

СТЕФАНОВИЋ, Сузана Д.

СТРАТЕШКА ПАРТНЕРСТВА

У УСЛОВ ИМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ПОСЛОВАЊА

Економски факултет, Ниш, 2010.

СТОЈАНОВИЋ, Божо

НАДНИЦЕ У ЕКОНОМСКОЈ ТЕОРИЈИ

Књ. 1. ПРЕГЛЕД КЉУЧНИХ ТЕОРИЈА

Службени гласник, Београд, 2009.

СТОИЉКОВИЋ, Станко

МОЗАК НА ЧИПУ:

Хоће ли машине заменити људе

Издање аутора, Београд, 2009.

СТРАТЕГИЈА НАУЧНОГ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 2010. ДО 2015. ГОДИНЕ

Влада Републике Србије, 25. фебруара 2010. године (Службени гласник РС број 13 од 12. марта 2010. године)

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ИНФОРМАЦИОНОГ ДРУШТВА

У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ДО 2020. ГОДИНЕ

Влада Републике Србије, 8. јула 2010. године (Службени гласник РС број 51 од 26. јула 2010. године)

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА И ПРОМОЦИЈЕ ДРУШТВЕНО ОДГОВОРНОГ

ПОСЛОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ЗА ПЕРИОД ОД 2010. ДО 2015. ГОДИНЕ

Влада Републике Србије, 8. јула 2010. године (Службени гласник РС, број 51 од 26. јула 2010. године)

ТАБОРОШИ, Светислав

ЕКОНОМСКО ПРАВО

Правни факултет у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010.

ТЕХНОЛОГИЈА, КУЛТУРА И РАЗВОЈ

(Тематски зборник радова 16. научног скупа, Палић, 31. августа до 2. септембра 2009.)

уредник Властимир Матејић

Удружење "Технологија и друштво", Београд, 2009.

УРОШЕВИЋ, Бранко

КВАНТИТАТИВНЕ МЕТОДЕ У КОРПОРАТИВНИМ

ФИНАНСИЈАМА

Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд, 2009.

УРОШЕВИЋ, Бранко; БОЖОВИЋ, Милош

ОПЕРАЦИОНА ИСТРАЖИВАЊА

И КВАНТИТАТИВНЕ МЕТОДЕ ИНВЕСТИЦИЈА

Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд, 2009.

УТИЦАЈ КРИZE НА ТРЖИШТЕ РАДНЕ СНАГЕ

И ЖИВОТНИ СТАНДАРД У СРБИЈИ

(Гордана Матковић, Бошко Мијатовић, Марина Петровић)

Центар за либерално-демократске студије, Београд, 2010.

ФИЛИПОВИЋ, Винка; ЈАНИЧИЋ, Радмила

СТРАТЕШКИ МАРКЕТИНГ

Факултет организационих наука, Београд, 2010.

ФРЕНК, Роберт Х.

ЕКОНОМСКИ ПРИРОДЊАК:

КАКО ЕКОНОМИЈА ОБЛАШЊАВА ГОТОВО СВЕ

преводилац Ели Гилић

Лајуна, Београд, 2009.

ХРУСТИЋ, Хасиба

СВЕТСКА ФИНАНСИЈСКА КРИЗА И ДРЖАВНА
ИНТЕРВЕНЦИЈА У ОДАБРАНИМ ЗЕМЉАМА

Институција за међународну политику и привреду, Београд, 2009.

ЦВЕЛИЋ, Милутин; КАТИЋ, Милош

ЕКОНОМСКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ ЧЛАНИЦА КОАЛИЦИЈЕ ЛА21

Стаљна конференција градова и општина, Београд, 2009.

ЦВЕТКОВИЋ, Миливоје

МЕНАЏЕРСКА ЕКОНОМИЈА

Универзитет Сингидунум, Београд, 2009.

ЦВИЈАНОВИЋ, Драго; МИХАИЛОВИЋ, Бранко; СИМОНОВИЋ, Зоран;

ВЛАХОВИЋ, Бранислав; ХАМОВИЋ, Владана

УЛОГА И ЗНАЧАЈ МАРКЕТИНГА

У РАЗВОЈУ АГРАРНОГ СЕКТОРА СРБИЈЕ

Институција за економику пољопривреде, Београд, 2009.

ШКОРИЋ, Сања

ТРЖИШНА ДОМИНАЦИЈА И ЊЕНА ЗЛОУПОТРЕБА

Задужбина Андрејевић, Београд, 2010.

Славомир Мирковић

Mirkovic.sla@sbb.rs

НАУЧНИ И СТРУЧНИ СКУПОВИ (избор)

*“Појединач, ћородица и предузеће у условима друштвено-економске кризе -
Стање и моћућносћи превазилажења”, међународни научни скуп, Нови Сад,
23. октобра 2009. године, Факултет за правне и политичке студије Нови Сад*

* * *

*“Пословно окружење у Србији и свећска економска криза”, Нови Сад, 27.
октобра 2009. године, Висока пословна школа струковних студија, Нови Сад*

* * *

*“Пољопривреда, локални развој и туризам”, И симпозијум са међународ-
ним учешћем, Врњачка Бања, 21. до 23. децембра 2009. године, Пољопривредни
факултет Чачак и др.*

* * *

*“Два века српске уставносћи”, научни скуп, Београд, 11. и 12. марта
2010. године, Српска академија наука и уметности, Одбор за изворе српског
права и Правни факултет Универзитета у Београду*

* * *

*“Енерџетика и одрживи развој” међународна конференција, Крагујевац,
од 11. до 13. марта 2010. године, Министарство рударства и енерџетике и Град
Крађујевац, у сарадњи са компанијом “Фијат-Србија”.*

* * *

*“Менагимент 2010”, међународна научна конференција, Крушевац 17. и
18. марта 2010. године, Факултет за индустријски менажмент у Крушевцу Уни-
верзитета “Унион” у Београду и Министарство за науку и технолошки развој
Републике Србије у сарадњи са Универзитет офф Транспорт “Тодор Каблесхов”
Софии и Сцхоол офф Економицс анд Манагемент ин Публиц Администратион
ин Братислава (CEMPA).*

* * *

*“Перспективе запошљавања и нови професионални захтеви финансијској
сектору”, округли сто, Београд, 18. марта 2010. године, Београдска банкарска
академија и Институут економских наука, Београд*

* * *

*Међународна конференција о конкуренцији, Београд, 15. априла 2010. годи-
не, Комисија за заштиту конкуренције*

* * *

“Туристички имиј Србије као фактор развоја привреде”, научна конференција са међународним учешћем, Пролом Бања, 16. до 18. априла 2010. године, Институт за међународну политику и привреду у сарадњи са немачком фондацијом “Ханс Сеидел”

* * *

“Порекло и исход криза”, округли сто, Београд, 20. априла 2010. године, Одбор за економске науке САНУ у сарадњи са Државном за привредну историју Србије

* * *

“Социјално предузетништво - могућност и перспективе”, међународна конференција, Београд, 26. априла 2010. године, Европски покрет у Србији, Група 484 и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Јошћедеседничка Владе Републике Србије

* * *

“Куда иде конкурентносит Србије”, округли сто, 27. априла 2010. године, Факултет за економију, финансије и администрацију (ФЕФА) Бројдраг

* * *

“Ефекти инвеџрације Србије у ЕУ у областима регионалног развоја”, округли сто, Лесковац, 28. априла 2010. године, Факултет за економију, финансије и администрацију (ФЕФА) Бројдраг у сарадњи са Привредном комором Србије и уз подршку фондације Фридрих Еберштадт

* * *

“Новчане дознаке српске гијасторе”, међународна конференција, Београд, 28. априла 2010. године, Министарство за гијастору

* * *

“Међународни односи у функцији помирања”, међународна конференција, Београд, 29. априла 2010. године, Центар за политичко испитивања и јавно мњење Института друштвених наука и Фондација “Конрад Аденауер”

* * *

“Либерализам и заштита конкурентије”, научни скуп, Крагујевац, 4. мај 2010. године, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

* * *

“ЕКОНОМСКО-СОЦИЈАЛНА СТРУКТУРА СРБИЈЕ - Учинак ћарве де-ценије транзиције”, научни скуп, Београд, 8. маја 2010. године, Научно друштво економиста са Академијом економских наука и Економски факултет у Београду

* * *

“Стратеџијски пројекти менажмент и пројектно лидерство”, 14. интернационални симпозијум из пројектног менажмента ЈУПМА 2010, Златибор, 14. до 16. маја 2010. године, Удружење за управљање пројектима Србије, Висока школа стручних студија за пројекти менажмент и Институт за политичке студије

* * *

“Умрежисмо Србију 2010”, конференција, Београд, 21. мај 2010. године, Бизнес дијалог

* * *

“Наука и политика”, научни скуп, Источно Сарајево, 21. до 23. маја 2010. године, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

* * *

“Изазови етичног пословања у Србији у 21. веку”, трибина, Београд, 25. мај 2010. године, Пословни клуб Моментум

* * *

“Мишљање, филозофија, култура”, годишњи скуп Српској филозофској друштву, Прокупље, 27. маја 2010. године

* * *

“Мултисекторска партерства као темељ креирања руралне туристичке десминијације”, Први конгрес руралног туризма Србије, Крагујевац, 27. и 28. мај 2010. године, Привредна комора Београда у сарадњи са удружењем “Сеоски туризам Србије” и здрав Крагујевац

* * *

“Моћности и ограначења развоја рачуноводствене професије у Србији”, 41. симпозијум “РАЧУНОВОДСТВО И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА ПОСЛОВАЊА”, Златибор, 27. до 29. маја 2010. године, Савез рачуновођа и ревизора Србије

* * *

“Српска теологија данас”, други годишњи симпозион, Београд, 28. и 29. маја 2010. године, Православни богословски факултет Универзитета у Београду

* * *

“Међународни бизнис сектор у Србији 2010”, конференција, Београд, 4. јуна 2010. године, конференција, ”Бусинес Диалог” и магазин ЦорД

* * *

“Научна дјаспора и образовање у иностранству: ресурс или изгубљена инвестиција”, конференција, Београд, 7. јуна 2010. године, Ерсите банка, Београдски фонд за политичку изузетност и Група 484

* * *

“Медији, комуније и друштвена одговорност”, конференција, Београд, 7. јуна 2010. године, Бизнис инфо група и недсељник “Време”

* * *

“Стапање и перспективе реалног сектора - има ли излегда за реиндустријализацију и веће запошљавање”, саветовање, Ивањица, 10. и 11. јуна 2010. године, Друштво економиста Београда, машински факултет Универзитета у Београду и Привредна комора Београда

* * *

“Е; ¶ 0 6 7 . !(развијен: АИЉ и европске инсталације - инвестирање, конкурентност и сарадња са Бугарском и Македонијом”, Нишко саветовање економиста Србије, 11. јуна 2010. године, Савез економиста Србије и Друштво економиста Ниша

* * *

“Нови модел привредног расла и развоја Србије - улога банкарско-финансијског сектора”, основна тема првог међународног пословног фестивала Банк Прес Фест 2010, Београд, 16. и 17. јуна 2010. године, Институт економских наука, Београдска банкарска академија и Атлас група.

* * *

“Индустријска енергетика и заштита животне средине у југоисточном Европи”, друга регионална конференција, Златибор, 22. до 26. јуна 2010. године, Друштво термичара Србије и Агенција за енергетску ефикасност

* * *

“Посларни развојни модел Србије до 2020. године”, округли сто, Београд, 23. јуна 2010. године, “Макроекономске анализе и трендови” (МАТ), Фонд за развој економске науке и УСАИД

* * *

“Планирајмо 2011.”, ЛЕТЊИ ВИВАЛДИ ФОРУМ, Мокра Гора, 23. до 25. јуна 2010. године, Мокрошорска школа менажмента у сарадњи са Привредном комором Србије

* * *

“Регионални развој и демографски шокови земаља југоисточне Европе”, 15. научни скуп, Ниш, 25. јуна 2010. године, Економски факултет у Нишу

* * *

“Пољопривредна реформа у Србији”, конференција, Београд, 26. јуна 2010. године, Покрет за слободу

* * *

“Реч и одговорност, етика текстила”, 22. заседање Крушевачке филозофско-књижевне школе, Крушевац, 24. јун 2010. године, Град Крушевац, Културно-просветна заједница, Удружење филозофа Србије и Удружење књижевника Србије

* * *

“Агробизнес и обновљиви извори енергије - поштенијали и претеке”, конференција, Београд, 29. јуна 2010. године, АгроПресс

* * *

“Заштито Србија још нема социјалне картице”, округли сто, Београд, 29. јуна 2010. године, индустриски часопис Балканмагазин

* * *

Тринаестти Филозофски сусрети, Топола, од 9. до 12. јула 2010. године, Савет филозофских сусрета, Удружење стручната филозофије Србије, Филозофска комона и часопис Нова српска политичка мисао.

* * *

“Заштита од девизног ризика”, конференција, Београд, 20. јула 2010. године, Народна банка Србије

* * *

“Обновљиви извори енергије и одрживи развој”, међународна конференција, Међавник, 20. и 21. јул 2010. године, Парк природе Мокра Гора

* * *

“Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности”, научни скуп у оквиру 18. Dana srpskoga духовног преображења, Деспотовац, 21. и 22. августа 2010. године

* * *

“Самоорганизовање сеоских заједница”, 16. међународни научни скуп “Власински сусрети”, Власотинце, 2. и 3. септембра 2010. године, Завод за проучавање села у сарадњи са Културним центром у Власотинцу

* * *

“Цивилизајски процес - зајадни и незајадни свет” (о произвољној, научно незаснованој и неодрживој концепцији поделе света), 11. међународна филозофска школа “Феликс Ромулијана”, Гамзиград код Зајечара, 3. до 5. септембра 2010. године, Српско филозофско друштво и Центар за културу грађа Зајечара

* * *

“Социјални дијалог у југоисточној Европи”, регионални окружни сто, Београд, 6. и 7. септембар 2010. године, Министарство рада и социјалне политике и Фондација “Фридрих Еберт”

* * *

“Енергетски потенцијал шума у Србији - Нове “зелене” технологије”, конференција, Београд, 8. септембар 2010. године, “Данас”

* * *

“Економска будућност и менажерски изазови”, Менаймент форум југоисточне Европе Блед Копаоник 2010, Блед, 16. и 17. септембар 2010. године, Савез економиста Србије и ИЕДЦ Пословна школа Блед

* * *

“Монопол и картели у привреди Србије”, дебата, Београд, 21. септембар 2010. године, Центар за демократију и Фондација Фридрих Еберт

* * *

“Српско-руски односи од почетка 18. до краја 20. века”, међународни научни скуп, Београд, 23. до 25. септембар 2010. године, Српска академија наука и уметности, Одељење историјских наука

* * *

“Значај екотуризма у туристичкој индустрији Србије”, 3. Међународна конференција екотуризма, Нови Сад, 29. септембар 2010. године, *Национална асоцијација за екотуризам Србија*, Сремска Митровица

* * *

“Универзитет у Србији на пратњи 21. века”, округли сто, Земун, 29. септембар 2010. године, *Форум Повољног привредног факултета Универзитета у Београду*

* * *

“Како повећати конкуренцију привреде и извоза Србије - Препоруке за креативне економске политике”, саветовање, Крагујевац, 30. септембар 2010. године, *Научно друштво економиста Србије и Економски факултет у Београду.* Суорганизатор: *Економски факултет Крагујевац.*

* * *

Четврти јословни окрузни симпозијум са представницима Владе Републике Србије, Београд, 6. октобар 2010. године, ЕМГ

* * *

“Стандардизација и квалитет библиотечких услуга”, Девета међународна научна конференција, Нови Сад, 4. и 5. новембар 2010. године, *Библиотекарско друштво Србије*

* * *

“Друштвени изазови европских институција - Србија и упоредна искушава”, међународни научни скуп, Нови Сад, 12. новембар 2010. године, *Факултет за правне и јословне студије Нови Сад*

* * *

“Улога предузетничтва и малих и средњих претпријета у подстимцању привредног развоја Србије и повећању запослености”, традиционално јесење саветовање, половином новембра 2010. године, *Друштво економиста Београда у сарадњи са Привредном комором Београда*

* * *

“Јавне библиотеке, библиотечко-информационе услуге и коришћење: стапање и перспективе развоја”, међународни стручни скуп библиотекара јавних библиотека Србије и Бугарске, Ниш, 25. и 26. новембар 2010. године, *Народна библиотека “Стеван Сремац” из Ниша, Народна библиотека “Детко Петров” из Димитровграда и Народна библиотека из Пирота*

* * *

ДРУГИ КОНГРЕС ГЕОГРАФА СРБИЈЕ, “На јуту ка Европи”, Нови Сад, 10. и 11. децембар 2010. године, Српско географско друштво и Департијман за географију, туризам и хотелијерство Природно-математичког факултета у Новом Саду

* * *

“Економска политика Србије у 2011. години”, (радни назив), , научна конференција, 11. децембар 2010. године (оквирни датум) Научно друштво економиста Србије

Славомир Мирковић
Mirkovic.sla@sbbs.rs

СПОНЗОРИ И КОЛЕКТИВНИ ЧЛАНОВИ

- ПРИВРЕДНА КОМОРА БЕОГРАДА
- ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ, БЕОГРАД
- „АГРОБАНКА" БЕОГРАД
- ЈАВНО ПРЕДУЗЕЋЕ ПТТ САОБРАЋАЈА "СРБИЈЕ", БЕОГРАД
- НИС ЈУГОПЕТРОЛ, БЕОГРАД
- ЛАСТА БЕОГРАД
- „ИМЛЕК" БЕОГРАД - ПАДИНСКА СКЕЛА
- ИНСТИТУТ ЗА КУКУРУЗ, ЗЕМУН ПОЉЕ
- ШТАМПАРИЈА "ФОРМА Б" Д.О.О., БЕОГРАД